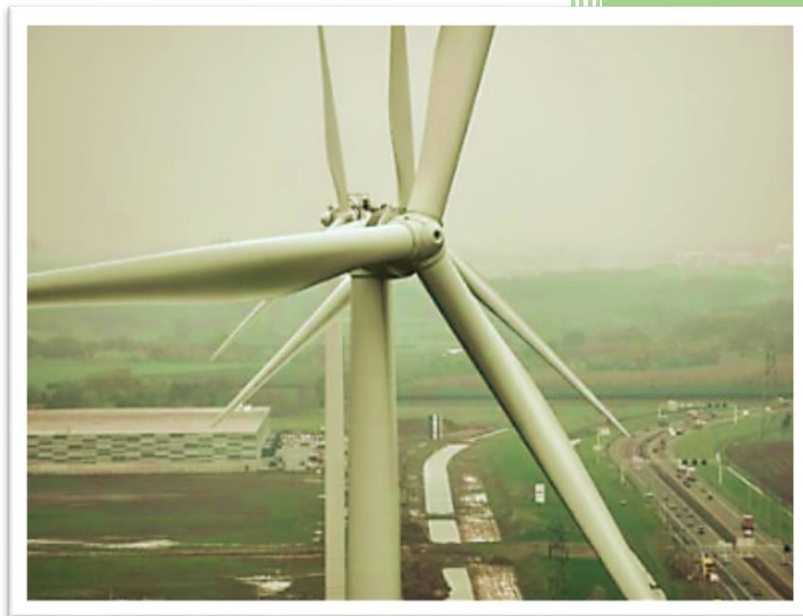

Energie door burgers: windpark Nijmegen-Betuwe

Een casestudy naar energy justice in het burgerinitiatief windpark
Nijmegen-Betuwe

Gijs Jansen – 0826065

Radboud Universiteit Nijmegen

6/22/2017

Radboud Universiteit Nijmegen

Energie door burgers: windpark Nijmegen-Betuwe

Een casestudy naar energy justice in het burgerinitiatief windpark

Nijmegen-Betuwe

Student: Gijs Jansen - 0826065

Begeleidster: Maria Kaufmann

Datum: 22-06-2017

Bachelorthesis Geografie Planologie Milieu

Faculteit der Managementwetenschappen

Radboud Universiteit Nijmegen

Radboud Universiteit Nijmegen

Voorwoord

Tijdens mijn werkzaamheden bij Liander werd mijn interesse in het energievraagstuk groter en groter. Niet alleen ben ik er daar achter gekomen dat er nog een hoop werk verzet moet worden voor het goed laten verlopen van de energietransitie waar velen zich voor inzetten, ook is me duidelijk geworden dat er ontzettend veel ontwikkelingen gaande zijn binnen het energie vraagstuk. De markt verandert enorm snel waarbij het geen uitzondering is dat er nieuwe partijen naast de conventionele partijen meedenken. Er zijn zo ontzettend veel ideeën waar steeds meer mensen aan mee lijken te werken om te zorgen dat er ook in de toekomst aan onze energie behoefte voldaan kan worden.

Binnen de opleiding GPM zijn er een aantal cursussen geweest die aandacht aan het energievraagstuk besteden, waarin meer de wetenschappelijke kant naar voren komt. Deze combinatie van theorie en praktijk is een trigger voor mij geweest om binnen dit vraagstuk een onderwerp te zoeken waarover ik de bachelor scriptie zou gaan schrijven.

Na rondvraag bij een aantal collega's die tal van innovatieve projecten aandroegen viel ineens het oog op windpark Nijmegen-Betuwe, te meer ook omdat ik als inwoner van Nijmegen benieuwd was naar dit project. Die gevaarten vormden toch al een tijd de nieuwe horizon van Nijmegen en omgeving. Waar mij al vroeg duidelijk werd dat dit burgerwindpark een succes was, althans zo bleek uit diverse bronnen, kwam bij mij gelijktijdig de vraag naar voren waarom dan? Die factoren wilde ik graag onderzoeken om zo wellicht een bijdrage te kunnen leveren aan nieuwe burger initiatieven die een net als windpark Nijmegen-Betuwe meehelpen aan een duurzame energiehuishouding in Nederland.

Zoals iedereen heb ik hierbij hulp nodig gehad die essentieel was om tot het eindproduct te komen zoals het nu voor u ligt. Ten eerste wil ik mijn begeleidster bedanken, Maria, zij gaf concrete sturing tijdens het gehele onderzoek en zei waar het op stond wanneer iets niet goed of wel goed was. Daarnaast kon ik altijd een afspraak met haar maken om prangende vragen te bespreken. Ten tweede wil ik alle respondenten bedanken die mij te woord hebben gestaan en die mij een goede inkijk hebben gegeven in het windpark waardoor ik dit onderzoek uit kon voeren. Alex, Ben, Caroline, Erik, Ineke, John en Theo: dank voor jullie tijd!

Gijs Jansen

Nijmegen, 22 juni 2017.

Samenvatting

De energietransitie neemt in de huidige samenleving een belangrijke rol in, in zowel het politieke als maatschappelijke debat. Met de klimaatproblematiek als belangrijkste generator voor dat debat en de stijgende urgentie, is ook de energiemarkt aan het veranderen. De omschakeling naar duurzame energie gaat vooralsnog traag doordat het proces daarvan achterblijft op snelle veranderingen in de maatschappij. Hierdoor zijn het niet enkel de conventionele partijen die zich op de energiemarkt begeven maar steeds meer andere actoren bevinden zich in dit veld waaronder een groot aantal burgerinitiatieven.

De intrede van maatschappelijke collectieven veranderen de dynamiek. De veranderingen die hiermee gepaard gaan brengen vragen met zich mee die nog niet eerder beantwoord hoefden te worden zoals wie profiteert ervan, wie mag er meedoen aan dit soort collectieven en hoe worden de lasten en baten verdeelt. Vragen die principes herbergen van sociaal-ethische kwesties zoals rechtvaardigheid en een eerlijke verdeling van lasten en baten. Voor veel burgerinitiatieven vragen waar niet hun eerste gedachte naar uit gaat maar gezien hun toename een steeds relevanter wordende vraag in de maatschappij.

Windpark Nijmegen-Betuwe is zo'n lokaal project waarbij de burger het initiatief heeft genomen en zeker ook met deze kwesties te maken heeft gehad. De plannen voor dit windpark zijn reeds in de jaren 90 opgestart maar na een mislukte poging is het initiatief uit de maatschappij gekomen en sinds 2016 draaien er langs de A15 nabij Lent vier windmolens. Burgers hebben hiervoor cooperatie Windpower-Nijmegen opgericht waarbij ze samen met Stichting Wiek II, die de professionele ontwikkeling van het project heeft gedaan, de leiding voeren over het windpark. Ook zij hebben te maken gehad met kwesties zoals hoe een project als deze nou op een goede en faire manier kan worden ingepast in de regio als ook de vraag hoe je de burger hierbij betreft. Dit kan mede het verloop van het project bepalen.

Om een inzicht te krijgen hierin is er gekozen voor de theorie van *energy justice*. Deze theorie richt zich op rechtvaardigheidsprincipes binnen de energiewereld, het probeert inzichtelijk te maken waar *injustices* voorkomen en de processen te onderscheiden die deze beïnvloeden. Daarnaast biedt het mogelijkheden om deze *injustices* te voorkomen of te verminderen. Het doel van dit onderzoek luidt dan ook als volgt:

Het onderzoek heeft tot doel inzicht te krijgen in de vormen van energy justice bij lokale duurzame energieprojecten gericht op energietransitie door een onderzoek uit te voeren naar energy justice binnen het windpark Nijmegen-Betuwe.

Om dit doel te bereiken zijn er een drietal vormen van *energy justice* onderscheiden. Deze vormen zijn onderzocht door middel van kwalitatief onderzoek waarbij er een aantal interviews zijn afgenomen met betrokkenen van het windpark om een diepgaande analyse mogelijk te maken van die aspecten. De vormen die onderscheiden zijn van *energy justice* luiden als volgt:

- *Distributional justice*

- *Procedural justice*
- *Recognition justice*

Distributional justice richt zich op het gelijkwaardig verspreiden van risico's, mogelijkheden en lasten en baten over ruimte. Sommige ruimtelijk entiteiten worden vaker blootgesteld aan de lasten van energieprojecten. Daarbij komt dat het kan voorkomen dat sommige van die plekken geen toegang hebben tot die energie. Deze energie initiatieven brengen natuurlijk ook baten met zich mee, de financiële kant van *distributional justice*. Lasten en baten zouden eerlijk verdeeld moeten zijn volgens deze theorie.

Procedural justice evalueert het *decision-making* proces van de burgercoöperatie, het gaat hier om de gelijkwaardige toegang tot de procedures voor alle betrokken actoren. Dit kan zijn dat leden van de coöperatie toegang hebben tot het beslisproces maar ook dat zowel interne als externe actoren toegang hebben tot informatie die voor hen belangrijk kan zijn.

Recognition justice hangt sterk samen met de twee voorgaande net als dat de andere twee vormen onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Het gaat bij deze laatste om de erkenning van mogelijk kwetsbare groepen en de erkenning van groepen die vinden dat ze als *injust* worden behandeld. Protesten van burgergroepen zijn vooral bij windenergie projecten niet ongevoelzaam zoals ook in deze studie voorbij is gekomen.

Voor elk van deze deelvormen van *EJ* zijn er variabelen opgesteld, elk weer bestaand uit deelaspecten waarmee deze drie vormen van *energy justice* toegepast kunnen worden op de casus Nijmegen-Betuwe. Om deze theorie te toetsen is er gekozen om een kwalitatief onderzoek uit te voeren.

Uit de resultaten van het onderzoek blijkt dat op alle drie de vormen van *energy justice* een hoge mate van *justice* is aangetroffen. De coöperatie heeft tot doel gehad het vooral een lokaal initiatief te houden, hier is men in geslaagd zonder voorwaardes te hanteren die mogelijk als belemmerend kunnen worden beschouwd. Uiteindelijk bleek dat hoewel de coöperatie dat even heeft overwogen het niet mogelijk om de energie ook echt lokaal te houden, dat laat de huidige energie infrastructuur nu eenmaal niet toe in Nederland. De baten van het windpark komen daarbij grotendeels in de regio terecht. De financiële overwegingen die de coöperatie heeft gemaakt hebben constant de belangen van de burger centraal gesteld. Daarbij heeft het ook deels geprobeerd indirecte baten binnen de regio te houden, een aspect dat als *just* kan worden gezien. Wel werd duidelijk dat de mensen die deel hebben genomen aan het project zeker een aantal gezamenlijke kenmerken deelt.

Bij de analyse van *procedural justice* is aan bod gekomen dat men zich daar bewust van is, zo probeert men onder andere een divers bestuur samen te stellen. Een bestuur dat representatief is kan de mate van *justice* bevorderen, wel blijkt dit zeker als vrijwilligers organisatie moeilijk te zijn. De interne kant hiervan, het *decision-making* proces, presenteerde zich ook als rechtvaardig en fair. Uit de interviews met de respondenten is duidelijk geworden dat er een hoge mate van transparantie en democratie aanwezig is onder hen.

De derde vorm, *recognition justice*, kende in dit burgerinitiatief een duidelijke context en dat heeft zeker ook invloed gehad op het verloop van het proces. Wel mag gezegd worden dat de mensen die vanuit de coöperatie hier betrokken bij zijn geweest een heel succesvolle en ook fair aanpak hebben gekozen. Er was een selecte groep bezwaarmakers tegen het windpark bestaande uit buurtschap Reeth en enkele particulieren, maar de manier waarop men vanaf begin af aan hiermee om is toont principes die binnen *recognition justice* enorm van belang zijn. Uiteindelijk heeft dit ervoor gezorgd dat het windpark vrij soepel gerealiseerd kon worden.

Er is een hoge mate van *energy justice* aanwezig bij windpark Nijmegen-Betuwe. De resultaten tonen aan dat drie vormen daarvan onlosmakelijk met elkaar verbonden en blijken bij deze case uiteindelijk op elkaar een positieve invloed te hebben gehad. De doelstelling van het windpark en de overtuigingen en ideeën die daar achter schuil gaan komen in grote mate overeen met de principes waar *energy justice* op wordt getoetst. Het lijkt erop dat deze zeker hebben bijgedragen aan het succes van dit burgerinitiatief.

Table of Contents

H1 Inleiding	7
1.1 Projectkader	7
1.2 Onderzoeksdoel	9
1.3 Casus Windpark Nijmegen-Betuwe	10
1.4 Vraagstelling	11
1.5 Onderzoeksmodel	12
1.6 Maatschappelijke relevantie	12
1.7 Wetenschappelijk relevantie	13
H2 Theoretisch kader	14
2.1 Energy Justice	14
2.1.1 Distributional justice	15
2.1.2 Procedural justice	17
2.1.3 Recognition justice	19
2.2 Conceptueel model	20
H 3 Methodologie	22
3.1 Onderzoeksstrategie	22
3.2 Onderzoeksmateriaal	23
3.2.1 Dataverzameling	23
3.2.2 Data analyse	25
4. Analyse	26
4.1 Inleiding	26
4.1.1 Dagelijks bestuur	26
4.1.2 Projectverloop	28
4.2 Distributional Justice	30
4.2.1 Inleiding	30
4.2.2 Ruimtelijke domein	30
4.2.2.1 Toegang tot energie	30
4.2.2.2 Ruimtelijke lasten	32
4.2.3 Financiële domein	35
4.2.3.1 Kapitaal geïnvesteerd door burger	35
4.2.3.2 Meedelen in financiële baten	38
4.3 Procedural Justice	43
4.3.1 Inleiding	43

4.3.2 Besluitvorming	43
4.3.2.1 Openbaarheid van informatie	43
4.3.2.2 Bestuursposities	47
4.4 Recognition Justice	53
4.4.1 Inleiding	53
4.4.2 Erkenning	53
4.4.2.1 Miserkenning en respect	53
5. Conclusie	57
5.1 Beantwoording hoofdvraag	57
5.2 Discussie	58
5.3 Aanbevelingen	59
5.4 Reflectie	60
Literatuur	62
Bijlagen	66
Bijlage 1 – Interviewguide	66

H1 Inleiding

1.1 Projectkader

De klimaatproblematiek neemt, zeker met de huidige globale politieke ontwikkelingen, regelmatig een centrale plek in binnen huidige maatschappelijke debatten. Hierbij speelt de energietransitie een belangrijke rol, willen we immers voldoen aan de klimaatdoelstellingen zoals deze op globaal, Europees en nationaal zijn opgesteld, dan moet Nederland grote stappen zetten met het overschakelen op duurzame energiebronnen. Die transitie naar duurzame energiebronnen is niet nieuw, deze heeft haar oorsprong in het vierde Nationaal Milieuplan dat is gepresenteerd in 2004, maar de urgentie en roep om die transformatie wordt steeds groter, gevoed door nieuwe studies en artikelen over de klimaatverandering (Rotmans, 2011).

Volgens Rotmans (2011) komt dit vooral doordat de energietransitie als proces onvoldoende heeft kunnen anticiperen op de snel veranderende maatschappelijke dynamiek omtrent duurzame energie. Binnen de energie sector zijn tegenwoordig tal van initiatieven en ontwikkelingen gaande die een bijdrage leveren aan de omschakeling naar duurzame energie die soms klein en spontaan ontstaan, maar vaak ook door collaboraties tussen partijen die zowel binnen als buiten de energiemarkt bewegen (Liander, 2016). De markt is radicaal aan het veranderen en dit speelt zich af in een speelveld dat niet altijd door overheid of andere grote stakeholders bij gehouden kan worden (De Bruijne en Steenhuisen, 2015).

Die radicale verandering van het energiesysteem laat zien dat er op lokale schaal steeds meer initiatieven worden uitgevoerd die gericht zijn op duurzame energie, men ziet dat sociale en maatschappelijke bewegingen een belangrijke bijdrage leveren aan deze ideeën en daarmee de transitie naar een duurzame samenleving ondersteunen. Hierbij proberen de grote netwerkpartijen in Nederland aan te haken maar het speelveld is groot en zoals gezegd zeker niet meer volledig controleerbaar, de burger neemt het heft in handen waarbij grote netwerkbedrijven en energie producenten belangstellend toekijken (Arentsen & Bellekom, 2014). Het betekent dat de burger binnen de energiemarkt een andere rol krijgt nu zij, en niet de grote energieproducenten, steeds meer bepalen waar ze hun energie vandaan halen. Dit betekent dat het domein van de energiemarkt aan nieuwe ideeën wordt onderworpen die vanzelfsprekend door de shift in de markt en de ontwikkeling die daarin gaande is, wordt gevoed (Dworkin en Sovacool, 2016).

In Nederland is de term energiedemocratie voorzichtig naar voren gekomen de laatste jaren, in grote mate geïnspireerd op de verandering zoals zojuist beschreven waarbij de burger haar eigen energie 'bepaalt'. Het speerpunt van energiedemocratie is dat alle huishoudens en organisaties in coöperatief verband energie zelf kunnen opwekken, waarbij opbrengsten grotendeels terugvloeien naar de deelnemers (Rescoop, 2013). Uit onderzoek van TNO (2013) blijkt dat de mogelijkheden legio zijn voor burgers in het opzetten van energie projecten gericht op duurzaamheid zoals windcoöperaties, wijkorganisaties en zonnecollectieven.

Die trend van burgerparticipatie in de energiemarkt is in Nederland sinds 2005 ingezet, er is namelijk een stevige groei in het aantal activiteiten dat voortvloeit uit investeringen op het gebied van energiebesparing en duurzame energie: in de periode van 2005 tot 2013 is dit aantal met 60% toegenomen (ECN, 2014). Veel van deze activiteiten worden lokaal bedacht en opgezet door burgers, marktpartijen of de lokale gemeente die de samenwerking aan durven te gaan. Ook provincies en de

ationale overheid geven steeds meer ruimte aan deze activiteiten, zij zijn zich bewust van het belang van dit soort initiatieven voor de energietransitie en anticiperen op de groei van burgercollectieven door hier aan mee te werken. Bij deze projecten ligt er vaak een nadruk op betrokkenheid, empowerment en lokale autonomie en erom heen ontstaat dikwijls een keur aan geïnteresseerden uiteenlopend van koepelorganisaties tot dienstverleners (TNO, 2013).

De schaal van dit soort activiteiten kan sterk verschillen, er zijn tal van voorbeelden aan te dragen op lokaal niveau, waarbij maatschappelijke initiatieven samengaan met de lokale ondernemer en gemeente. Eveneens zijn er voorbeelden van grotere schaal, gedacht kan worden aan diverse steden die het concept van stadswarmte aan het toepassen zijn of de ambitie van Amsterdam om in 2050 gasloos te zijn. Volgens Huygen (2013) leveren deze lokale acties vooralsnog een kleine bijdrage aan het totaal aantal hernieuwbare energiebronnen, daarvoor moeten nog enkele barrières worden doorbroken maar duidelijk is dat de ontwikkeling van maatschappelijk collectieven in gang is gezet. Ieder met zijn eigen strategie, variërend in grootte en succes (Helderman et al., 2013).

Deze verandering is er dus één waarbij het systeem in de energie wereld gestaag getransformeerd wordt. De traditionele lijn waarbij producent levert en consument koopt wordt langzaam doorbroken nu collectieven de energie op lokaal niveau produceren. Hierbij spelen sociale innovatie, maatschappelijke impact en economische bedrijvigheid een belangrijke rol. Wil de transitie naar een duurzame energievoorziening succesvol zijn en in goede banen worden geleid, dan zijn dat doorslaggevende aspecten en zullen moeten worden meegewogen. Niet in de laatste plaats omdat de energiemarkt sterk verbonden is met de economische positie en dus de sociale staat van een land (Pront- van Bommel, 2011).

Door aan de fundamenteën van de markt te zitten, roept dit onherroepelijk vragen op die eerder nog niet beantwoord hoefden te worden. Bij elk nieuw innovatief idee is er logischerwijs een groep mensen die ervan profiteert maar de andere kant van die medaille is minstens zo relevant nu de ontwikkeling van het burgerinitiatief zich blijft ontwikkelen (Arentsen en Lammers, 2016). Nieuwe grenzen worden gecreëerd waarbij niet elke actor een tevreden actor zal zijn, denk aan de windmolens op het land van boeren in Drenthe maar ook andere provincies kennen hier voorbeelden van (Trouw, 2012).

De uitdaging om dit soort projecten op een goede en eerlijke manier uit te voeren voor alle betrokkenen, is een enorme opgave maar zeker niet onmogelijk. Vooral de snelle ontwikkeling op de markt en het feit dat men een voornamelijk positief beeld heeft daarover (het draagt namelijk bij aan de energie transitie) maakt dat de kosten en baten van deze kleinschalige burgercollectieven nog een vrij onbesproken thema is terwijl deze vorm van opereren aan kracht wint op de energiemarkt. Waar de boeren in Drenthe met windturbines hun inkomen en positie veilig stellen zal de buurman er vanuit een heel andere optiek naar kijken (Finley-Brook en Holloman, 2016).

Door de beweging naar een schone en duurzame maatschappij aan de hand van kleine collectieven zal er ook een strijd plaatsvinden die een beroep doet op sociale, morele, ethische en juridische principes. Er zullen zich ongetwijfeld *winners and losers* voordoen bij dit soort projecten en de rechtvaardigheidsvraag ligt dan ook snel in de mond. *Environmental justice* en *social justice* zijn hierbij begrippen die van toepassing zijn en die in het verleden als bruikbare instrumenten gebruikt werden binnen energie studies. Niet voor niets is het milieubeleid sterk uitgebreid met principes die gebaseerd zijn op deze concepten. Hierbij is met name door de inzet op de energietransitie en de transformaties in de markt die daarmee gepaard gaan zoals het burgercollectief, ook het begrip *Energy justice* een zeer waardevol instrument (Finley-Brook en Holloman, 2016).

Energy justice houdt zich bezig met de inrichting van het energiesysteem en focust op de lasten en baten van dit systeem. Deze lasten en baten kunnen zich op diverse manieren manifesteren, denk aan financiële voordelen, horizonvervuiling of de toegang tot groene energie. Nu de markt zich aan het roeren is zal deze vraag ongetwijfeld boven komen drijven waarbij voor veel partijen zal gelden dat er voor hen allen een ander soort *justice* geldt. Waar de betrokken burger zich druk zal maken over de financiële investering die het moet doen voor een nieuw project, zullen er tal van burgers zijn die er aan meebetalen maar er niet de voordelen van hebben. Daarnaast is energie onlosmakelijk verbonden met ruimte: nieuwe windparken en zonnepanelen, het aanleggen van leidingen, kortom de hele inrichting van de energie infrastructuur beïnvloedt onze dagelijkse ruimte (Baxter en Walker, 2016).

Hoe die *energy justice* (EJ) in elkaar zit in de praktijk vormt de kern van dit onderzoek. De ontwikkelingen op de markt waarbij de consument steeds vaker zelf onderneemt op het gebied van energie brengt nieuwe uitdagingen met zich mee waar vooralsnog het antwoord op ontbreekt. Om die te vinden zal er gekeken moeten worden naar de inrichting van die initiatieven en of er recht en onrecht is op te tekenen in de praktijk en op welke manier daarmee omgegaan wordt.

In de volgende paragraaf zal eerst het onderzoeksdoel worden beschreven waarna een uitleg over de gekozen casus volgt, daarna is er op basis van voorgaande elementen een centrale vraagstelling geformuleerd die de rode draad zal vormen in huidig onderzoek.

1.2 Onderzoeksdoel

Deze studie richt zich op de energievoorziening die op dit moment snel verandert en waarbij burgerinitiatief geen uitzondering meer is. De energietransitie is maatschappij breed ingezet door deze kleine en lokale ontwikkelingen en dat betekent dat dit ook op sociaal maatschappelijk vlak zijn uitwerking zal hebben. Vooralsnog worden dit soort projecten juist toegejuicht vanuit zowel overheid als ook de burger maar wat die nieuwe ontwikkeling van de energievoorziening daadwerkelijk betekent voor mensen daar valt zeker nog een grote winst te behalen. Hoe de lasten en ook kosten en baten omtrent die initiatieven verdeeld zijn over de actoren en wat dit voor hen betekent is de kern waarom deze thesis zich heen beweegt. Om dit te onderzoeken zal in deze studie als casus het windpark Nijmegen-Betuwe worden bestudeerd, dit burgerinitiatief zal centraal staan en zal aan de hand van het relatief nieuwe concept *energy justice* geanalyseerd worden. De invloed die deze projecten heeft op het domein van *justice* is zoals gezegd nog vrij onbekend, de doelstelling van dit onderzoek luidt dan ook als volgt:

Het onderzoek heeft tot doel inzicht te krijgen in de vormen van energy justice bij lokale duurzame energieprojecten gericht op energietransitie door een onderzoek uit te voeren naar energy justice binnen het windpark Nijmegen-Betuwe.

Voordat er verder zal worden gegaan naar de centrale vraag zal er eerst een korte toelichting worden gegeven op de case om een concreet beeld te krijgen van hetgeen nu onderzocht wordt.

1.3 Casus Windpark Nijmegen-Betuwe

Als case is er gekozen voor het windpark Nijmegen-Betuwe. Dit burgerinitiatief, gelegen ten noorden van Nijmegen pal langs de A15, heeft inmiddels vier windmolens gerealiseerd en men hoopt dit met een vijfde uit te breiden. Daarnaast is er het plan om ook nog een groot aantal zonnepanelen te plaatsen op een deel van het bedrijventerrein waar de windmolens op zijn gebouwd. Echter toen de coöperatie in 2013 opgericht werd was het belangrijkste doel het realiseren van het windpark en dat is dan ook als eerste gedaan. Om één en ander te verduidelijken zal een beknopte schets worden gegeven van de oorsprong van het plan (www.windparknijmegenbetuwe.nl).

Het initiatief is een idee van verschillende burgers in de regio Nijmegen die al enkele jaren de wens koesterden om eigen duurzame stroom op te wekken. Toen de beoogde exploitant voor het windpark zich terug trok zijn zij hierop in gesprongen en is er gekozen voor een participatiemodel, iedereen kon zich inkopen in het project door het aanschaffen van aandelen. Deze aandelen waren in 2015 allen verkocht. De participanten (aandeelhouders) bestaan uit verenigingen, burgers en bedrijven die meedelen in de winst van het park door het verkopen van de windenergie, tevens mogen ze meebeslissen in het beleid. Hiernaast zijn er nog zo'n 300 donateurs die enkel mogen meebeslissen over het te voeren beleid (Windpowernijmegen, 2012).

De dagelijkse organisatie is in handen van Stichting Wiek II en Windpowernijmegen, beide in 2013 opgericht. Wiek II is in feite een lokaal consortium waar partijen bij zijn betrokken die hun sporen hebben verdiend in de duurzame energiesector. Dit zijn de Gelderse Natuur en Milieu Federatie (GNMF) en Izzy Projects/Ventoux. De eerste heeft kennis in het mobiliseren van mensen om deze bij onderwerpen als duurzame energie te betrekken. Izzy Projects heeft expertise in de ontwikkeling en realisatie van windenergieprojecten. Windpowernijmegen is de centrale entiteit en representeert de participatiecoöperatie (zie figuur 1). Participanten worden dus lid hiervan en hier betalen ze ook hun inleg en contributie aan (Windpowernijmegen, 2012). Door de inleg van participanten en het aantrekken van vreemd vermogen heeft men uiteindelijk de start kunnen geven voor de bouw. De exploitatie is uitbesteed aan een professionele partij (www.windparknijmegenbetuwe.nl, 2016).

Op dit moment voorziet het windpark zo'n 7000 huishoudens van stroom, opgewekt met natuurlijke Hollandse wind. Hiernaast is het windpark ook een bedrijventerrein waar nog kavels in de verkoop staan. Het windpark is zeker nog niet uit ontwikkelt als het op verduurzaming aankomt want zoals reeds vermeld is er een plan voor een zonnecentrale met 17.000 panelen, de kans is groot dat dit gerealiseerd wordt. Daarnaast is er een plan voor een zogeheten 'groene centrale' waarbij warmte wordt gebruikt voor energie opwekking (www.2nijmegen.nl).

Deze casus is gekozen omdat het een project is waarbij mijn werkgever betrokken is en zo naast mijn huidige functie praktische inzichten geeft in het werk van een bedrijf als Liander. Ook het lokale karakter spreekt aan, des te meer omdat ik inwoner van Nijmegen ben en het project daarmee dichtbij komt. Maar bovenal is er gekozen voor dit project omdat het vooralsnog een succesverhaal lijkt te zijn, een project dat is opgestart door betrokken burgers dat bijdraagt aan de verduurzaming van de regio. Het lijkt erop dat dit project ook nog zeker niet is uit ontwikkeld getuige het nieuwe idee van de groene centrale en dus in de toekomst een belangrijke rol in de energievoorziening van de regio kan spelen. Met het oog daarop en de interesse en nieuwsgierigheid naar wat er achter het succesverhaal van dit project zit, is de keuze voor deze case gemaakt.

Figuur 1. Visuele weergave organisatie Windpark Nijmegen-Betuwe. Bron: www.windparknijmegenbetuwe.nl, 2012.

1.4 Vraagstelling

Om het onderzoeksdoel te bereiken is een centrale vraag opgesteld die de rode draad vormt voor deze casestudie en aansluit om het onderzoeksdoel te bereiken. De centrale vraag die is geformuleerd luidt als volgt:

*Hoe ziet **energy justice** eruit met betrekking tot burgerinitiatief windpark Nijmegen-Betuwe en in welke mate hebben de verschillende aspecten hiervan daar aan bijgedragen?*

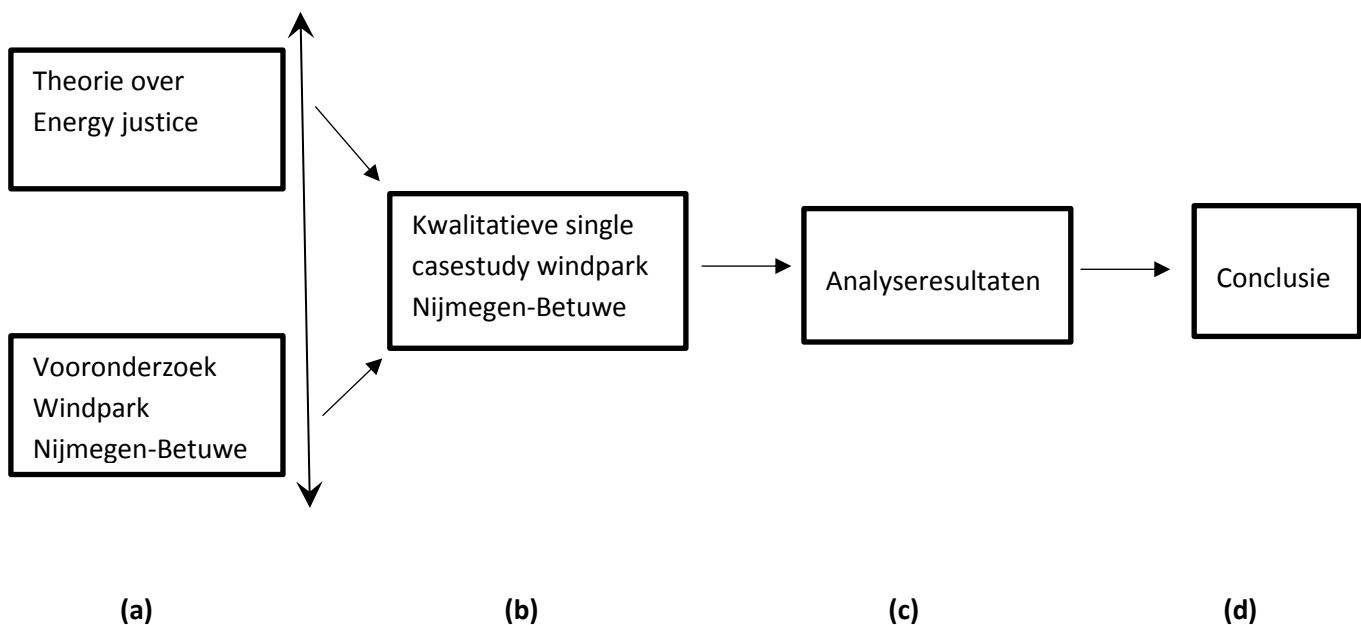
Om deze centrale vraag te beantwoorden zullen er een aantal deelvragen worden opgesteld om tot een betrouwbaar en valide antwoord van de centrale vraag te komen in dit onderzoek. De deelvragen zien er als volgt uit:

1. Hoe ziet **distributional justice** eruit met betrekking tot windpark Nijmegen-Betuwe?
2. Hoe ziet **procedural justice** eruit met betrekking tot windpark Nijmegen-Betuwe?
3. Hoe ziet **recognition justice** eruit met betrekking tot windpark Nijmegen-Betuwe?

Deze deelvragen zullen een antwoord geven op de centrale vraagstelling, in welke volgorde hier naartoe wordt gewerkt is weergegeven in het onderzoeksmodel. Na het onderzoeksmodel zal dit hoofdstuk afgesloten worden met de maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie.

1.5 Onderzoeksmodel

Om de lijn van dit onderzoek kracht bij te zetten is er een onderzoeksmodel opgesteld, deze geeft op visuele manier de volgorde aan van het onderzoek. Dit is een overzichtelijke weergave van de stappen die worden genomen en dient ter ondersteuning voor het aansluiten van vraag- op doelstelling (Doorewaard en Verschuuren). De eerste stap **(a)** in deze casestudy is het vooronderzoek over het windpark Nijmegen-Betuwe waarbij het analyseren van beleidsdocumenten en rapporten centraal staat. Daarnaast is er in deze fase literatuuronderzoek gedaan omtrent de theorie van *energy justice*. Aan de hand van deze twee elementen **(b)**, is een kwalitatieve single casestudy gedaan over windpark Nijmegen-Betuwe met behulp van interviews. Aan de hand hiervan **(c)** zijn er resultaten verzameld die geanalyseerd zijn. De resultaten die hieruit voort zijn gekomen leiden tot het laatste deel **(d)** waar de conclusie wordt getrokken en inzicht wordt gegeven in de *energy justice* van deze case.

Figuur 2. Onderzoeksmodel (eigen model)

1.6 Maatschappelijke relevantie

De huidige ontwikkelingen in de markt zoals ik ze persoonlijk meekrijg binnen mijn huidige werk geven de noodzaak van deze studie aan. Tal van initiatieven, overeenkomsten, intentieverklaringen en samenwerkingsverbanden komen voorbij. De energiemarkt roert zich geleid door de *energietransitie* waarbij de burger zich bewust is geworden van de mogelijkheden die zij heeft, niet in de laatste plaats door een overheid die achterblijft op dit gebied.

Het zijn ook deze snelle ontwikkelingen die maken dat er kritisch gekeken moet worden naar die ontwikkelingen voor de burger, waar het vooralsnog lijkt dat vooral enthousiasme en energie de overhand hebben als het aankomt op de maatschappelijke collectieven die zich richten op duurzame

energie. Ook hierin zullen echter ongetwijfeld *winners and losers* zijn, er zullen groepen zijn die niet mee kunnen doen in de markt of simpelweg de financiële kracht niet hebben om mee te doen aan de slag om groene energie. Voor hen maar uiteindelijk maatschappij breed is het van belang om te kijken naar de *justices* en *injustices* die zich mogelijk voordoen bij dit soort projecten. Het biedt een basis om de nieuwe grenzen die de transformatie op de markt voortbrengt, te verkennen en waar mogelijk te managen.

Het is ook hierbij een inzicht dat de overheid tot zich kan nemen en waarmee nieuw beleid geformuleerd kan worden om een fair proces bij dit soort projecten in de toekomst te waarborgen. Het burgercollectief is een groeiend onderdeel in de energietransitie en hopelijk kan deze steeds meer daar aan bijdragen waarbij het hopelijk gestoeld is op een rechtvaardige inrichting waarbij elke burger wordt gerespecteerd.

1.7 Wetenschappelijk relevantie

Met de theorie van *EJ* is de laatste jaren een wetenschappelijk begin gemaakt, aangewakkerd door de klimaatproblematiek. Niet alleen is de klimaatproblematiek een technische aangelegenheid, het begeeft zich op alle domeinen van de huidige samenleving zoals de theorie omtrent *energy justice* laat zien. Waar in het verleden *environmental justice* vooral gezien kan worden als reactie op het onrecht wat bepaalde groepen werd aangedaan, dient *EJ* vooral als een nieuw en nog te onderzoeken gebied. De literatuur hierover bevindt zich in een begin stadium, gestaag meegroeiend met de ontwikkelingen in de energiemarkt (Fuller et al., 2017).

Dit onderzoek kan zeker bijdragen aan de nog jonge literatuur omtrent dit onderzoek en waarbij casestudies op kleine schaal zoals deze nog niet gebruikelijk zijn. Daarnaast biedt het een praktische inkijk van *EJ* op een actuele situatie, die daarmee nieuwe kennis aan de bestaande wetenschap kan toevoegen. Het biedt een toetsing van hedendaagse theorie die hopelijk inzicht geeft om nieuw onderzoek rondom de energiemarkt beter uit te voeren. Dit kan zeker ook in samenwerking met onderzoek dat zich richt op domeinen die sterk verweven zijn met *EJ* zoals *energy poverty* en *energy access*, bijdragen aan nieuw overheidsbeleid omtrent dit vraagstuk. Studies omtrent het energievraagstuk zullen zeker met de huidige onzekerheden in de wereld en het oog op de toekomst ongelofelijk van belang zijn. Laat dit een bouwsteen zijn aan de theorie waarmee die toekomst goed kan worden ingericht.

H2 Theoretisch kader

2.1 Energy Justice

Het veld van *EJ* is er één die ontstaan is binnen de sociale wetenschap door een overschrijdende wetenschapsagenda, een agenda die diverse domeinen en aspecten binnen de sociale studies met elkaar verbindt. Waar *environmental justice* klasse, geslacht, ras, milieu en *social justice* al combineerde in haar onderzoeksveld, is het energie domein een nieuw onderzoeksobject geworden dat haar plek verovert, gestimuleerd door klimaatverandering en het concept van duurzaamheid (Fuller & McCauley, 2015). *EJ* richt zich op rechtvaardigheidsprincipes binnen de energiewereld in de brede zin van het woord: van energieconsumptie en productie tot klimaatverandering en energie activisme (Heffron, Jenkins et al., 2015). De vormgeving van *EJ* wordt hierbij bepaald door het institutionele arrangement (Kaufmann & Leroy & Priest, 2016).

Energy justice is een nieuw zwaartepunt binnen de milieuwetenschappen waar omheen een gestaag groeiend studies draait. De *challenge* naar een duurzame energievoorziening heeft hier zeker aan bijgedragen en heeft een groeiend aantal studies opgeleverd die praktijk kennis leveren, zoals *justice* omtrent locationele keuzes voor windturbines in Engeland en Canada (Baxter & Walker, 2017). Het kunnen voorbeelden van lokale tot globale schaal zijn waarvoor binnen de huidige literatuur reeds frameworks zijn ontwikkeld, voorbeelden hiervan zijn frameworks gericht op *energy security* en *fuel poverty*, theorie die nauw verbonden is met het energievraagstuk waar ook de literatuur van *EJ* sterk aan is gekoppeld (Heffron, Jenkins et al., 2015).

Het gaat om meer dan enkel de energie *hardware*, dat maakt het concept van *EJ* een geschikte tool om het energiesysteem te analyseren. Doordat we de zoektocht zijn gestart naar hernieuwbare energie bronnen is de transitie begonnen waarvan de uitdaging is hoe we deze vorm gaan geven. Meer specifiek gezegd speelt de vraag ‘wie mag het maken’ en ‘wie betaalt ervoor’ hierin een essentiële rol. Enkel het gebruik van analyses uit techniek, bouwkunde en economie zouden tekort schieten, hier biedt het concept van *EJ* uitkomst, door de sociaal-ethische kant te beschrijven (Dworkin & Sovacool, 2015). In deze brengt het dus *social justice* samen met het onderwerp van *energy justice*, de focus van de theorie zal dan ook gericht zijn op die kant van de literatuur en zal vanzelfsprekend een conceptualisatie van het begrip voortbrengen die daarbij aansluit.

Vanuit de huidige theorie kan geconcludeerd worden dat men met het concept van *EJ* een vrij brede opzet kan hanteren, vaak is er een algemene conceptualisatie en operationalisatie van het begrip waarvan de invulling echter nogal kan verschillen. In enkele studies wordt *EJ* gelieerd aan het proces van energiezekerheid waarbij men zich richt op de toekomst en het energienet als wereldsysteem. Daarnaast zijn er ook frameworks uiteengezet die zich op de technologische kant richten van het concept, daarmee ethiek en rechtvaardigheid wat meer naar de achtergrond schuivend (Dworkin & Sovacool, 2015). De richting die dit onderzoek aanhoudt komt overeen met de definitie zoals Heffron, Jenkins et al. (2015, p. 175) hem hanteren: ‘*Energy justice evaluates (a) where injustices emerge, (b) which affected sections of society are ignored, (c) which processes exist for their remediation in order to (i) reveal, and (ii) reduce such injustices*’. Dit is een benadering die meer gaat richting een centrale rol voor de mens gefocust op de ontwikkelingen in de energiemarkt zoals aan het begin van dit onderzoek is besproken, het combineert *social justice* met *energy justice* en bestudeert daarmee de rol van de burger. Niet in de laatste plaats omdat de vraag omtrent *justice* bij kleinschalige projecten

zoals De Grift een vraag is die zeker niet altijd wordt gesteld, terwijl deze burgerprojecten in de toekomst zeer waarschijnlijk een substantiële bijdrage leveren aan ons energie systeem (TNO, 2015).

Binnen dit onderzoek zal het concept van *EJ* zich beroepen op het framework dat gebaseerd is op drie kernelementen geïllustreerd door Heffron et al. (2015):

- ***Distributional justice***
- ***Procedural justice***
- ***Recognition justice***

Deze drie elementen bieden een geschikt analysekader voor het bekijken van keuzes die er binnen het energieproject zijn gemaakt en benoemt de *justices* en *injustices*. Het zijn drie elementen die passen binnen de mens gerichte benadering van de gekozen casus en die zich in andere casestudies heeft bewezen. Het is tevens zo dat ze kijkt naar de verdeling van kosten en baten van een project en de (on)rechtmatigheden die hieraan ontleent kunnen worden en zo inzicht oplevert voor diverse partijen die dit soort initiatieven van de grond proberen te krijgen.

De volgende paragrafen zullen verder uitwijden over de inhoud van *distributional justice*, *procedural justice* en *recognition justice*.

2.1.1 Distributional justice

Energy justice is onlosmakelijk verbonden met ruimte, maatschappij en tijd waarbij de verdeling van zowel negatieve als positieve milieu effecten bij horen, als ook de verdeling van de daarbij behorende verantwoordelijkheden (denk aan riskmanagement). Het richt zich op de “equitable allocation of risks and oppurtunities” (Finley Brook en Holloman, 2016, p. 1). *Distributional justice* moedigt onderzoekers aan zich af te vragen *wáár injustices* voorkomen en hoe we deze kunnen oplossen.

In *distributional justice* komt *EJ* in een situatie waarbij “questions about the desirability of technologies in principle become entangled with issues that relate to specific localities” (Heffron et al. 2015) en weerspiegelt de roep voor een gelijke verdeling van de voordelen en nadelen van zo’n energieproject. Het is nu eenmaal zo dat energiebronnen ongelijk verdeeld zijn gekeken vanuit een ruimtelijk perspectief daarom is het cruciaal als men inzicht wil krijgen in deze vorm van *EJ*, te kijken naar de locatie van de energie infrastructuur en of dit leidt tot onrechtmatigheden. Het ruimtelijke aspect speelt dus een fundamentele rol binnen dit domein van *EJ* (Dworkin & Suvacool, 2015).

Bij het ruimtelijke aspect gaat het niet louter om de locationele keuzes van de energiebronnen en de lasten die daarmee gepaard gaan maar ook om de toegang ertoe. In deze casus zal het niet zo zeer gaan om *energy poverty* (moeilijk toegang tot energie) maar om de toegang tot schone en duurzame energie, wie heeft er met betrekking tot de casus van de Grift, toegang tot het energiesysteem en daarmee de energie die de turbines produceren. De *Energiewende* in Duitsland is hier een goed voorbeeld van, daar zijn veel kolencentrales gesloten en windparken geopend. De infrastructuur die daarvoor aangelegd moest worden heeft niet iedere inwoner bereikt, geen toegang dus tot de nieuwe duurzame energie (Heffron et al, 2015).

Het ruimtelijke aspect van *distributional justice* wordt geoperationaliseerd tot de volgende variabelen:

1. Toegang tot de energie

Bij deze eerste variabele staan twee aspecten centraal die toegepast worden op windpark Nijmegen-Betuwe. Het eerste aspect centraliseert zich om het punt voor wie de energie bedoelt is, wie heeft de coöperatie voor ogen als consumenten van de windenergie, de theoretische toegang tot de energie. Dit kan een cruciale rol spelen in termen van rechtvaardigheid. Ten tweede staat het aspect centraal wie er daadwerkelijk toegang heeft tot de energie die de turbines opwekken, de praktische toegang. Zit er een ruimtelijke grens aan de toegang zoals het voorbeeld van de Duitse energie infrastructuur illustreert waardoor mensen hinder ondervinden om duurzame stroom te consumeren. Dit zou kunnen betekenen dat de doelgroep van consumenten die de coöperatie voor ogen heeft in de praktijk helemaal niet haalbaar is. Wanneer er een discrepantie tussen beide deelaspecten zit zou dit mogelijk een negatieve uitkomst betekenen voor de *distributional justice*.

2. Ruimtelijke lasten van windpark

In deze tweede variabele waarbij de ruimtelijke lasten centraal staan gaat het weinig verrassend, om de ruimtelijke lasten die het park met zich meebrengt. Deze lasten zijn onlosmakelijk verbonden met windenergie en op welke manier daar door partijen mee om wordt gegaan en invulling aan wordt gegeven is in de literatuur een veel voorkomend onderwerp. Terugkomend op het voorbeeld van Duitsland werden grootschalige energie projecten in het noorden gerealiseerd terwijl in het zuiden veel energie intensieve industrie aanwezig is, een scheve verdeling van de zogeheten *ills*. Hoewel de schaal van dit project van een andere orde is speelt dit zeker mee binnen deze casus. Het ruimtelijk inpassen en een eerlijke verdeling van lasten vormt een cruciaal onderdeel binnen *distributional justice*. In deze casestudy zal dit ook aan bod komen en zal het om lasten in de vorm van horizonvervuiling, slagschaduw, geluid en mogelijke andere lasten gaan. De variatie in lasten kan groot zijn en kan per project verschillend zijn, te meer omdat omwonenden de lasten vaak op een verschillende manier ervaren (Ter Maat, 2013).

Samenhangend met het ruimtelijke deel is er nog een domein wat ontleedt kan worden binnen *distributional justice*: het financiële. Het gaat hier vooral om de financiële *benefits* van het windpark. Baxter en Walker (2016, p. 3) geven niet zozeer een uitputtende conceptualisatie van de financiële baten en lasten maar noemen eerder een aantal aspecten die ze in hun casestudy hebben meegenomen en geanalyseerd. Een tweetal zullen daarvan behandeld worden in deze studie omdat het analyseren van alle variabelen te complex zou zijn. De variabelen die gekozen zijn, passen binnen de focus van dit onderzoek en hangen samen met de andere indicatoren. Deze zijn:

1. Kapitaal geïnvesteerd door burger

Het betrekken van burgers bij lokale projecten zoals de huidige casus kan positief uitwerken voor zo'n project. De manier waarop zij daarin mee mogen doen is daar een onderdeel van. Bij het eerste element speelt mee wie er in staat was om te investeren en wie er überhaupt mee mochten doen aan de investering in het windpark Nijmegen-Betuwe. Lokale gemeenschappen zullen mogelijk minder weerstand tegen het realiseren van een windpark in hun omgeving bieden wanneer zij de mogelijkheid hebben mee te doen in het financieren hiervan. Daarnaast zal er gekeken worden naar wat hen is beloofd om te bepalen of investeerders op basis van eerlijke informatie zijn geworven.

2. Wie deelt mee in financiële baten

Sterk verbonden met de investering van kapitaal zijn de financiële baten die de windmolens opleveren en waar deze exact terecht komen. In de context van windenergie zijn er tal van vormen wanneer het aankomt op de financiële opbrengsten van een windpark. Er zijn kleinschalige projecten waarbij men als landeigenaar subsidie of huur ontvangt maar ook waarbij diverse landeigenaren meeprofiteren van windturbines op hun land. Andere substantiële vormen zoals Baxter en Walker (2016) ze behandelen zijn het geheel of gedeeltelijk eigenaar zijn van windmolens waardoor de financiële baten binnen de regio of lokale gemeenschap blijven. Dit kan zoals zojuist genoemd de weerstand tegen het realiseren van een windpark verminderen en een uitwerking hebben op de *distributional justice* van de casus. Om te begrijpen wie er meedelen in de financiële baten van het windpark is het essentieel te kijken naar waarop deze gebaseerd zijn, kortom voor welk model er is gekozen. Vervolgens zal er gekeken worden naar welke partijen de financiële vruchten plukken van het project.

De rol van de gemeenschap en haar ruimtelijk afbakening speelt in deze vorm van *EJ* een gewichtige rol, het is in die betekenis ook dat het ruimtelijke en financiële aspect zeer nauw verbonden kunnen zijn met elkaar. Samenvattend kan gezegd worden dat binnen deze vorm van *EJ* er twee domeinen zijn waarbinnen een viertal indicatoren zijn opgesteld. In de tabel aan het einde van dit hoofdstuk zullen de variabelen in tabel vorm worden weergegeven voor een duidelijk overzicht.

2.1.2 Procedural justice

Binnen de wetenschap wordt er vaak een onderscheid gemaakt tussen de distributie van kosten en baten, de *distributional justice*, en of er gelet wordt op het maken van eerlijke beslissingen binnen het project (Fuller & McCauley, 2015). Met *procedural justice* gaat dus de focus richting de toegang tot het proces van *decision-making*, het manifesteert zichzelf als de wil om een gelijkwaardige toegang tot de procedures voor alle betrokken actoren. Cruciaal hierbij is dat elke actor niet gediscrimineerd wordt en op gelijkwaardige basis kan participeren aan het beslissingsproces. *Procedural justice* is gebaseerd op de toegang tot en de druk van jurisprudentie op multi-level niveau, het kan dus gaan om lokale maar ook om nationale wetgeving. Echter ook invloeden die niet op regulering zijn gebaseerd spelen een rol hierbij zoals normen, waarden, gedrag en acties van mensen (Heffron et al., 2015).

An sich is *procedural justice* niet nieuw maar de dynamiek hierin kan hoog zijn, daar het veelal om wetgeving gaat die aangepast is omtrent projecten van recente aard waar nieuw jurisprudentie voor nodig is. Waar *procedural justice* zich op toelegt benadrukt de relevantie van dit concept, het beschermt namelijk de dingen die bij *distributional justice* worden beschreven: de fysieke infrastructuur van de energiemarkt en de financiële kosten en baten die hier aan gebonden zijn. Hier ligt dan ook de grens tussen deze twee vormen van *EJ* (Fuller & McCauley, 2015).

Voor het onderzoeken van deze *justice* zal de weg gevolgd worden van Heffron et al. (2016), zij richten zich niet zozeer op mechanismen die gericht zijn op buitensluiting en vaak moeilijk te meten zijn maar op de betrokkenheid van actoren. Dit sluit aan bij het doel van dit onderzoek om te bepalen welke vormen van *EJ* er bij de burger coöperatie in dit project te onderscheiden zijn. Tevens kan men door zich te richten op de *inclusion* van actoren ook in zekere zin de mate van uitsluiting bepalen. Heffron et al. (2016) onderscheiden in hun theorie een drietal mechanismen waarmee volgens hen '*just outcomes*' kunnen worden bereikt. Dit zijn openbaarheid van informatie, bestuursposities en het

mobiliseren van lokale kennis. Door het bestuderen van deze mechanismen zal er inzicht worden verkregen in de *procedural justice* binnen deze casus. Van deze drie mechanismen zijn er twee relevant voor deze casus en deze zien er als volgt uit:

1. Openbaarheid van informatie

Om het beslissingsproces op een rechtvaardige manier te laten verlopen is het noodzakelijk dat alle partijen aan de kennis kunnen komen die nodig is, de toegang tot informatie. Dit kan door de overheid gebeuren die de informatie verschaft of op vrijwillige basis. Hoe deze informatie over het interne beleid en de lijn die het windpark volgt en door wie dat wordt gecommuniceerd, is de kern van deze variabele.

Hier zijn de volgende aspecten van geoperationaliseerd om deze variabele te meten:

- Wie communiceert er? Wie zijn de communicatoren binnen het windpark Nijmegen-Betuwe en zijn verantwoordelijk voor het meedelen van de informatie aan betrokken partijen.
- Wat is de inhoud van de communicatie? Wat wordt er gecommuniceerd naar de partijen, zorgt men voor *full information disclosure* zodat de partijen goed geïnformeerd en op de hoogte zijn. Mogelijk kan het zijn dat bepaalde informatie niet wordt gedeeld en tot *exclusion* kan leiden.
- Op welke manier wordt er gecommuniceerd? Tegenwoordig zijn er tal van mogelijkheden waarop men kan communiceren als organisatie. De mogelijkheden die gebruikt worden kunnen een rol spelen in wie er wel en wie er niet bereikt wordt met informatie die waardevol kan zijn.

2. Bestuursposities

Een ongelijke representatie in instituties kan een impact hebben op de beslissingen die gemaakt worden binnen een organisatie. Ongelijkheden in gender en etniciteit binnen bestuursorganen worden al langere tijd waargenomen dan vandaag de dag (Heffron et al., 2016). Uit onderzoek naar windparken in Engeland is gebleken dat de samenstelling van bestuursposities bepalend kan zijn voor de *justice* in een project (Baxter en Walker, 2017). Door bijvoorbeeld enkel lokale burgers of mannen op bestuursposities te hebben kan effect hebben op het verloop van het project en de andere vormen van *justice*. Finley-Brook en Holloman (2016) benoemen ook de positieve kracht die diversiteit met zich mee kan brengen voor *procedural justice* bijvoorbeeld in de vorm van effectieve participatie door lage inkomens. Om dit te onderzoeken worden de volgende aspecten van deze variabele onderscheiden:

- Het beslissingsproces. Hoe beslist de coöperatie van het windpark en doet dit recht aan de betrokken partijen. Een goed en eerlijk ingericht proces kan bevorderend werken voor het besturen van het windpark en als fair worden gezien naar burgers toe.
- Is er kennis nodig om te participeren in het bestuur? Dit kan met zich mee brengen dat het als barrière kan gelden voor mensen om deel te nemen aan het bestuur omdat men zogenaamd niet de *expert knowledge* heeft. Dit is kennis die is geïnstitutionaliseerd binnen een bepaalde groep, vakkennis en kan daarmee mensen uitsluiten als dit specifiek gevraagd wordt terwijl mensen wel *lay knowledge* bezitten. Dit is gebaseerd op *common sense* en richt zich meer op de omgeving, context afhankelijke kennis, bijvoorbeeld weten wat er speelt in een omgeving. Dit kan op lokaal niveau cruciaal zijn (Brooks & Petts, 2006).

- Zijn er andere voorwaarden om deel te nemen aan het bestuur? Hierbij zullen kenmerken van diversiteit in mensen aan bod komen zoals in de theorie hiervoor is besproken. Relevante kenmerken voor deze casus zijn leeftijd, gender en achtergrond.

2.1.3 Recognition justice

De laatste van de drie, *recognition justice*, hangt sterk samen met de voorgaande twee. Waar *procedural justice* het belang om actoren bij het proces te betrekken benadrukt om zo bij te dragen aan een eerlijke inrichting van het project is ook de culturele en politieke erkenning van kwetsbare of minder bedeelde groepen cruciaal (Fuller & McCauley, 2015). *Recognition justice* manifesteert zichzelf als “the process of disrespect, insult, and degradation that devalue some people and some places’ identities in comparison to others” (Heffron et al., 2015).

Het gaat hier om een eerlijke behandeling van mensen waarbij men niet belemmerd moet worden om mee te doen aan het proces. Hiernaast geldt dat dezelfde politieke rechten gelden voor alle individuen, vormen waarbij bepaalde culturele en politieke facetten gaan overheersen zijn schadelijk en leiden tot minachting, devaluering en beschuldigingen (binnen de case in dit onderzoek zullen deze termen misschien in mildere vorm voorkomen). Bij deze vorm van justice wordt de theorie van Fraser (in Heffron et al., 2015) gebruikt. Deze hanteert een driedeling van aspecten waarvan er één zal worden gebruikt, culturele erkenning lijkt namelijk niet relevant voor huidig onderzoek omdat er geen sprake lijkt te zijn van een sterke identiteit in de regio. Het andere betreft volledige niet-erkenning, dit is vaak gekoppeld aan *energy poverty*, iets wat niet van toepassing lijkt te zijn in de huidige casus. *Recognition justice* zal daarom als volgt onderzocht worden:

Onrechtvaardigheid in de vorm van miserkenning en disrespect.

Deze vorm van *justice* ziet men vooral terug in de beslissingen betreft de locaties van hernieuwbare energiebronnen. Ondanks protesten bij de keuze voor een locatie van hernieuwbare energiebronnen worden de protesten van burgergroepen veelal terzijde gelegd. Actoren worden mis erkent: hun mening wordt verdraaid of niet geaccepteerd omdat ze als niet gewenst worden beschouwd voor het project. Het gaat er hier dus om of er actoren zijn waar niet naar is geluisterd die bij dit project betrokken zijn (Heffron et al., 2015). Dit zal enerzijds ingaan op hoe er om is gegaan met actoren die het oneens waren met de realisatie van het project en anderzijds hoe er nu wordt omgegaan met actoren die kritiek hebben, kortom dit zal gereflecteerd worden door aan de ene kant het verleden en aan de andere kant het heden te analyseren van dit proces.

De drie bediscussieerde vormen van *EJ* staan niet los van elkaar, alle drie de vormen hebben in bepaalde mate invloed op elkaar. In deze casus zullen ongetwijfeld aspecten van bijvoorbeeld *distributional justice* voorkomen in de andere twee disciplines van *EJ* en vice versa. In voorgaande theorie is getracht ze zo goed mogelijk af te bakenen maar binnen de analyse zullen soms bepaalde variabelen terugkomen in de verschillende vormen van energy justice. Dit is nu eenmaal onontkoombaar voor een goede analyse van de casus.

Samenvattend zijn de concepten in onderstaande tabel gevisualiseerd:

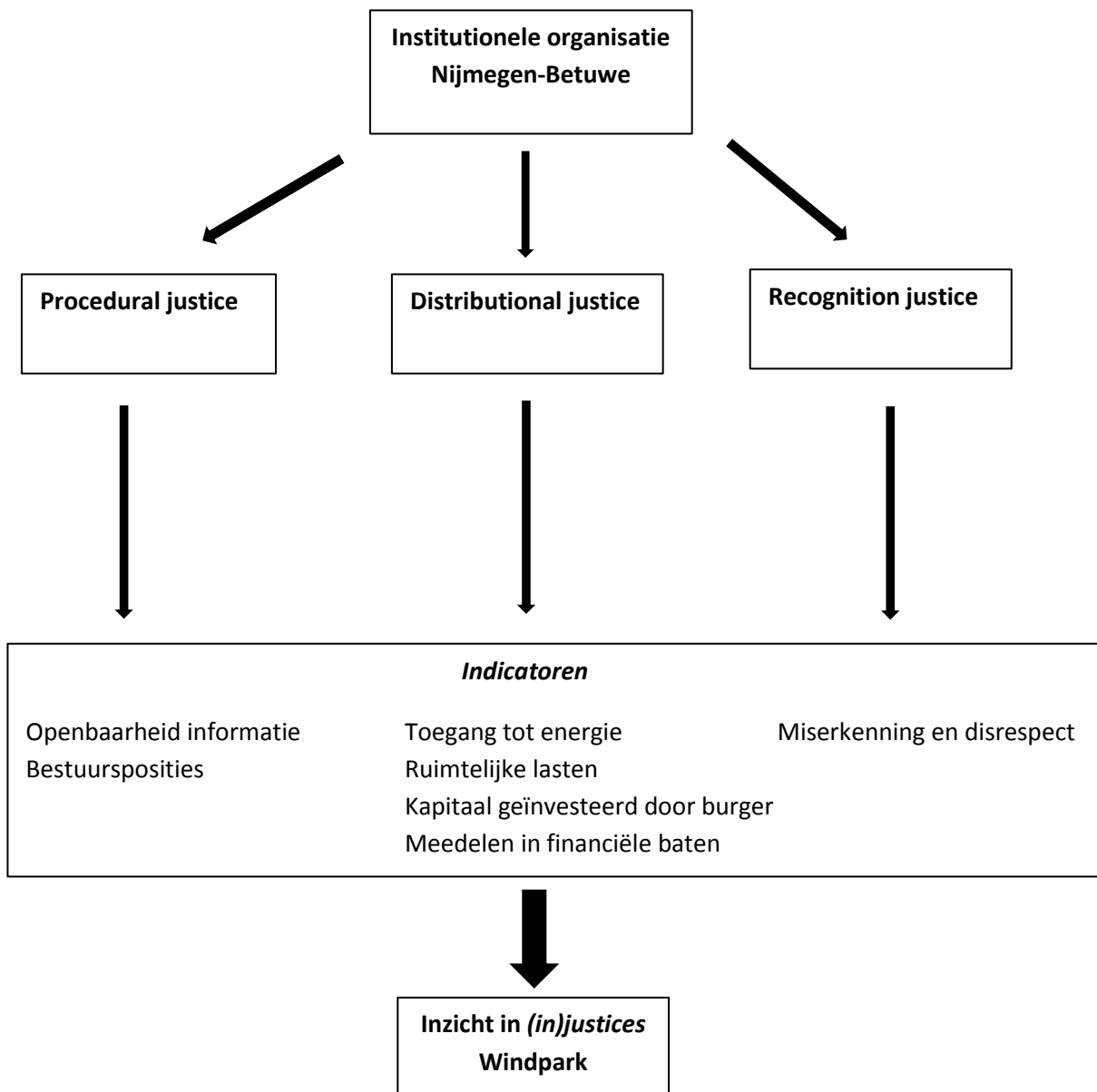
Vorm van <i>Energy Justice</i>	Domein	Variabelen	Deelaspecten
Distributive justice	Ruimtelijk	<i>Toegang tot energie</i>	Theoretische toegang tot energie Praktische toegang tot energie
		<i>Ruimtelijke lasten</i>	Rol van ruimtelijke lasten Rol van andere lasten
	Financieel	<i>Kapitaal geïnvesteerd door burger</i>	Voorwaarden aan investeren Wat is de investeerder beloofd
		<i>Meedelen in financiële baten</i>	Financiële inrichting project Actoren die meedelen in opbrengsten
Procedural justice	Besluitvorming	<i>Openbaarheid van informatie</i>	Wie zijn de communicatoren Inhoud van de communicatie Manier van communiceren
		<i>Bestuursposities</i>	Beslissingsproces binnen coöperatie Kennis als voorwaarde bestuur Andere voorwaarden bestuur
Recognition justice	Erkenning	<i>Miserkenning en disrespect</i>	Omgang in het verleden Omgang in het heden

Tabel 1. Operationalisatie van energy justice.

2.2 Conceptueel model

Nu het theoretisch kader is uitgewerkt door middel van het operationaliseren van de concepten kan het conceptueel model worden weergegeven waarbij de visualisatie van de besproken theorie aan bod komt. Het conceptueel model geeft weer dat het concept van *EJ* wordt toegepast op de casus van het windpark Nijmegen-Betuwe. Deze theorie bestaat uit drie deelconcepten gebaseerd op Heffron et al. (2016) namelijk: *procedural justice*, *distributional justice* en tot slot *recognition justice*. Hier zijn een aantal indicatoren voor opgesteld om zo een inzicht te krijgen in *EJ* en haar onderscheiden vormen van *justice*. Vervolgens zal aan de hand van die variabelen een uitspraak gedaan kunnen worden over

(in)justices in het project waarmee de *winners and losers* naar voren komen. Het model ziet er als volgt uit:

Figuur 3. Conceptueel model

H 3 Methodologie

In dit hoofdstuk zal de onderzoeksstrategie aan bod komen, hiermee wordt het geheel van beslissingen bedoeld op welke manier het onderzoek is uitgevoerd en de bijhorende verantwoording daarvan. Daarnaast komt ook het onderzoeksmateriaal aan bod, dit geeft inzicht op welke manier de benodigde data is verzameld om een valide en betrouwbaar antwoord te geven op de deel- en hoofdvraag. Tevens zal hierbij ingegaan worden op welke manier dit materiaal is verwerkt. De onderzoeksstrategie en het onderzoeksmateriaal zullen in het volgende hoofdstuk beide afzonderlijk worden behandeld (Doorewaard en Verschuren, 2007).

3.1 Onderzoeksstrategie

Zoals reeds expliciet naar voren is gekomen in het inleidende hoofdstuk van deze studie, zal in dit onderzoek de strategie van de casestudy gehanteerd worden waarbij er gekozen is voor windpark Nijmegen-Betuwe. Een casestudy heeft een aantal kenmerken: het bestudeert een smal domein, dus een klein aantal onderzoekseenheden, waardoor het meer een diepte dan een breedte onderzoek wordt. Deze onderzoeksmethode vergt een veelal arbeidsintensieve benadering waarbij waarneming op locatie een cruciale rol speelt. Dit gaat vaak gepaard met het verzamelen van kwalitatieve gegevens en dito onderzoeksmethoden (Doorewaard en Verschuren, 2007).

De kenmerken zoals juist benoemd sluiten goed aan bij dit onderzoek, in de eerste plaats wordt binnen dit onderzoek naar diepgang gestreefd om zo een goed en duidelijk inzicht in de (*in*)justices binnen de case van het windpark te verkrijgen, en tot een zo betrouwbaar en valide mogelijk antwoord te komen op de centrale vraagstelling. Het gaat in deze casestudy om één te onderzoeken eenheid, een *single* casestudie dus, waarbij het windpark Nijmegen-Betuwe als onderzoekseenheid fungeert, dit komt overeen met het smalle domein wat een casestudy voorschrijft. Aangezien er één theoretisch concept centraal staat om te onderzoeken bij de gekozen case, is een diepgaande benadering van de onderzoekseenheid een logische stap om het onderzoek op in te richten (Doorewaard en Verschuren, 2007).

Daarnaast geeft een casestudy ook de mogelijkheid om een integraal inzicht te bieden in het onderzoeksobject, iets wat uitstekend aansluit bij de doelstelling van deze studie. Ook al gaat het hier om een kleinschalig regionaal project wat nader onderzocht zal worden, de kans bestaat dat naar gelang het onderzoek vordert er steeds meer en nieuwe complexe aspecten aan bod komen tijdens het uitvoeren van het onderzoek. Het ontwerp van een casestudy is hier uitermate geschikt voor: het biedt structuur voor het verrichten van onderzoek maar houdt ook zeker ruimte open voor aspecten die tijdens het veldwerk naar voren kunnen komen (Doorewaard en Verschuren, 2007).

Als derde reden kan genoemd worden dat gekozen theorie en de bijhorende operationalisatie ervan een kwalitatief gezichtspunt hanteren. De theorie van *EJ* kent zowel toepassingen die van kwalitatieve als kwantitatieve aard zijn, binnen de studies die zich reeds bezig hebben gehouden met dit begrip heeft een kwalitatieve operationalisatie van dit begrip zeker haar waarde bewezen. Hieruit volgt misschien wel de voornaamste reden voor de keuze van de casestudy. De complexiteit die namelijk bij het verrichten van het onderzoek mogelijk naar voren komt zal beter te analyseren zijn aan de hand van de opgestelde kwalitatieve indicatoren dan enkel het uitdrukken daarvan in kwantitatieve gegevens.

De selectie van de huidige casus is er één vanuit voornamelijk praktische overwegingen. Binnen mijn

huidige werk zijn we betrokken geweest als netwerkbeheerder bij dit project, dit zou zeker eraan bij kunnen dragen om de informatie en data te kunnen onttrekken waar een buitenstaander wellicht meer moeite voor moet doen. Het betekent ook dat het vertrouwt raken met deze case essentieel is, vooral omdat binnen een project als deze de betrokken actoren gesloten kunnen zijn in hun respons omdat het een persoonlijk kwestie kan zijn geworden. Door de arbeidsintensiviteit die een casestudy met zich meebrengt, waarbij men als onderzoeker regelmatig op locatie komt en daarmee vertrouwd raakt, en de ingang via mijn huidige werkgever, moet dit geen obstakel vormen.

3.2 Onderzoeksmateriaal

3.2.1 Dataverzameling

De start van dit onderzoek betrof het verzamelen van literatuur over *EJ* dat is gedaan via literatuuronderzoek. Hiervoor zijn verschillende bronnen gebruikt waarbij de focus is gelegen op wetenschappelijke literatuur in de vorm van artikelen in journals en boeken. Om deze theorie toe te passen op de gekozen case van het windpark zal er een analyse worden gedaan betreft media-artikelen, rapporten en (beleids)documenten over het windpark.

Aan de hand van de literatuurstudie over *EJ* zijn een aantal indicatoren opgesteld die aan de hand van veldwerk voorgelegd zullen worden aan respondenten. Het verzamelen van deze data zal zoals gangbaar is bij een casestudy, een arbeidsintensieve benadering met zich meebrengen. Om de data te genereren die vereist is om de vraagstelling te kunnen beantwoorden zal er daarom naast het literatuur onderzoek voornamelijk gebruik worden gemaakt van empirisch materiaal. Deze empirie zal bestaan uit veldwerk in de vorm van face-to-face interviews met betrokken actoren en het analyseren van beleidsdocumenten, rapporten en artikelen over het windpark Nijmegen-Betuwe. Omdat er weinig informatie bekend is over de vormen van *EJ* in relatie tot het burgerinitiatief Nijmegen-Betuwe is het cruciaal om de juiste data te genereren. Hierbij wordt er gebruik gemaakt van *mixed methods*: naast kwalitatieve data zullen er ook kwantitatieve gegevens verzameld worden. Dit omdat cijfers onmisbaar zijn om kwalitatieve argumenten te ondersteunen, in deze studie kan men dit terugvinden in een aantal variabelen die zijn geoperationaliseerd, denk aan het financiële aspect als ook de aantallen mensen/huishoudens die toegang hebben tot de energie.

Om de benodigde empirische data te verzamelen zijn er verscheidene betrokken actoren geïnterviewd die kennis hebben over de casus en een goed inzicht bieden in het project. Voor het selecteren van de respondenten is er gebruik gemaakt van de sneeuwbalmethode waarbij er is begonnen met enkele interviews met uitgekozen respondenten, waarna op basis van de bevindingen tijdens het interview en op hun advies nieuwe respondenten zullen worden gezocht. Hierbij is tijdens het verzamelen van de data vanzelfsprekend gekeken welke informatie reeds aanwezig was en welke ontbrak om op basis daarvan nieuwe respondenten te zoeken. Uiteindelijk zijn er een zevental personen geïnterviewd waarvan er drie van te voren vaststonden en de rest via *snowball sampling* zijn verzameld.

De interviews zijn allen face-to-face afgenomen met de respondenten aan de hand van semigestructureerde interviews. Het gebruik van semigestructureerde interviews biedt het voordeel om tijdens het interview op onderwerpen in te springen die vooraf niet altijd voorzien waren. Hierbij worden de respondenten tevens niet beperkt in hun antwoordmogelijkheden en biedt het de

mogelijkheid informatie te onttrekken die mogelijk nog niet door de theorie behandelt is. Doordat een semigestructureerd interview ruimte hiervoor open laat kan er zo een breder inzicht worden verkregen in het project, dit verbetert niet alleen de betrouwbaarheid, ook genereert het informatie die *insiders* door hun betrokkenheid mogelijk onbewust niet prijs geven. Daarnaast zijn er bij elk interview specifieke kennisvragen opgesteld die aansluiten bij de rol van de geïnterviewde binnen de coöperatie (Verschuren en Doorewaard, 2007). In navolgend figuur worden de respondenten behandeld waarna een korte omschrijving volgt.

Wie – Organisatie	Rol
Alex de Meijer	Werkzaam bij het GNMF en is vanuit Stichting Wiek II bij het beginproces van de burgerparticipatie betrokken geweest.
Ben Dankbaar (Radboud Universiteit)	Voormalig voorzitter van de Coöperatie WindpowerNijmegen in de periode van januari 2015 tot maart 2016.
Caroline de Greeff	Heeft sinds 2014 in het bestuur van de coöperatie gezeten, eerst op de portefeuille communicatie en ook nog als interim voorzitter. Sinds dit jaar bestuurslid af.
John de Bie	Vanuit de gemeente sinds 2012 als ambtelijk opdrachtnemer verbonden aan het project, in feite projectleider vanuit gemeentelijke kant.
Ineke de Jong	In de periode van februari 2014 tot februari 2017 secretaris geweest in de coöperatie en nu nog actief lid binnen de coöperatie.
Erik Kemper	Sinds twee jaar penningmeester van de coöperatie en in totaal zo'n vier jaar betrokken bij het windpark, voor zijn bestuursfunctie actief in de financiële werkgroep.
Theo de Wit	Als aandeelhouder en lid betrokken bij de coöperatie vanaf het begin dat de burger coöperatie in beeld kwam o.a. door de 'Klimaatstraat'.

Tabel 2. Geïnterviewde respondenten

Alex de Meijer is vanuit zijn werk als ook vanuit zijn rol als betrokken burger altijd groot voorstander geweest van de burgerparticipatie. Toen de deal met Eneco afketste is hij onder andere gaan rondvragen binnen zijn netwerk voor animo voor een burgerparticipatie. Heeft daarna aan het begin vanuit zijn rol binnen de stichting veel werk verzet voor de ledenwerfcampagne en de communicatie.

Ben Dankbaar – was voorzitter tijdens de periode dat veel voorbereidingen voor het realiseren van de windmolens getroffen moesten worden. Denk hierbij aan contract afsluiten met Huismerk Energie, de energieleverancier, het aanvragen van de Europese subsidie en het opstellen van het participatiereglement. Nu als lid en aandeelhouder betrokken bij het initiatief.

Caroline de Greeff – Heeft een hele tijd gewerkt met de portefeuille van communicatie binnen de coöperatie en is een tijd interim-voorzitter geweest en wist zo over vele facetten wat af van de

coöperatie. Sinds kort uit het bestuur gestapt maar nog wel betrokken lid van de coöperatie.

John de Bie – Vanuit de gemeente betrokken als eerste persoon voor het windpark en al verbonden aan het idee voordat de burgerparticipatie in beeld kwam. Bezig geweest met de ruimtelijke inpassing van het plan en heeft ook samen met de coöperatie gewerkt, heeft een beeld geschetst van de rol van de gemeente in de realisatie van de windmolens en de relatie met de coöperatie.

Ineke de Jong – Vrijwillig aangemeld voor bestuurslid in 2014 toen de burger coöperatie net was opgericht en van dichtbij meegemaakt hoe de coöperatie verder gestalte kreeg. Sinds dit jaar bestuurslid af maar wel actief lid binnen een werkgroep van de participatie.

Erik Kemper – Eerst zitting genomen in de financiële werkgroep van de coöperatie om te brainstormen over de financiële inrichting voor de leden van het project en daarna penningmeester geworden, kent daarmee een groot deel van de financiële historie van het proces.

Theo de Wit – Vooral betrokken burger en betrokken lid en aandeelhouder van de coöperatie. Is gekozen omdat hij als 'gewoon' lid inzicht kan geven over het bestuur en de dagelijkse gang van zaken binnen het initiatief. Is zelf actief in een werkgroep en kan daarmee de wisselwerking hier tussen weergeven.

3.2.2 Data analyse

De interviews met de respondenten zijn met een audio apparaat opgenomen waarna ze getranscribeerd zijn. Voor het transcriberen is een eenvoudige methode gebruikt, het gaat in deze casestudy om de informatie die de respondenten hebben, niet om achterliggende discoursen of bepaalde linguïstieke kenmerken van de respondenten. Na het transcriberen is het programma Atlas.ti gehanteerd voor het coderen van de interviews, dit is gedaan aan de hand van de opgestelde indicatoren zoals deze besproken zijn in het theoretisch kader. De data is hierbij geanalyseerd door middel van deductief coderen, dat wil zeggen dat er is gecodeerd vanuit de theorie waarbij er gezocht is naar woorden en constructen die daarbij horen (Creswell, 2007). In Atlas.ti zijn daarom de diverse variabelen ingevoerd als code om daarna de data onder bijhorende variabele te verzamelen. Er is tevens gebruik gemaakt van memo's, hierin werden zeer specifieke kenmerken van de variabele verzamelt om deze voor de analyse snel terug te vinden.

Belangrijk om te vermelden is dat er getracht rekening is gehouden met de perceptie van de respondent, antwoorden dienen in hun context geplaatst te worden. Wel zijn de variabelen leidend in het analyseren van de antwoorden en per indicator zal in hoofdstuk 4 beschreven worden wat de resultaten zijn van de data-analyse.

4. Analyse

4.1 Inleiding

Voordat de resultaten zullen worden besproken zal er eerst aandacht worden besteed aan de dagelijkse gang van zaken in het windpark, hoe zit het nu eigenlijk in elkaar? Hoewel er aan het begin van deze studie al een weergave is gegeven van de organisatorische structuur van het windpark kan een praktische inkijk in de organisatie die is opgedaan door de interviews, zeker één en ander verduidelijken tijdens het bespreken van de resultaten. Hiernaast wordt er kort stilgestaan bij de geschiedenis van windpark Nijmegen-Betuwe omdat dit de lezer waardevolle achtergrond informatie verschaft waardoor het één en ander in perspectief geplaatst kan worden van de empirie die in de analyse aan bod zal komen.

Na een beschrijving van de dagelijkse gang van zaken in de coöperatie en het projectverloop zal de analyse van de drie vormen van *EJ* en bijhorende deelvragen aan bod komen. Aan elk van deze vormen zal een paragraaf gewijd worden waarbij eerst de analyse van de resultaten van *distributional justice* besproken worden, vervolgens die van *procedural justice* en als laatste zal een analyse volgen van *recognition justice*.

4.1.1 Dagelijks bestuur

De coöperatie WindpowerNijmegen is het overkoepelende orgaan, hierin zit het bestuur, de leden en donateurs. Deze coöperatie werkte aan het begin van het proces samen met Stichting Wiek II. Deze stichting is net als de coöperatie in 2013 opgericht en zij waren verantwoordelijk voor de professionele ontwikkeling van het windpark. Zoals al eerder geïllustreerd is in het organogram aan het begin van dit onderzoek, bestaat de Stichting Wiek II uit het bedrijf Izzy Projects onder leiding van Pim de Ridder. Daarnaast heeft ook de GNMF zitting in deze stichting als ook iemand van het bestuur van de coöperatie. Dit was eerst de voorzitter van de coöperatie maar nu is dit een rol voor een vertegenwoordiger van het bestuur (www.windparknijmegenbetuwe.nl, n.d.). De rol van de stichting is hetzelfde gebleven alleen de inhoud is verandert: waar het zich eerst bezighield met de ontwikkeling van de windturbines richt het zich nu ook op andere duurzame energieprojecten zoals een zonnepark (Erik Kemper, persoonlijke communicatie, 9 mei 2017).

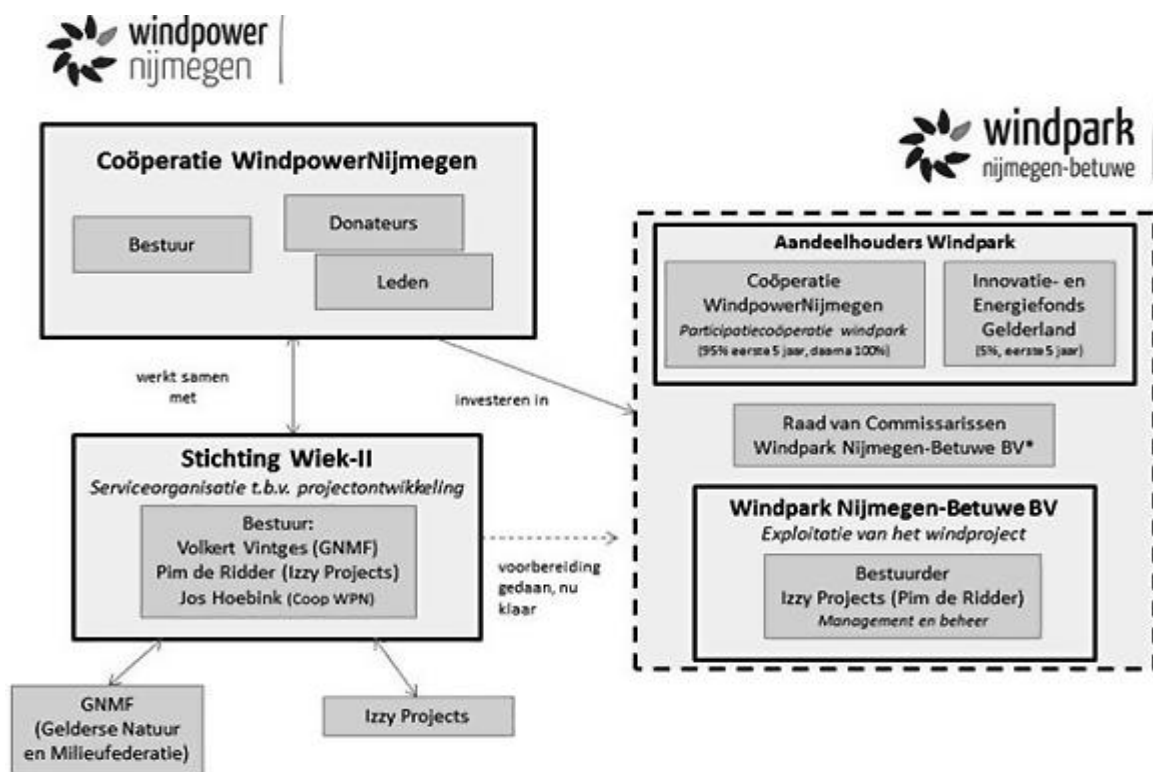
De rol van de coöperatie, die bestaat uit betrokken burgers in de vorm van leden en donateurs, hierin is dat zij vooral een adviserende rol hebben naar Stichting Wiek II, zo is dat ook destijds vastgelegd in de statuten van de stichting (Notaris Mourik, 2013). De stichting bestaat uit mensen die vanuit hun vakgebied betrokken zijn en vakkennis bezitten en zijn in principe onbezoldigd bestuurslid, wel worden zij betaald wanneer ze uren steken in de ontwikkeling van projecten. De coöperatie WindpowerNijmegen leunt op mensen die volledig op vrijwillige basis werkzaamheden uitvoeren. De kerntaak van de coöperatie Windpark Nijmegen-Betuwe is die van het vertegenwoordigen van de leden, zij hebben immers het noodzakelijke kapitaal bijeen gelegd om het windpark te realiseren. Bij de organisatorische invulling van het geheel is dan ook bewust gekozen voor deze invulling, die vanzelfsprekend sterk samenhangt met de financiële inrichting waarvoor destijds is gekozen door diezelfde leden. Via de coöperatie oefenen de leden dus hun invloed uit op de stichting en bedenken zij met de leden, donateurs en het eigen bestuur het beleid van de coöperatie (De Greeff, persoonlijke communicatie, 20 april 2017). Een nadere toelichting op hoe zij dat doen en waarover gediscussieerd

wordt in hun beleid volgt nog.

In de dagelijkse bezigheden hebben de leden van de burgercoöperatie dus weinig contact met de stichting, met uitzondering van de vertegenwoordiger van het bestuur en enkel wanneer dit nodig wordt geacht (bijvoorbeeld het toelichten van technische ontwikkelingen). Zoals Ben Dankbaar (persoonlijke communicatie, 20 april 2017) het omschrijft “de stichting is een vehikel, maar ook niet meer dan dat”, de stichting is er dus vooral omdat zij de technische kennis hebben en zich hebben toegelegd op de professionele ontwikkeling van het windpark. Dit zijn professionals die ervaring met burgerparticipatie en duurzame projecten hebben, waar de coöperatie bestaat uit een groep mensen die op vrijwillige basis is aangesloten. Zij richten zich meer op het beleid van de coöperatie, zoals wat het doel is en waar men voor staat als coöperatie.

Tot slot is er de B.V., deze houdt zich bezig met de exploitatie van de windmolens, de B.V. runt in feite het windpark. Zoals figuur 4 op de volgende pagina laat zien zijn de coöperatie WindpowerNijmegen en het Innovatie- en Energiefonds Gelderland (Provinciaal fonds) de aandeelhouders van de B.V. Windpark Nijmegen-Betuwe. De directeur hiervan is ook Pim de Ridder. Hij dient zich weer te verantwoorden naar de Raad van Commissarissen en zij brengen verslag uit over het wel en wee van het windpark aan de coöperatie WindpowerNijmegen tijdens een ledenvergadering. Voor het oprichten van de B.V. is destijds gekozen omdat dit het best paste bij de juridische en financiële inrichting van het windpark. De figuur geeft een goede visuele weergave van de bestuurlijke inrichting.

Deze casestudy richt zich vooral op de leden, donateurs en bestuur van de coöperatie WindpowerNijmegen maar in zekere mate zullen ook gezien hun relevantie voor dit onderzoek, andere partijen uit de figuur aan bod komen. Wanneer er in het verdere verloop van dit onderzoek wordt gesproken over de coöperatie windpark Nijmegen-Betuwe, de coöperatie WindpowerNijmegen of gewoon windpark, de (burger)coöperatie/participatie dan wordt daarmee hetzelfde bedoelt, tenzij anders aangegeven.

Figuur 4. Bestuurlijke inrichting windpark. Bron: www.windparknijmegenbetuwe.nl, n.d.

4.1.2 Projectverloop

De focus van dit onderzoek is gelegen op de burgercoöperatie en hoewel deze pas in 2013 is opgericht is een kleine wijding aan de geschiedenis van het project noodzakelijk om te begrijpen hoe de burgercoöperatie in beeld is gekomen en hoe ze deel is uit gaan maken van het windpark Nijmegen-Betuwe.

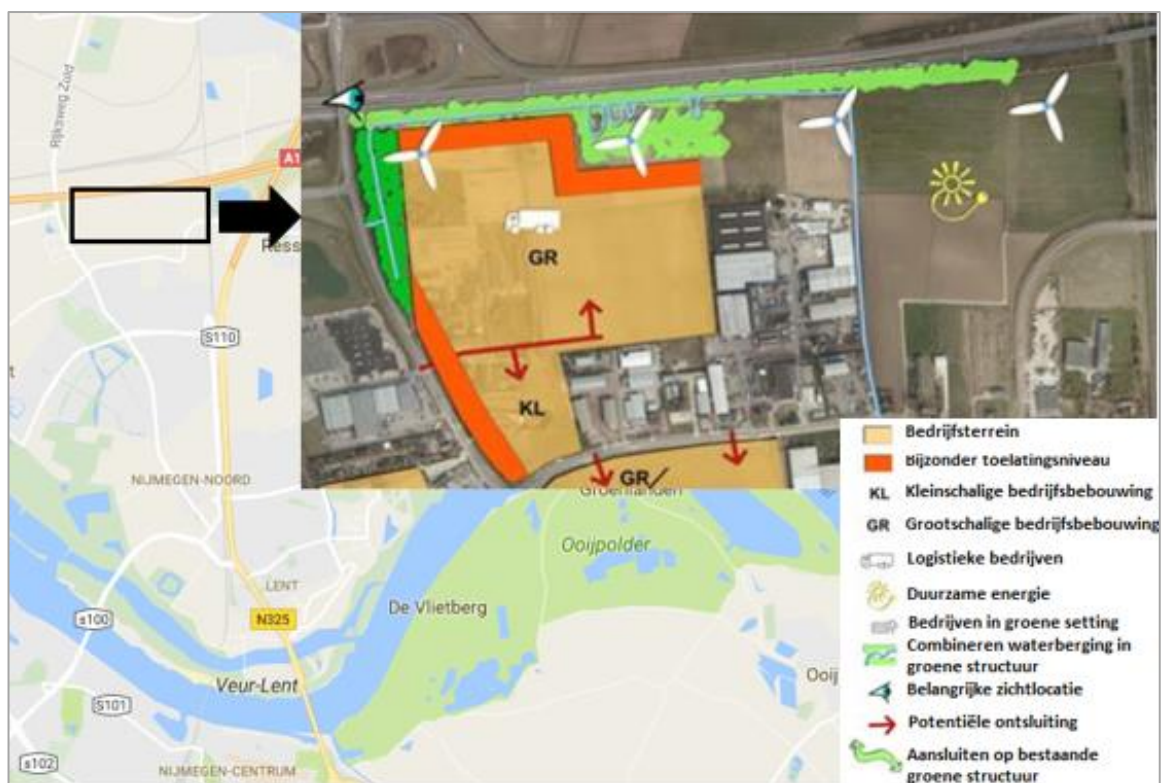
Het idee van de burger coöperatie is niet zomaar ontstaan, hier waren een aantal factoren die de voedingsbodem vormden voor het opstarten van de coöperatie. De meest significante reden was het mislukken van het oorspronkelijke plan waarbij de windturbines zouden worden geëxploiteerd door Eneco, een cruciale voorwaarde voor het ontstaan van de coöperatie. Al sinds 1996 waren er plannen om een windpark te realiseren op de strook langs de A15, hier zijn zowel de gemeente Overbetuwe als de gemeente Nijmegen uiteindelijk bij betrokken geweest. Zij zijn samen het project aangegaan en hebben alle planfasen voor het project doorlopen maar uiteindelijk heeft de Raad van State het op basis van een technische fout afgekeurd. Alle benodigde onderzoeken waren door zowel gemeente Overbetuwe als gemeente Nijmegen verricht echter er had één overkoepelende milieueffectrapportage moeten zijn, dit was niet gedaan (Alex de Meijer, persoonlijke communicatie, 7 april 2017).

In principe had het plan daarna door kunnen gaan alleen dat betekende dat een groot deel van de planfasen weer opnieuw doorlopen moesten worden en dus ook een nieuwe rapportage opgesteld moest worden, Eneco besloot hierop zich terug te trekken. De wens om het windpark te realiseren bleef echter wel bestaan bij de gemeente Nijmegen en deze wens leefde al langer onder een groep

Nijmegenaren. In de ruimtelijke plannen hield de gemeente Nijmegen daar ook rekening mee. Toen Eneco zich terugtrok als exploitant van het park was de gemeente Nijmegen op zoek naar een nieuwe partner om de turbines te realiseren en zo te voldoen aan de klimaatambities die het gesteld heeft, dit creëerde een opening voor de coöperatie (Alex de Meijer, persoonlijke communicatie, 7 april 2017).

Voor de oprichting van de coöperatie waren Izzy Projects en het GNMF (Stichting Wiek II), reeds bezig met het uitdenken van de plannen voor een burgerparticipatie, zij hebben al werkzaamheden verricht voor het plan voordat de coöperatie officieel functioneerde. Zij zijn na het afhaken van Eneco het gat in gesprongen door met hun idee van de burgerparticipatie naar de gemeente te stappen, zij waren hier heel enthousiast over. De burgercoöperatie zelf is ontstaan door een netwerk van mensen in Nijmegen dat elkaar persoonlijk kende en zoals net genoemd, al langer de wens had om zelf duurzame energie op te wekken. Dit in combinatie met het feit dat hier een aantal mensen tussen zaten die de deskundigheid en drive bezaten en een juist netwerk van mensen bezaten om daar werk van te maken, zijn de bepalende factoren geweest waardoor de coöperatie zijn oprichting kende in 2013. Vanaf de officiële oprichting is men concreet en actief begonnen met de voorbereiding van het windpark en het realiseren ervan.

De kavels waar de windmolens zijn geplaatst vallen onder het gebied bedrijventerrein De Grift, waar naast de molens ruimte is voor beperkte industriële en (groot)handelsactiviteiten. Er bestaan voor dit gebied verschillende plandelen waarvan een hoop van de ontwikkelingen voor dit gebied in de toekomst zijn gelegen. Zoals figuur 5 hieronder laat zien is nog lang niet alles ontwikkeld. Tevens is de locatie van de windmolens te zien en ook het duurzame karakter van het bedrijventerrein. Naast de turbines zijn er nog plannen voor diverse andere hernieuwbare energiebronnen waar ook de coöperatie aan meedenkt (Gemeente Nijmegen, 2015).

Figuur 5. Locatie windpark en bedrijventerrein De Grift. Bron: Gemeente Nijmegen, 2015.

4.2 Distributional Justice

4.2.1 Inleiding

Nu er een praktisch inzicht is gegeven in de casus van dit onderzoek zal in deze paragraaf de deelvraag aan bod komen zoals deze is opgesteld in hoofdstuk 1 om een valide en betrouwbaar antwoord te kunnen geven op de hoofdvraag. De deelvraag die was opgesteld in hoofdstuk 1 ziet er als volgt uit:

*Hoe ziet **distributional justice** eruit met betrekking tot windpark Nijmegen-Betuwe?*

Om deze deelvraag te beantwoorden is er op basis van de in de theorie geoperationaliseerde variabelen data verzamelt. Deze variabelen zijn zoals in hoofdstuk 2 is uiteengezet, onderverdeelt in twee domeinen: een ruimtelijk en een financieel domein. In de volgende paragraaf zal het ruimtelijk domein met bijhorende variabelen als eerste doorgenomen worden.

4.2.2 Ruimtelijke domein

Dit domein is op basis van de theorie opgedeeld in een tweetal variabelen die beide afzonderlijk geanalyseerd zullen worden en betreffen de volgende:

- **Toegang tot de energie**
- **Ruimtelijke lasten**

Na de analyse van deze twee variabelen zal het financiële domein met de daarin geoperationaliseerde variabelen aan bod komen.

4.2.2.1 Toegang tot energie

In de theorie is behandeld dat de toegang tot energie een cruciale rol kan spelen in hoe *energy justice* eruitziet van een project zoals windpark Nijmegen-Betuwe. Hierbij staan twee aspecten centraal:

- Theoretische toegang tot de energie
- Praktische toegang tot de energie

Uit de bevindingen zal zo meteen volgen dat er een sterk lokaal karakter opgehangen is aan het project, zeker een kracht zo zal ook blijken. Het idee van een lokaal windpark met energie voor mensen uit de buurt heeft binnen de coöperatie altijd een voorname rol gespeeld met name aan het begin van project. Waar de coöperatie altijd een voorkeur heeft gehad voor de lokale consument is het zo dat dat binnen de Nederlandse energie infrastructuur maar moeilijk te sturen is, hoe graag men het lokale karakter van turbines ook wil behouden. De geproduceerde energie van de turbines gaat het net in waar elke Nederlander toegang tot heeft, of men nu in Nijmegen woont of elders. Tussen theorie en praktijk zit een verschil zo laten ook de aspecten zien die onderzocht zijn.

Theoretische toegang tot de energie

Wanneer de respondenten werd gevraagd naar hun idee voor wie de energie van de windmolens bedoelt is komt naar voren dat zij het voornamelijk als een regionaal product zagen. Uit meerdere interviews kwam naar voren dat het streven van de coöperatie is om het 'iets Nijmeegs te houden'

alhoewel daar door de respondenten een verschillende invulling aan werd gegeven wat dat dan exact zou zijn. Na verdere toelichting hierop blijkt uiteindelijk dat het vooral voor mensen uit Nijmegen en omgeving bedoeld is, daar ligt ook de kracht van het project volgens De Greeff (persoonlijke communicatie, 20 april 2017): mensen in de omgeving enthousiast maken voor zo'n lokaal project. Wel geeft Erik Kemper aan (persoonlijke communicatie, 9 mei 2017) dat er besproken is het echt enkel voor Nijmegen en omgeving te houden maar dat dit wettelijk niet toegestaan was, geleidelijk kwam echter ook het gevoel naar boven onder de leden van de participatie dat dit misschien een verkeerd idee was omdat het doel is meer duurzame energie te creëren, wie daaraan meehelpt maakt in principe niet zoveel uit. Dit wordt ondersteund door het feit dat er bewust is gekozen om leden niet in stroom uit te betalen maar om iedereen mee te kunnen laten doen:

“want dat betekent dat je mensen dwingt om stroom van jouw energieleverancier af te nemen (...). misschien zijn er wel mensen die hun hele dak vol hebben met zonnepanelen of die al misschien bij de windcentrales al zijn aangesloten, dan ben je dus al klant van hun en we hadden zoiets van, we willen dat iedereen gaat mee doen, die het leuk vindt” (Alex de Meijer, 7 april 2017).

In figuur 7, die bij het volgende hoofdstuk aan bod komt, is terug te zien dat uiteindelijk het zwaartepunt van de leden van de coöperatie daadwerkelijk in de regio Nijmegen is gelegen, daarover later meer. Ben Dankbaar (persoonlijke communicatie, 20 april 2017) merkte in zijn tijd als voorzitter het beeld dat er sommige mensen bij waren die hamerden op het feit dat het vooral voor mensen uit Nijmegen moest blijven, terwijl iedereen weet dat “die elektronen gaan niet van de ene naar de andere plek”. De discussie hierover is terug te voeren tot de naam van het windpark, want waar eerst het idee was dit windpark enkel de aanduiding ‘Nijmegen’ mee te geven is er na discussie en stemming bij de leden voor gekozen om ook de naam Betuwe aan het park te hangen, daarmee hopen de coöperatie toegankelijker te maken voor mensen buiten Nijmegen. Langzaam is ook het gevoel gegroeid binnen de coöperatie het steeds breder te zoeken binnen de regio op maatschappelijk gebied met bijvoorbeeld nieuwe energieprojecten maar ook nieuwe mensen met nieuwe ideeën.

De gemeente steunde het initiatief om het enkel voor burgers te houden onvoorwaardelijk, zij waren van mening dat dit een prima optie was om het windpark van de grond te krijgen zegt ook De Bie: “Dus we hebben ook gezegd wat er ook langskomt welk initiatief (...) en daarbij ook gezegd van, wij kiezen het liefst voor een initiatief dat burgers zoveel mogelijk laat participeren”(persoonlijke communicatie, 14 april 2017). Volgens De Bie stelde de gemeente verder geen enkele voorwaarde aan waar de energie naartoe mocht, dat kon ook niet gezien de rol die de gemeente innam in het proces. Voor hen speelde het opwekken van duurzame energie een belangrijke rol hoewel De Bie vermeldt dat de gemeente van mening was dat het voor ‘Nijmegenaren is’, met de kanttekening dat naar zijn idee er wel veel mensen uit de stad komen, het aandeel buiten Nijmegen had volgens hem groter mogen zijn. Figuur 7, de spreidingskaart, laat zien dat er zeker een substantieel deel van de leden buiten de stadsgrenzen van Nijmegen is te vinden.

Praktische toegang tot de energie

Wanneer het windpark vol zou draaien zou het aan meer dan 7.000 huishoudens stroom kunnen geven. Voor het vervoeren van deze stroom is tijdens de realisatie van het project door Liander en VolkerWind de leiding gelegd, de laatste heeft dit gedaan binnen het windpark zelf (Windpark

Nijmegen-Betuwe, n.d.). Door het leggen van kabels en het aansluiten van de windstroom op het elektriciteitsnet is het in feite zo dat de toegang voor iedereen er is tot de energie, men kan nu eenmaal niet zeggen dat de energie van de windmolens in het park er dáár uitkomt. Het komt terecht in het 'grote net'. Wat consumenten wel kunnen bepalen is bij welke leverancier ze hun energie afnemen en hierin zitten grote verschillen tussen de diverse partijen. De ene partij legt zich enkel toe op duurzame energie bronnen en een ander hanteert mogelijk een mix van beide.

In het geval van windpark Nijmegen-Betuwe is er uiteindelijk besloten om in zee te gaan met het bedrijf Huismerk Energie. De contacten verliepen soepel en hoewel zij uit een duurzaamheidstest van een klimaatorganisatie niet heel sterk naar voren kwamen als partij is er toch voor hen gekozen, grotendeels omdat het een lokaal Nijmeegs bedrijf is volgens Caroline de Greeff en de leden hier achter stonden (persoonlijke communicatie, 20 april 2017). Waar de stroom dus exact naartoe gaat die de windmolens in het park opwekken is niet te zeggen, Huismerk Energie heeft een leveringsovereenkomst met de B.V. van het windpark en levert deze stroom door naar hun klanten. Dit kunnen leden van het windpark Nijmegen-Betuwe zijn maar ook klanten elders in Nederland (Erik Kemper, persoonlijke communicatie, 9 mei 2015).

Vanuit de coöperatie zijn er geen voorwaarden gesteld aan voor wie die energie van de windmolens is, iedereen die lid is geworden van de coöperatie had de keuze om te kiezen voor het aanbod van Huismerk Energie. Voor leden van het burgerinitiatief gold wel een speciaal aanbod dat niet gold voor andere afnemers van energie bij Huismerk, de toegang tot de energie komt hierbij echter niet in het geding. Elke klant bij Huismerk Energie helpt mee aan het consumeren van de stroom die door de molens zijn opgewekt en vergroot het aandeel groene energie daarmee in het net. Realiteit is wel dat coöperatie en gemeente graag verkondigen dat er ruim 7.000 huishoudens in de regio Nijmegen van die windmolenstroom voorzien kunnen worden maar daarvoor hoeft je niet per sé lid te zijn bij Huismerk.

Hoewel de coöperatie haar stroom graag als lokaal wil verkopen is dat in de huidige infrastructuur niet mogelijk, de energie van de turbines zijn nu eenmaal niet te sturen. Zij zullen hier zeker niet de enige partij in zijn, ongetwijfeld zullen andere burgerinitiatieven ook te maken hebben met het waarborgen van de lokaliteit van hun product. Dit doet overigens niets af aan het feit dat de stroom natuurlijk als lokaal bestempeld kan worden en ook lijkt dit verschil tussen praktijk en theorie geen probleem te hebben gespeeld binnen het initiatief.

4.2.2.2 Ruimtelijke lasten

In de theorie van Heffron et al. (2015) is beschreven dat een gewichtig aspect is weggelegd binnen *distributional justice* voor de voor- en nadelen die een technologisch project zoals een windpark met zich meebrengt. De nadelen bij windenergie betreffen voornamelijk de ruimtelijke invloed van de turbines. In hoeverre deze lasten centraal stonden en hoe er mee is omgegaan zal nu aan bod komen. Deze variabele is daarom opgedeeld in de volgende twee aspecten:

- Rol van ruimtelijke lasten
- Rol van andere lasten

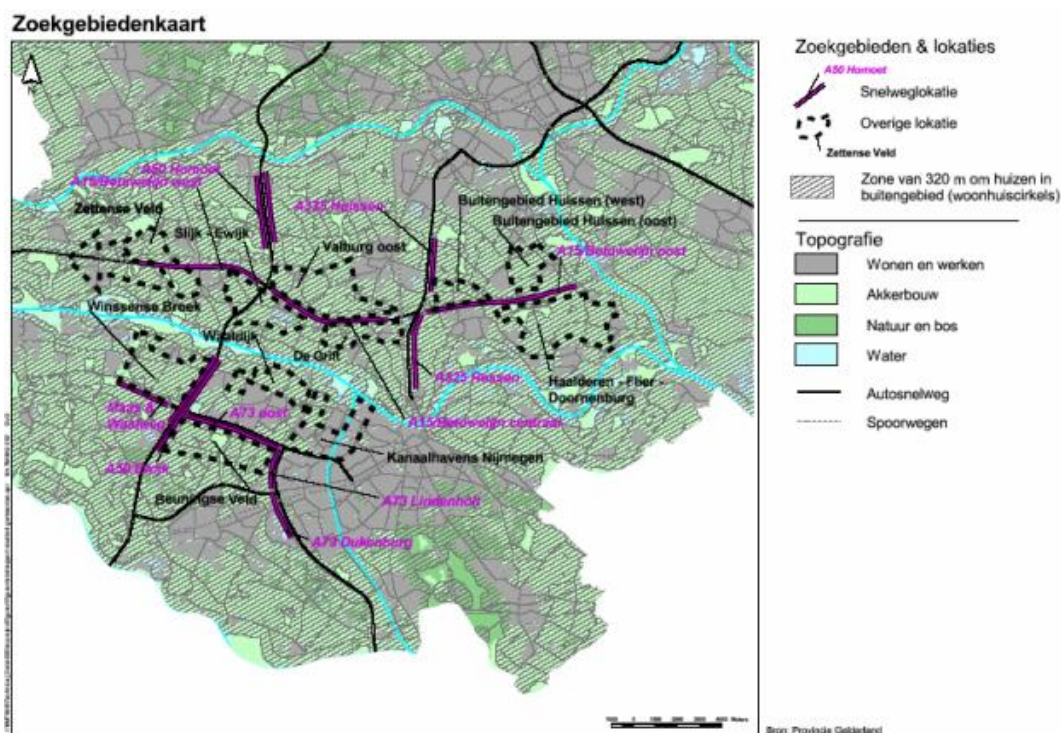
De sociale acceptatie van windturbines verschilt vaak per project en hangt nauw samen met hoe de mensen in de omgeving van windturbines erover denken (Ter Maat, 2013). Dit hangt nauw samen met de lasten die een windpark als Nijmegen-Betuwe met zich meebrengen. Slagschaduw,

horizonvervuiling en geluid zijn hierbij vaak de meest voorkomende maar ook het licht van de molens, blijkt uit de data kan een last vormen. Belangrijk hierbij is dat er geen scheve verdeling van de nadelen is waarbij de omgeving enkel meedeelt in de lasten en tot *injustices* leidt. Zoals hieronder wordt beschreven is de locatie van de windmolens zeker een locatie die niet als meest *just* kan worden beschouwd.

Rol van ruimtelijke lasten

Het verwezenlijken van een windpark is gebonden aan een omvangrijk stelsel van regels over wat er wel en wat er niet mag, de ruimtelijke lasten dienen in de omgeving ingepast te worden. Hier is wetgeving op van toepassing die voorschriften met zich meenemen en die de ruimtelijke keuze voor een windpark sterk beïnvloeden. Voordat er een plek tot stand komt waar een windpark als Nijmegen-Betuwe gevestigd wordt zijn er tal van studies gedaan naar waar zo'n windpark verwezenlijkt kan worden en waar de ruimtelijke lasten ingepast kunnen worden. In het geval van de huidige casus Nijmegen-Betuwe zijn in het verleden tijdens de planvoorbereiding van het project diverse studies gedaan naar de locatie keuze van de turbines. Bij de voorbereiding en het selectieproces wordt rekening gehouden "met belangrijke natuurwaarden, voldoende afstand tot woonbebouwing, recreatiegebieden en hoogspanningsleidingen" (Gemeente Nijmegen, 2014, p.19).

In een gemeente als Nijmegen met stads- karakter valt er vanzelfsprekend een groot gebied af, toch waren er in de beginfase van het traject zeker een aantal andere opties binnen de gemeente grenzen zie figuur 4. Het besluit tot de huidige locatie is een proces geweest waarbij de geldende jurisprudentie een cruciale positie inneemt, de ruimtelijke lasten die een project als deze met zich meebrengt zijn binnen deze jurisprudentie vastgelegd. De keuze voor de huidige positie is er één genomen door de gemeente Nijmegen en ook Overbetuwe, zij waren immers ook betrokken bij het eerste plan. Voor hen geldt dat er niet zozeer rekening gehouden wordt met de ruimtelijke lasten van het project, deze

Figuur 6. Mogelijke locaties windpark omcirkelt. Bron: Gemeente Nijmegen

zijn nu eenmaal een onderdeel van het project waar op juridisch gebied aan voldaan moet worden. Na het afketsen van de eerste poging is er niet anders omgegaan met de lasten van het project, de uitspraak van de Raad van State betrof immers een technische fout en niet zozeer een afkeuring van het plan op basis van de lasten die de molens met zich meebrachten. Door de gemeente Nijmegen is er daarom ook niet meer gezocht naar een nieuwe locatie (John de Bie, persoonlijke communicatie, 14 april 2017).

De drang om de windturbines te realiseren was groot en na het negatieve oordeel van de Raad van State was de drang alleen maar groter geworden. Volgens John de Bie (persoonlijke communicatie, 14 april 2017) is het hierbij de ruimtelijke inpassing en niet de lasten die de centrale rol spelen in de locatie keuze voor de molens. Volgens hem bepaalt “de ruimtelijke inpassing, gewoon, letterlijk de wet volg je en dan kijk je bij het hoofdstukje windmolen en dan staan er allemaal dingen over geluid en slagschaduw en dan ga je gewoon kijken waar heb je ruimte.”

Binnen die ruimtelijke inpassing is de grondverwerving die is gedaan door de gemeente een grote voorwaarde. Niet alleen met het oog op het bestemmingsplan en de voorwaarden die daarmee gepaard zijn, zijn relevant, de gemeente heeft hiervoor een grote investering gedaan. Gezien de rol die zij wilden aannemen was het logisch dat op het moment dat de grondverwerving was gedaan door hen het park er ook uiteindelijk zou komen. Het kiezen van de locatie naast de A15 voor de windmolens was verbonden aan de bestemming die het gebied had gekregen, dat van duurzaam bedrijventerrein. Om dat plangebied zo te realiseren zoals men voor ogen had heeft de gemeente onder andere grond geruimd en verworven om doorgang te krijgen voor de windmolens.

Vanuit de coöperatie is er geen enkele invloed geweest op de locatiekeuze van het windpark, dit proces was al in gang gezet voordat de coöperatie in beeld kwam. Het is een proces wat zich volledig op overheidsniveau af heeft gespeeld. Voor hen was het wel duidelijk dat het gros van de leden die voor het plan waren burgers waren die niet in de buurt van de turbines woonden, in die zin speelde de ruimtelijke lasten voor de coöperatie dan ook een heel andere rol. Hier is ook door de coöperatie op ingesprongen, volgens Ben Dankbaar (persoonlijke communicatie, 20 april 2017), voorzitter in de tijd dat de voorbereiding van het plaatsen van de turbines in gang was gezet, werd binnen de coöperatie vrij snel duidelijk dat zij als burgerinitiatief hierop in moest spelen en dit ook heeft geprobeerd door er “zorgvuldig mee om te gaan”. Deze overtuiging werd breed gedragen door de leden blijkt uit de antwoorden van de respondenten wanneer de ruimtelijke lasten aan bod komen.

Toen het plan steeds meer vorm kreeg werd helder dat de ruimtelijke lasten enkel bij de aanliggende buurtgemeenschap een rol speelden, iets waar de coöperatie vanaf het begin op heeft geanticipeerd. De buurtgemeenschap Reeth en enkele aangrenzende particulieren waren vanaf begin tegen maar zij waren niet per sé tegen de windmolens maar meer tegen alle ontwikkelingen die zich in dit gebied afspeelden. Hierover zal verderop in deze studie meer aandacht aan besteed worden.

Rol van andere lasten

Uit de reacties van de respondenten deed zich aftekenen dat er naast de ruimtelijke lasten ook andere lasten waren die meespeelden binnen een groep burgers in de regio. Feit is dat de lasten in dit gebied extreem zijn door diverse gebiedsontwikkelingen die hier gaande zijn of zoals Ineke de Jong (persoonlijke communicatie, 28 april 2017) het kernachtig verwoordde “een stukje hoogwaardig infrastructureel Nederland”. Daarin valt zeker een *injustice* te zien, de gevolgen die dit gebied

ondervindt van andere grootschalige infrastructurele projecten (containerterminal, Betuwelijn) is pertinent aanwezig maar hier is door de coöperatie niets aan te doen, dit staat nu eenmaal vast in de ruimtelijke plannen voor dit gebied. Het gegeven dat de burgerparticipatie zich hier vanaf het begin zich bewust van was geeft aan dat zij de lasten in dit gebied serieus namen.

Vanuit gemeentelijk en provinciaal niveau bestaan er een hoop ambitieuze plannen waarbij zeker nog niet vaststaat dat hiervan alles doorgaat. Wel kan hiervan gezegd worden dat de lasten in dit gebied enorm zijn. Wanneer je dit in ruimtelijke perspectief plaatst is het in die zin typisch dat het ook aan de gemeente grens is gelegen waardoor lasten ruimtelijk gezien op dit stukje van de gemeente Nijmegen erg hoog zijn, ver weg van de stad, en dicht bij de andere gemeente waar Reeth toe behoort. Een interessante opmerking die John de Bie (persoonlijke communicatie, 14 april 2017) wel plaatst bij de lasten is dat enkele van de bewoners zeker ook wisten van de plannen toen ze er kwamen wonen: “die hebben eigenlijk niks te zeggen”.

Bij de vraag of er nog andere lasten waren dan de ruimtelijke lasten die het park met zich meebracht werd door De Greeff (persoonlijke communicatie, 20 april 2017) aangekaart dat ook het hele bouwproces voor de omgeving substantiële hinder heeft opgeleverd. Dit was vooral voor de direct aanliggende perceeleigenaren een probleem, dit heeft echter geen grote problemen of klachten opgeleverd.

4.2.3 Financiële domein

Voor dit domein van *distributional justice* waren er in het theoretische kader twee variabelen opgesteld, dit zijn de volgende:

- ***Kapitaal geïnvesteerd door burgers***
- ***Meedelen in financiële baten***

De eerste variabele houdt zich bezig met de voorwaarden die eventueel aanwezig zijn voor potentiële investeerders, in het geval van deze casus zijn dat burgers. Bij de tweede variabele is er gekeken naar de financiële baten van het park en bij welke partijen deze terecht komen. Zoals in de literatuur wordt genoemd kunnen deze baten diverse vormen aannemen en kan het in termen van *justice* rechtvaardig worden beschouwd wanneer een deel hiervan binnen de regio blijft.

4.2.3.1 Kapitaal geïnvesteerd door burger

Deze variabele is gericht op het kapitaal dat door de leden is geïnvesteerd in het windpark en of deze investering gebonden was aan criteria. Daarnaast is gekeken naar wat er aan de investeerders beloofd is. Zoals genoemd in de theorie kan het betrekken van lokale burgers bij lokale projecten bijdragen aan een goede invulling van *distributional justice*. Er is gelet op het volgende aspect bij deze variabele:

- Voorwaarden aan de investering
- Wat is de investeerder beloofd

Een speerpunt voor de coöperatie was dat er zoveel mogelijk burgers uit de regio mee konden doen met het initiatief, veel voorwaarden aan de investering zou hier mogelijk een negatief effect op kunnen hebben. Uit de verzamelde data valt af te leiden dat de burgers die wilden investeren niet zijn tegen gehouden door criteria aan de investering, dit blijkt alleen al uit het aantal inschrijvingen die men

uiteindelijk heeft kunnen noteren. Daarnaast heeft men vanuit het windpark nagestreefd duidelijk te zijn in wat die investering oplevert waarbij er geen zekerheden zijn afgegeven, risico is een onderdeel van investeren zeker bij een onstabiel product als wind.

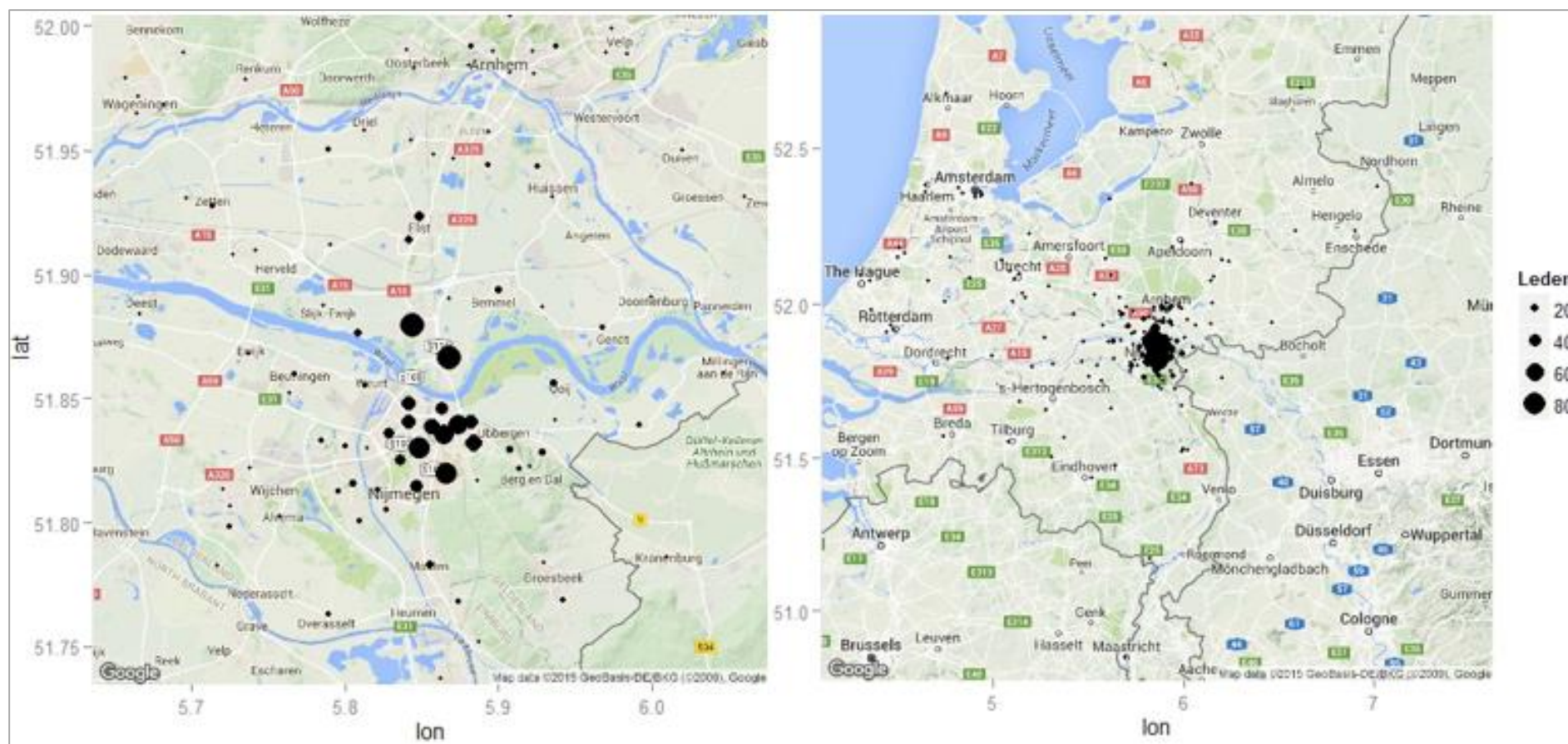
Voorwaarden aan de investering

Voor het investeren in het windpark was er geen enkele formele voorwaarde, iedereen mocht investeren die geïnteresseerd was. Bij figuur 7 op de volgende pagina is dat terug te zien. Het zwaartepunt ligt duidelijk in de regio Nijmegen en Overbetuwe met Nijmegen als koploper gevolgd door Lent en Oosterhout maar ook daar om heen buiten die regio is een substantieel aantal leden te vinden. Zo zitten er leden tussen die Amsterdam, Drenthe of Flevoland als standplaats hebben, dit is terug te zien op het rechterdeel van figuur 7. De kaarten laten zien dat op den duur het idee van de coöperatie het een regionale participatie te houden werkelijkheid is geworden.

Dat sluit aan bij de gedachte vanuit de initiatiefnemers van het windpark en later ook de aangesloten leden: graag lokaal maar we willen er geen begrenzing erop. Hierover is destijds door de financiële werkgroep en later ook bestuur en leden aan het begin van de coöperatie stevig over gediscussieerd. Daar zat zeker een spanningsveld maar uiteindelijk bleek ook dat dit wettelijk niet mogelijk was en geen voorwaarde kon vormen voor de investering vanuit de burger (Erik Kemper, persoonlijke communicatie, 9 mei 2017).

Uiteindelijk is er door de coöperatie besloten om aandelen uit te geven aan de leden die daadwerkelijk wilden investeren, daarover meer in de volgende paragraaf. Hierbij zat uiteindelijk de enige voorwaarde die de coöperatie vanaf aanvang stelde: wil je investeren in het initiatief dan dien je lid te worden. Aan het begin van het ledenwervingsproces konden mensen lid worden voor 25 euro waarmee ze helpen met de totstandkoming van het project, en dan had men de mogelijkheid als eerste in te schrijven op aandelen maar verder was er in principe nog niks, het vereiste kapitaal moest immers nog opgehaald worden. Hiervoor diende eerst het participatie reglement volledig uitgewerkt te worden. Voor de leiding van het windpark waren de inschrijvingen de graadmeter voor het kapitaal wat men op kon halen en daarmee een doorslaggevende factor in het realiseren van de turbines.

In de antwoorden van de respondenten tonen zich geen andere voorwaarden, er werd niet gekeken naar de financiële status van de geïnteresseerden, er werd hen ook niet gevraagd om financiële gegevens te weerleggen of iets dergelijks. In die zin was er een grote mate van vertrouwen met de investering gemoeid tussen coöperatie en de geïnteresseerde burgers en vice versa. Hierbij speelt zeker mee dat een aantal initiatiefnemers niet onbekend waren voor een deel van de leden “wij waren mensen uit Nijmegen met naam en faam bekend veel mensen wist waar we wonen dus het zou in die zin ook wel heel onwaarschijnlijk zijn dat we de kluit zouden bedriegen” (Alex de Meijer, persoonlijke communicatie, 7 april 2017).

Figuur 7. Spreidingskaart leden. Bron: Ineke de Jong, persoonlijke communicatie 28 april 2017.

Wat is de investeerder beloofd

De mensen die wilden investeren deden dit zeker voor een deel op basis van de informatie verteld door WindpowerNijmegen, wanneer echter de vraag werd gesteld aan de respondenten wat aan de investeerders is beloofd was het antwoord helder: niks. Geïnteresseerden konden lid worden voor het eerder genoemde bedrag van 25 euro en verder was het de keus aan hen om daadwerkelijk te investeren of niet. Er zijn mensen die lid zijn geworden maar uiteindelijk geen aandeel hebben gekocht, zij vallen daarmee onder een andere categorie namelijk die van donateur waar de volgende paragraaf op ingaat.

Het enige wat aan de burgers is voorgeschoteld die lid wilden worden is een prognose. Uit diverse antwoorden blijkt ook dat men als coöperatie niks kón en wilde beloven, wind is geen zekerheid. Er is een prognose gedaan of een verwachting uitgesproken zoals Ben Dankbaar het noemt (persoonlijke communicatie, 20 april 2017), van het rendement wat de aandelen zouden kunnen opleveren. Deze lag ergens tussen de 5 en 12% heeft men uitgerekend, op basis waarvan men heeft gezegd dat het kan zijn dat wanneer je lid wordt je zo'n 7% rendement kan ontvangen over je aandelen.

Theo de Wit (persoonlijke communicatie, 16 mei 2017) beaamt dit beeld, hem is enkel een verwachting gegeven van het mogelijke rendement dat de windenergie kan opleveren. Hij noemt wel net als Ineke de Jong (persoonlijke communicatie, 28 april 2017) nog een andere belofte die hem is gedaan, dit betreft de mogelijkheid om mee te praten en te helpen aan de verbreding van de coöperatie, zoals informatie delen over energiebesparing. Dit geeft het beeld dat de coöperatie zeker al over de langere termijn aan het nadenken was. Uit het feit dat De Wit op dit moment zelf als lid ook meedenkt over die verbreding blijkt dat die belofte in ieder geval niet is gebroken. Dit is een discussie die later in dit onderzoek nog terug zal komen.

4.2.3.2 Meedelen in financiële baten

Nu de investering is geanalyseerd zullen de resultaten aan bod komen van de financiële baten van het windpark. Deze is verder geoperationaliseerd met de volgende twee aspecten:

- Financiële inrichting van het project
- Actoren die meedelen in de financiële baten

Bij het onderzoeken van de twee aspecten kwam de significante rol die bijhorende variabele inname in de burger coöperatie, snel aan het oppervlak. Het feit dat de coöperatie het beheer zou hebben over kapitaal van burgers maakt dat een zorgvuldige afweging is gemaakt door het bestuur en leden. Uit de data is op te maken dat er een aantal overwegingen zijn gemaakt en uitgevoerd die zeker een positieve invloed hebben op de *distributional justice* van dit energieproject. Bij het analyseren van de gegevens tekent zich af dat het gekozen financiële model hetgeen illustreert waar de coöperatie voor staat, belangrijk voor het draagvlak in de coöperatie en ook de levensduur ervan. Hierbij lijkt een groot deel van de baten in de regio te zijn beland waar diverse partijen van hebben geprofiteerd zo laat onderstaande analyse zien.

Financiële inrichting project

De inrichting van het financiële product dat geleverd wordt vertolkt een cruciale rol in het wel of niet aantrekken van leden, daarnaast diende de financiële constructie ook overeen te komen met wat de

leden van de coöperatie voor ogen hadden: een windpark vóór en dóór burgers. Vanuit deze gedachte werd duidelijk dat het product wat men aan wilde bieden aan haar leden een compositie was van een idealistisch en een financieel product. Het gros van de leden viel volgens de respondenten in één van de twee categorieën, sommige burgers zagen het als een investering met prima rendement en een ander deel participeerde vanwege het idee.

Uit diverse antwoorden van respondenten blijkt dat er een aantal kenmerken waren die de basis vormden voor de keuze van aandelen. Met het product wilde de coöperatie zekerheid naar de leden geven: “zo min mogelijk risico ook in termen van verassing, geen open eindjes, transparantie en eenvoud. Het moest allemaal, we wilden het echt heel eenvoudig houden” (Erik Kemper, persoonlijke communicatie, 9 mei 2017). Het risico naar de burger toe wilde men minimaliseren en daar zat uiteindelijk bij aandelen een iets minder groot risico aan. Bij obligaties geeft men namelijk elk jaar een vast rentepercentage erover maar voor een windpark is dat niet zo praktisch want wind is nu eenmaal niet voorspelbaar. Er kan een jaar tussen zitten dat het weinig waait en dan moet men kapitaal uitkeren dat eigenlijk niet in de coöperatie zit met mogelijke gevolgen van dien. Wanneer het echter hard heeft gewaaid dan kan het zijn dat er heel veel geld de coöperatie instroomt maar je minder uitkeert, de rente staat namelijk vast, dit heeft als gevolg dat er veel geld binnen de coöperatie blijft. In de verkeerde handen vormt dat ook een risico, het voorbeeld van Hollandsche Wind werd hierbij genoemd, daarom prefereerde men aandelen (Alex de Meijer, persoonlijke communicatie, 4 april 2017). Daarnaast was ook de veronderstelling dat wanneer men certificaten (lees aandelen) in plaats van obligaties uitgaf, leden meer het idee hadden dat het daadwerkelijk van hen was omdat een obligatie in principe een lening is.

Tijdens de wervingscampagne bleek al vrij snel dat het benodigde bedrag van twee miljoen euro dat door leden bijeen gebracht moest worden, bereikt zou worden. Dit betekende dat het bestuur met een nieuw vraagstuk kwam te zitten want wat gaat men doen met het geld boven die benodigde twee miljoen. Hierop heeft men uiteindelijk besloten om voorwaarden te stellen:

- Maximaal aantal aandelen
- Mensen met de meeste aandelen daarvan werd ‘afgeschaafd’

Mensen konden uiteindelijk op maximaal 80 aandelen inschrijven en er is uiteindelijk op mensen met de meeste aandelen gekort zodat burgers die bijvoorbeeld maar één aandeel wilden hier de mogelijkheid toe kregen. Er waren ongetwijfeld partijen die flink in het project wilden investeren wanneer dat het doel was en er reclame voor was gemaakt volgens De Meijer (persoonlijke communicatie, 4 april 2017), maar de coöperatie was juist van mening niet dat soort partijen aan te trekken.

De prijs van een aandeel bedroeg 250 euro, een bedrag waarvan de respondenten zeiden dat dit een bedrag was wat een brede groep mensen de mogelijkheid gaf om de aandelen te kopen. Enerzijds was hier de afweging als het bedrag bij wijze van 1 euro zou dan zou de administratie en rompslomp enorm zijn en anderzijds wilde men niet een financiële barrière vormen voor mensen. Met een focus op Nijmegen is in dat gebied vervolgens ook gepoogd via diverse manieren de leden te werven.

Nijmegen	€ 27.300
Overbetuwe	€ 38.400

Tabel 3. Gemiddeld besteedbaar inkomen huishouden. Bron: CBS, 2014.

Gekeken naar het gemiddeld besteedbaar inkomen van een huishouden in de gemeente Nijmegen en ook Betuwe waar

men ook leden is gaan werven is dit een bedrag wat een gemiddeld huishouden zou kunnen opbrengen hoewel, zoals Ineke de Jong (persoonlijke communicatie, 28 april 2017) ook opmerkt, “je niet iedereen kan bereiken”. Het besteedbare inkomen ligt in Nijmegen een flink stuk lager maar een aandeel aanschaffen zou maar 1% van het besteedbare inkomen in beslag nemen, een investering die zeker gezien het verwachte rendement, voor een gemiddeld huishouden geen financiële strop zou betekenen.

De participatie heeft in de vorm van het donateurschap bewust ruimte open gelaten voor mensen die minder te besteden hebben. Niet alleen leden die uiteindelijk niet wilden investeren in het project zijn donateur geworden, ook nu kunnen burgers voor 25 euro donateur worden. Dit brengt echter wel minder rechten met zich mee dan een lid heeft maar als coöperatie wilde men wel de mogelijkheid houden mensen erbij te blijven betrekken ongeacht de sluiting van de aandelen. Zo heeft een donateur enkel participatierecht kortom dat betekent dat een donateur mag in alle activiteiten georganiseerd door de coöperatie maar hij heeft geen stemrecht op de algemene leden vergadering (hij mag er wel bij zijn).

De huidige dialoog die zich op dit moment afspeelt binnen de coöperatie geeft weer dat de huidige financiële insteek zeker niet vaststaat. De vraag die hierbij centraal staat is waar de coöperatie naartoe wil, vanuit een aantal respondenten blijkt dat de wens om te verbreden aanwezig is binnen het windpark. Daarmee wil men ook inzetten op het betrekken van nog meer mensen waarbij ook op financieel gebied ideeën worden bedacht die nieuwe potentiële mensen kunnen aantrekken. De coöperatie zou hier een steunende rol in kunnen spelen door op dat gebied ondersteuning te verlenen omdat ook zij weten dat het niet voor iedereen mogelijk is individueel bedragen van 250 euro op te hoesten.

Actoren die meedelen in financiële baten

De financiële baten van het windpark bestaan niet enkel uit het rendement dat de aandeelhouders betaald krijgen vanuit de B.V, er zijn diverse partijen die betrokken zijn op een andere manier bij het project. Denk hierbij aan de turbineleverancier, bouwbedrijven, vakmensen, energieleverancier et cetera. In de burgerparticipatie was dit een belangrijk onderdeel waar men over heeft gediscussieerd, uit de data blijkt niet alleen op basis van het geldplaatje maar ook op basis van waar de coöperatie voor staat en een goed gevoel bij heeft. Zo zijn er diverse lokale partijen bij betrokken waardoor de *benefits* deels binnen de regio blijven en het lokale karakter ten goede komen.

Eerst terug naar de aandeelhouder. Zij krijgen op basis van het aantal aandelen naar rato uitbetaald, dit is gebaseerd op het dividend dat de B.V. uit gaat keren dat voortkomt uit de energie van de windmolens. Dit zal volgens Erik Kemper (persoonlijke communicatie, 9 mei 2017) ergens in juni zijn, dit zal de eerste uitbetaling worden. Leden krijgen echter maar tot een bepaald rendement het volledige bedrag uitgekeerd, deze is door de participatie vastgesteld op 7% waarna het overige deel af zal vloeien naar een fonds dat beheert wordt door de coöperatie zelf (Ben Dankbaar, persoonlijke communicatie, 20 april 2017).

Dit fonds hangt nauw samen met de dialoog die er binnen de participatie gaande is en waarover ook recent gestemd is. Dit hangt samen met de vraag wat de leden voor ogen hebben. Dit zogeheten ontwikkelfonds wordt puur gefinancierd uit het rendement van het windpark: boven de 7% rendement zal 50% naar dit fonds gaan en de rest van de opbrengsten zijn voor de aandeelhouders. Dit is aan de leden gecommuniceerd dus zij waren hiervan op de hoogte bij het aanschaffen van de aandelen. Het doel van het fonds is om er nieuwe projecten mee te financieren zoals het realiseren van een

zonnepark. Veel wind zal dus betekenen dat het fonds groeit en hiermee de regio indirect kan profiteren van de baten die het windpark produceert. Naast dit fonds is er ook nog een fonds dat vanuit landelijke richtlijn verplicht is op te stellen, daarover in het hoofdstuk van *recognition justice* meer.

Verder is er in het voorbereidende proces nagedacht, blijkt uit antwoorden van een aantal respondenten, over welke partijen er bij de realisatie worden betrokken. Volgens interim-voorzitter De Greeff (persoonlijke communicatie, 20 april 2017) is er vanuit het bestuur gekeken naar de economische activiteit die het oplevert voor de regio, denk hierbij aan de keus voor Huismerk Energie, het inzetten van ZZP-ers voor professionele taken binnen het windpark maar ook de keuze voor de windturbines van Lagerwey, deze zouden meer werkgelegenheid opleveren. “Dit is een project van vijftien miljoen euro daar wordt door veel mensen van meegegeten en dat is ook gewoon heel goed” (Alex de Meijer, persoonlijke communicatie, 04 april 2017). Of dit in de toekomst zo zal voortduren bij nieuwe projecten zal moeten blijken.

Daarnaast noemden de respondenten een aantal partijen die kapitaal in de vorm van een lening hebben verstrekt dat vereist was om het project te realiseren. Dat zijn de volgende partijen:

- Rabobank
- PPM Oost
- Gemeente Nijmegen

De Rabobank heeft een groot deel van het kapitaal verstrekt door een lening te verstrekken aan WindpowerNijmegen. Zij zullen in de loop van de tijd met rente uiteraard terugbetaald worden, daarnaast is er een rol weggelegd voor EIG, een energiefonds van PPM-Oost waar de Provincie Gelderland onder andere aandeelhouder van is. Zij hebben een aandeel van 5% in de coöperatie genomen waarover ze een flinke rente terugkrijgen en zullen er na vijf jaar uit zijn doordat ze zijn afbetaald.

In het interview van Alex de Meijer kwam aan bod dat ook de gemeente zeker profiteert van het windpark, zij hebben echter ook een belangrijke rol gehad in het financieringsproces. Zij hebben risicovol voorgefinancierd dus de kans was aanwezig dat zij hun geld, waarmee in de voorbereiding van het project zaken zijn betaald, niet terug zouden zien wanneer het project was mislukt: “want ze hebben risico genomen maar nu het wel gerealiseerd is, is het allemaal terugbetaald. Dus de gemeente heeft er enorm van mee geprofiteerd, daar komt bovenop inderdaad de grond vergoeding” (Alex de Meijer, persoonlijke communicatie, 4 april 2017). John de Bie (persoonlijke communicatie, 14 april 2017) noemde al dat de gemeente privaatrechtelijk niet mee deed maar de gemeente deelt wel mee in de opbrengsten van de grond, die is immers van de gemeente. Het gaat hier volgens De Meijer (persoonlijke communicatie, 4 april 2017) om substantiële bedragen waar ook leges nog bijkomen, zeker ook voor de gemeente lucratief.

Resumé

De vraag deelvraag die aan het begin van deze paragraaf is opgesteld luidde als volgt:

*Hoet ziet **procedural justice** eruit met betrekking tot windpark Nijmegen-Betuwe?*

Binnen het ruimtelijke domein valt te concluderen dat er in grote mate sprake is van *justice*. Vanaf het

begin is er zeker door de coöperatie ingezet op het 'lokaal' houden van het project, onder andere door enkel in omgeving Nijmegen te werven en reclame te maken. Er zijn echter weinig voorwaarden aan gesteld en bij alle respondenten komt naar voren dat het streven is en blijft om zoveel mogelijk mensen mee te laten doen. Daarbij komt dat toegang tot die energie in principe niet valt te voorkomen, en daarmee mogelijk afbreuk doet om het volledig lokaal te houden. De stroom gaat gewoon het net in. Er valt wat voor te zeggen dat de lasten enigszins schuin verdeelt zijn. De locatie die zich aan de buitengrens van de gemeente Nijmegen bevindt, is een gebied dat in het verleden al is blootgesteld aan diverse ruimtelijke lasten. De toekomst brengt er zo mogelijk nog meer, hier heeft de coöperatie echter weinig aan kunnen doen.

In het financiële domein is te constateren dat er binnen de participatie bewust en gedegen is nagedacht hoe men het product wil verkopen hierbij in acht nemend dat transparantie en eenvoud naar de betrokkenen cruciaal is. De burger stond centraal bij de financiële inrichting. Daarbij komt dat er zeker een substantieel deel van de baten binnen de regio blijven waarbij mogelijk ook de ruimtelijke lasten enigszins gecompenseerd kunnen worden door fondsen die de omgeving wat op kunnen leveren.

4.3 Procedural Justice

4.3.1 Inleiding

In dit deel zal het middelpunt van analyse gericht zijn op het *decision-making* proces van de coöperatie en de mogelijkheid voor actoren om op gelijkwaardige basis mee te doen. Om dit te onderzoeken is er net als bij voorgaande vorm van *EJ* een deelvraag opgesteld die centraal staat in deze paragraaf:

*Hoe ziet **procedural justice** eruit met betrekking tot windpark Nijmegen-Betuwe?*

Om deze deelvraag te beantwoorden zijn ook voor deze deelvraag in hoofdstuk 2 variabelen opgesteld om een antwoord hierop te geven. Deze variabelen zijn ondergebracht in één domein, dat van besluitvorming.

4.3.2 Besluitvorming

Dit domein richt zich op een tweetal variabelen waarvan in onderstaande volgorde de resultaten zullen worden bespreken. Uit hoofdstuk 2 valt op te maken dat het om de volgende variabelen gaat:

- **Openbaarheid van informatie**
- **De bestuursposities**

4.3.2.1 Openbaarheid van informatie

Voor het afnemen van de interviews zijn een aantal elementen onderscheiden om deze variabele in kaart te brengen. Deze zien er als volgt uit:

- Wie zijn de communicatoren
- Wat is de inhoud van de communicatie
- Op welke manier is er gecommuniceerd

Deze drie aspecten hebben een fundamentele rol gespeeld in het verloop van het project. Er is getracht om een duidelijk beeld te scheppen van het communicatieproces binnen de coöperatie door te letten op de drie aspecten en daarmee de toegang tot informatie. Uit het onderzoek zijn zeker interessante dingen naar voren gekomen en wat ook blijkt is dat de coöperatie heeft bewezen een heldere strategie gekozen te hebben betreft communicatie en daarmee bepaalde *injustices* heeft voorkomen. Waar mogelijk projecten stuiten op veel weerstand doordat de informatievoorziening van een mager niveau is, heeft de coöperatie zich op velerlei manieren ingezet, hoe dat gedaan is volgt nu.

Wie zijn de communicatoren

Uit het gesprek met Alex De Meijer die vanaf het allereerste begin van WindpowerNijmegen er bij betrokken was, valt op te maken dat men zich vanaf het begin sterk heeft gemaakt voor een heldere en professionele communicatie naar leden en omgeving toe. Hij was hier in het begin nauw bij betrokken vanuit de Stichting als ook Pim de Ridder van Izzy Projects. Vanuit Caroline (persoonlijke communicatie 20 april 2017), die als bestuurslid lange tijd begaan is met de portefeuille communicatie, kwam ook de kennisgeving dat voordat de coöperatie er überhaupt was er al degelijke en goede communicatielijnen liepen met omwonenden en betrokken partijen.

Toen het windpark naar gelang van tijd zichzelf door ontwikkelde bleek ook dat de rol van

communicator enigszins veranderde. Zo bleek na verloop van tijd dat indien men de communicatie vanuit het windpark op goed niveau wilde houden, dit ook een professionele inslag diende te hebben. De communicatie was niet enkel meer op vrijwillige basis te houden omdat de dagelijkse bezigheid ermee niet meer te verantwoorden viel: “het is zeker een parttime baan geweest en ik denk zelfs meer” (Caroline de Greeff, persoonlijke communicatie, 20 april 2017). Hierom is er besloten dit uit te besteden aan professionals die eindverantwoordelijk werden voor de communicatie naar alle leden toe maar ook naar diverse media platformen.

Het GNMF heeft aan met name in het begin een doorslaggevende rol gespeeld, waar de coöperatie veel expertise van heeft ontvangen blijkt uit een aantal gesprekken. Deze expertise vormt de basis van wie en hoe er met name aan het begin naar buiten toe informatie gedeeld werd ten tijde van het wervingsproces. Na verloop van tijd toen de coöperatie ook merkte dat het enthousiasme groot was en het aantal geïnteresseerde leden snel toenam, is er een team ontstaan waarin een mix van vakmensen, freelancers en vrijwilligers plaats hebben genomen (Ineke de Jong, persoonlijke communicatie, 9 mei 2017).

Evident was dat met name tijdens de wervingscampagne de communicatie op orde moest zijn, geen leden betekent geen bestaansrecht meer voor de burgerparticipatie. Daar heeft het team dat zich met dit onderdeel binnen het initiatief mee bezig hielden, een goede uitvoering aan gegeven. De coöperatie heeft altijd vanuit haar eigen naam informatie op een professionele manier naar buiten gebracht en voortgeborduurd op de lijnen die reeds aanwezig aan het begin van het plan. Niet voor niets heeft de wervingscampagne de *Nijmeegse Communicatieprijs* van de jury in 2016 gewonnen.

Waar wel enige spanning zat met de vraag wie er communiceert volgens Alex de Meijer (persoonlijke communicatie, 4 april 2017), is de wrijving tussen ‘professionals’ en vrijwilligers: “de communicatie professionals naar mijn gevoel iets te veel onder controle wilden houden”. Dit manifesteerde zich met name toen de coöperatie wat groter werd en de structuur concreter werd tussen beide. Na de campagne veranderde de aard van de communicatie, het doel was immers bereikt maar nog steeds zit hier een team van professionals en vrijwilligers achter.

Wat is de inhoud van de communicatie

Met dit aspect wordt bedoelt wat er precies gecommuniceerd wordt naar alle betrokken partijen. Hierbij is bij de respondenten na gegaan welke informatie er openbaar was en welke er door de participatie niet naar buiten toe werd gepubliceerd.

Bij de vraag wat er aan informatie en gegevens niet openbaar werd er door de meeste respondenten lang nagedacht en vaak geantwoord met ‘volgens mij is er niks niet openbaar’. Alle zaken omtrent de voortgang van het proces en de bouw van de molens is constant openbaar geweest en dat is ook hetgeen wat met name aan het begin van de ledenwerving naar buiten is gebracht. Wel is het zo dat in de financiële categorie zoals het jaarverslag en de begroting zaken zijn die in principe enkel naar de leden van de participatie wordt gecommuniceerd. Daar zou een kanttekening bij geplaatst kunnen worden want er zijn coöperaties die hun jaarverslagen publiceren maar zoals door enkele respondenten wordt aangegeven zouden financiële verslagen gepubliceerd kunnen worden op de site. Het lijkt er vooral op dat hier verder niet over is nagedacht maar “er zijn geen geheimen” zoals onder andere Ineke de Jong meedeelt (persoonlijke communicatie, 28 april 2017).

Na verloop van tijd kwamen er wel een aantal issues naar voren die niet door het bestuur van de coöperatie naar buiten toe werden gebracht. Hier zaten echter redenen achter die een uitzondering

vormden zoals het feit dat er op dit moment vanuit juridisch oogpunt niet gepraat mag worden over een lopend proces. Daarnaast is er bij één omwonende die tegen was en nabij het windpark woont, een deal gesloten waar verder niet over uitgeweid is. Dit betreft een deal met de coöperatie waarbij zij zonnepanelen hebben gelegd op het dak van de schuur van de persoon in kwestie. Op inspraak van hem en ook vanwege het feit dat het niet in het belang was van de coöperatie is dit verder onder de radar gehouden. Men heeft wel aan de ledenvergadering vertelt dat er een bedrag is betaalt maar naar externe partijen niets. Hoewel Ben Dankbaar (persoonlijk communicatie, 20 april 2017) aangaf dat de coöperatie geen individuele compensaties doet, “dit brengt enkel scheve ogen en verhoudingen”, was hier het credo nood breekt wet, de persoon in kwestie was namelijk de laatste bezwaarmaker tegen de windmolens. Ledengegevens zijn uiteraard niet openbaar maar dat spreekt voor zich, dat valt onder privacywetgeving.

Verder valt op te maken dat er naar de leden toe “elke stap, elk proces” (Theo de Wit, persoonlijke communicatie, 16 mei 2017) is gecommuniceerd. Dit betrof de voortgang van het hele bouwproces, eventuele bijeenkomsten, gastsprekers, het aantal leden wat is geworven etc., alle stappen die werden gezet kwamen voorbij. Daarin was het bestuur heel sterk volgens hem en ook de andere respondenten die niet met deze portefeuille bezig waren beamen dit. De transparantie was heel hoog dus er waren voor de leden weinig verrassingen zowel tijdens de wervingscampagne als nu. Aan hen werd op zeer gedetailleerd niveau de verslaglegging gedaan en de aangelegenheden die speelden binnen de coöperatie. Partijen en personen die geen lid of donateur zijn, zijn aangewezen op website en sociale media maar er zijn zeker andere opties, daar zal bij de volgende paragraaf op terug worden gekomen.

Tot slot is voor de omgeving van het windpark, geprobeerd hen te blijven betrekken in de grote lijnen van de ontwikkelingen binnen windpark Nijmegen-Betuwe. Binnen de coöperatie heeft men weinig signalen opgevangen over het feit dat de communicatie onvoldoende was, wel zijn er vragen binnengekomen over wat het exact gaat inhouden en vragen over bijvoorbeeld de lichtjes van de molens en de slagschaduw. Verderop zal er ingegaan worden over de groep mensen die bezwaar hebben gemaakt tegen het windpark, dit valt onder *recognition justice*.

Op welke manier wordt er gecommuniceerd

Binnen dit deelaspect staat de manier waarop de coöperatie heeft gecommuniceerd centraal. Aangezien de wervingscampagne logischerwijs een andere manier van communiceren vereiste zoals de data toont, is dit aspect opgesplitst. Eerst zal de wervingscampagne aan bod komen en dan de periode erna.

Periode tijdens de wervingscampagne

De wervingscampagne was er één die heel succesvol is gelopen, zoals net genoemd heeft men de juryprijs gewonnen van de *Nijmeegse Communicatieprijs*. Bij veel van de geïnterviewden komt ook enthousiasme los wanneer er naar het communicatieproces gevraagd wordt. Een cruciale rol was hierin weggelegd voor de manier van communiceren door de stichting die zich bezighielden met de professionele ontwikkeling van het project en later toen het bestuur gevormd is, wat vrij snel volgde, is deze lijn doorgezet.

Aan het begin is het aantrekken van leden voornamelijk via het “ons kent ons wereldje gedaan” vertelt Alex de Meijer (4 april 2017, persoonlijke communicatie), tot de eerste paar 100 leden. Maar daarnaast hebben ze “op allerlei creatieve manieren ervoor gezorgd hebben dat er gewoon genoeg

geld was om dit door professionals te laten doen''. Naast het puur doorvertellen door enthousiaste leden en betrokkenen is er altijd een goede manier van communiceren geweest die toch door velen als goed en leuk werd gezien wat ook leidde tot meer enthousiasme voor het project (Caroline de Greeff, persoonlijke communicatie 20 april 2017).

De creatieve manieren voor het werven van leden betreft een breed scala instrumenten die gebruikt zijn wordt ook tijdens de gesprekken met de respondenten duidelijk. Het team dat zich hiermee bezighield heeft een aantal ludieke acties bedacht waardoor publiciteit gegenereerd zou worden en de exposure groot was. Een paar voorbeelden zullen hier onder genoemd worden om een indruk te geven:

- **Flyers.** Rondgedeeld op allerlei markten en evenementen waar de coöperatie stond.
- **Shirts.** Er zijn shirts gedrukt die onder andere aan leden in hardloop- en wielengroepen werden uitgedeeld als reclame.
- **Oude caravan.** Deze was beschilderd met de nodige informatie en werd meegenomen tijdens het campagnevoeren.
- **Sambaband.** Ingezet tijdens de campagne.
- **Sociale media.** Zowel op Facebook als op Twitter is de participatie actief.

De aanwezigheid op vele markten en evenementen in de omgeving heeft hierbij enorm geholpen, de pure zichtbaarheid leverde een hoop publiciteit op en daarnaast kwam ook bij alle respondenten naar voren dat de manier waarop er gecommuniceerd werd ook tijdens de wervingscampagne professioneel was, men kon zien dat er over nagedacht was. Hierbij is zeker ook nagedacht over waar er gestaan moest worden, ze hadden toch een idee welke "doelgroep men moest aanspreken" die potentiële leden herbergt (Ineke de Jong, persoonlijke communicatie, 28 april 2017). Daar valt misschien over te zeggen dat dat een *injustice* is omdat in bepaalde wijken niet tot heel veel minder de aandacht is gezocht, in die zin valt ook op bij figuur 7 dat de wijken aan de west- en zuidkant van Nijmegen minder leden herbergt. Dit valt vanuit de coöperatie te verantwoorden door te zeggen dat men in het begin vooral het vereiste burgerkapitaal wilde inzamelen dus bewust de doelgroep aansprak. Daarnaast zijn ze aanwezig geweest op evenementen waar in principe iedereen uit Nijmegen en omgeving naartoe kan gaan.

Naast die wervingscampagne waarbij fysiek aanwezig zijn de grootste rol speelde is er via allerlei nieuwskanalen reclame verspreid door de regio. Voordeel hierbij was dat binnen de coöperatie onder de leden een redelijk netwerk was waardoor ze bij regionale media een podium konden krijgen, zo is onder meer een journalist van De Gelderlander lid geworden, een kritische volgens Caroline. Eigenlijk is er door hen, toch een groot regionaal nieuwsmedium, en ook door de andere platforms niks tot weinig negatiefs geschreven. Uit onder andere het gesprek met Theo, Alex, Caroline en Erik zit dit met name in de positieve *vibe* die er in die campagne zat. Dat maakte dat de sfeer die mensen, zowel binnen- als buitenstaanders, als heel prettig en fijn ervoeren over hoe er gecommuniceerd werd.

Periode na de ledenwerving

Toen eenmaal de inschrijving op aandelen gesloten werd ging er vanzelfsprekend een ander proces van start, ook voor het communicatie gedeelte. De basis van de lijnen van communicatie stonden al echter de druk om voldoende leden te werven was er vanaf maar volgens Theo de Wit (persoonlijke communicatie, 16 mei 2017) werd er volgens hem door het bestuur "elke stap, elk proces"

gecommuniceerd. Dus vanaf het proces dat de windmolens er waren werd de blik ook verlegd op de toekomst en de ideeën daarover binnen de samenwerking.

Dit gebeurde voor leden voornamelijk via de nieuwsbrief, waarover de geïnterviewden allen zeer positief zijn. Ook wordt er gebruik gemaakt van informatie brochures en is de inzet van sociale media tijdens beide periodes een belangrijk instrument geweest. Daarbij ook het feit dat continu de publieke opinie werd geprikkeld door wekelijks persberichten eruit te sturen via verscheidene media. Daarnaast zijn er voor leden evenementen die door de coöperatie worden georganiseerd voor hun leden zoals gastsprekers die relevante expertise komen delen met hen.

Wat in de statuten voorbij komt van de coöperatie is dat zij zich onder meer inzetten voor een brede beweging (Notaris Mourik, 2013), dit betekent ook dat ze als coöperatie zich meer dan alleen bezig houden dan enkel het windpark. Al aangegeven werd dat er nu een discussie is over de organisatiestructuur en hetgeen de participatie nog meer wil doen. Dit is terug te zien in hoe de communicatie door windpark Nijmegen-Betuwe naar buiten toe word beoefend. Niet alleen worden er rondleidingen aangeboden bij het windpark, er is tevens een bezoekerscentrum bij de windmolens aanwezig, ook doen ze aan educatie op scholen en zijn tal van geïnteresseerde groepen mensen en organisaties op bezoek geweest, ook door orale communicatie binnen het netwerk van de leden. Er heerst zeker een groot ons-kent-ons principe, dat is natuurlijk een sterke kant zeggen De Meijer (persoonlijke communicatie, 4 april 2017) en De Greeff (persoonlijke communicatie, 20 april 2017) want ze merken dat het vertrouwen van mensen vitaal is voor een onderneming waarin burgers betrokken zijn. Ook het feit dat het windpark een app heeft die iedereen, lid of geen lid, kan downloaden en waarop is te zien wat de windmolens produceren aan stroom is een voorbeeld van de professionaliteit.

Waar zojuist al de professionaliteit genoemd is van het communiceren zowel naar leden als niet-leden toe, komt ook het enthousiasme naar voren waarmee dat gedaan is. Een aandeelhoudersvergadering is “altijd wel een feestje” zoals John de Bie (persoonlijke communicatie, 14 april 2017) dat noemde maar dat geldt ook voor andere bijeenkomsten, mensen hebben een verhaal te vertellen waarin overtuiging zit volgens Caroline (persoonlijke communicatie, 20 april 2017). Hier zijn volgens haar ook een groot deel van de mensen zelf weer enthousiast van geworden en dat maakt dat met name in de wervingscampagne er op zo’n grote en overtuigende manier communicatie is ingezet.

Tot slot werd ook transparantie genoemd door de respondenten van alles wat de coöperatie doet. Daarin zijn alle partijen volgens hen op een eerlijke manier van kennis en informatie voorzien over hetgeen dat speelt binnen WindpowerNijmegen en de manier van communiceren heeft daar significant aan bijgedragen.

4.3.2.2 Bestuursposities

Deze variabele betreft zich op hoe het bestuur in elkaar zit, hierbij zijn een tweetal deelaspecten opgesteld waarmee is onderzocht hoe het binnen windpark Nijmegen-Betuwe in elkaar zit. Deze zijn als volgt onderscheiden en zullen in onderstaande volgorde worden behandeld:

- Het beslissingsproces binnen de coöperatie
- Kennis als voorwaarde voor bestuursposities
- Andere voorwaarde(n) voor bestuursposities

In de theorie is genoemd dat een eerlijke toegang voor mensen tot het beslissingsproces een belangrijk onderdeel is van de *procedural justice* in een energieproject. Een ongelijke toegang tot dit proces voor betrokken actoren kan als onrechtvaardig worden ervaren door hen zeker bij een casus als deze waarbij de burger centraal staat. Hiermee hangt het feit samen dat een eerlijke en diverse representatie van het bestuur effect heeft op de *justice*. De betrokkenheid en het succes van het project doen denken dat hier in het windpark een goede invulling aan is gegeven, iets wat vanuit de data grotendeels kan worden onderstreept zo blijkt.

Het beslissingsproces in de coöperatie

Een coöperatie brengt een aantal voorwaarden met zich mee die ook bij Nijmegen-Betuwe terug zijn te vinden, velen daarvan zijn terug te vinden in de statuten van windpark Nijmegen-Betuwe. Daarin staat onder meer dat er een bestuur is dat ten minste bestaat uit drie personen en door de ledenvergadering is goedgekeurd. Over verdere besluitvorming behalve op bestuursniveau en de aandeelhouders wordt geen exacte mededeling gedaan maar uit de data van de interviews is vast te stellen dat de beslisstructuur vrij helder is.

Het bestuur bestond in de periode voor de wervingscampagne uit drie posities en is langzamerhand uitgebreid naar de zeven die het er nu kent: een penningmeester, secretaris, voorzitter en vier algemeen bestuursleden vaak met een eigen taakgebied. Dit bestuur wordt ondersteund door een aantal werkgroepen die meedenken over het uit te voeren beleid van de participatie, tussen deze twee lagen is veel interactie. Zo is Theo de Wit (persoonlijke communicatie, 16 mei 2017) actief lid in een werkgroep die zich bezighoudt met de verbreding van de coöperatie en daarmee ook het doel van het initiatief. Volgens hem heeft zo'n werkgroep "de status van adviserend orgaan" naar zowel bestuur als ledenvergadering toe.

Een voorbeeld hiervan kan gegeven worden aan de hand van de financiële werkgroep die zich bezig hield met de opzet van het financiële model:

"Er is al in een vrij vroeg stadium een financiële werkgroep opgezet. Daar zaten tussen de vijf en de acht mensen in zo'n beetje, veelal natuurlijk weer mensen met een echt financiële achtergrond en die zijn gekomen met een voorstel richting het bestuur. Dat was een voorstel van een louter, zo plat en eenvoudig mogelijk voorstel van aandelen dus leden zouden een aandeel kopen en het volledige rendement zou terug gaan naar dat lid met zijn aandelen. Daar hebben we toen als bestuur een, en dat zijn zowel het bestuur van de coöperatie als ook het bestuur van Wiek II, hebben we van gezegd dat vinden we eigenlijk niet helemaal (...)" (Caroline de Greeff, persoonlijke communicatie, 20 april 2017).

In principe kan het bestuur altijd oordeel en advies van een werkgroep overrulen maar uit de gesprekken met onder andere De Wit blijkt dat dit naar zijn weten niet voor is gekomen. Wel zijn er soms lange en grondige discussies over onderwerpen waarbij er tussen leden, werkgroep en bestuur stevig wordt gespard. Zeker ook een nadeel zegt De Meijer (persoonlijke communicatie, 7 april 2017) want het doet bijwijken af aan het vermogen om te beslissen door de lange vergaderingen die soms worden gevoerd. Voor zulke vraagstukken wordt ook gebruik gemaakt van mensen van buitenaf, mensen met de nodige expertise. Volgens De Wit is dat zeker een goede zaak want het is "goed voor het kritisch vermogen, anders wordt het teveel jongens onder elkaar" (persoonlijke communicatie, 16

mei 2017).

Het echte beslissen gebeurt uiteindelijk door de leden zelf zoals enkele respondenten aangeven: het laatste woord is altijd aan de leden tijdens de algemene ledenvergadering. Het bestuur stelt hierbij alle voorstellen op die er zijn besproken en presenteert deze aan de leden van het windpark, waarover vervolgens gestemd wordt door enkel de aandeelhouders dus niet de donateurs. Zij zijn wel welkom op de ALV maar hebben (nog) geen stemrecht. Erik Kemper (persoonlijke communicatie, 9 mei 2017) geeft een heldere weergave over hoe uiteindelijk de ALV stemt en hoe de rollen zijn verdeeld hierin:

“Kijk als bestuur stel je voorstellen op voor de ALV, dus alles wordt via de ALV, aan de ALV voorgelegd dus de leden zijn degenen die uiteindelijk besluiten. Als bestuur kun je natuurlijk wel zeggen van nou weet je, ik geef een werkgroep een mandaat om iets uit te werken en dat aan de ALV voor te leggen of je zegt van nou we geven een werkgroep een soort van onderzoeksopdracht of een opdracht, dat komt bij ons terecht en wij als bestuur bepalen wat we aan de ALV voorleggen. Nou dat laatste gebeurt natuurlijk altijd wel ook als je een mandaat geeft, daar heb je op zich kun je wel verschillende smaken in hebben. Besteed je het helemaal uit de werkgroep en nou dat komt wel voor elkaar, meestal is het echter zo dat je het via het bestuur laat lopen en het bestuur draagt het voor aan de ALV.”

Uit de antwoorden van alle respondenten tekent zich af dat het beslissingsproces als heel democratisch wordt ervaren. Transparantie speelt hierbij een rol maar ook, zo zegt Caroline (persoonlijke communicatie, 20 april 2017) het feit dat ze als bestuur bewust ervan zijn geworden dat de belangen van de leden ten allen tijde goed moeten worden gewaarborgd. Twee van de respondenten geven ook aan dat wanneer de ALV niet goed is georganiseerd dit ook meteen te merken was bij de stemming door leden, dan worden voorstellen afgekeurd.

Voor partijen buiten de coöperatie is er geen mogelijkheid voor inspraak of meebeslissen, die tijd is geweest. In die zin merkt voormalig voorzitter Ben Dankbaar (persoonlijke communicatie, 20 april 2017) terecht op dat alle juridische en overige procedures zijn afgesloten en daarom geen inspraak meer mogelijk is, de turbines staan er nu eenmaal. Voor partijen in de nabije omgeving geldt dat ze of lid of donateur moeten zijn willen ze invloed uitoefenen op het beleid van de participatie, er is verder geen orgaan of iets dergelijks ingericht waarin zij inspraak in de dagelijkse bezigheden van de coöperatie hebben behalve in de vorm van een omgevingsfonds, daar zal in de laatste paragraaf van dit hoofdstuk aandacht aan worden besteed.

Kennis als voorwaarde voor bestuursposities

In deze sub variabele staat centraal of het bezitten van bepaalde kennis een voorwaarde is om in het bestuur te komen. In de theorie werd duidelijk dat door enkel het toelaten van *expert knowledge* de *lay knowledge* achter kan blijven en *injustice* als gevolg kan hebben.

In de beginperiode van het windpark bestond het bestuur zoals gezegd uit een klein aantal personen wat langzaam is uitgebreid naar de huidige zeven. Daarnaast was er in de beginperiode een stuk meer sturing vanuit Stichting Wiek II, zij hielden zich immers bezig met de professionele ontwikkeling van het park, de kerntaak in het begin van het project. Destijds zijn het voornamelijk de initiatiefnemers en leden van het eerste uur geweest die er nauw bij betrokken waren, die het bestuur in handen hebben genomen. Voordeel daarvan was dat bijvoorbeeld een Alex de Meijer (persoonlijke

communicatie, 4 april 2017) de professionele kennis had vanuit het GNMF om daarin ondersteuning te bieden. In verloop van tijd zijn dit taken geworden die vanuit de leden zelf op vrijwillige basis moesten worden ingevuld.

Uit het proces dat Ben Dankbaar (persoonlijke communicatie, 20 april 2017) heeft doorlopen in de tijd dat hij voorzitter werd, wordt duidelijk dat voor posities in het bestuur kennis zeker meespeelt. Bij de zoektocht wordt er eerst door het bestuur in haar eigen netwerk gekeken naar mensen waarvan men denkt dat die het potentieel bezit om een bepaalde taak uit te voeren. Zo vertelt Ineke de Jong dat er aan het begin iemand vanuit de windindustrie heeft geholpen om kritisch mee te kijken naar potentiële bestuursleden waarvoor profielen zijn opgesteld. De profielschets is er enerzijds één op basis van vakkennis en anderzijds wordt er gekeken naar de persoon en hoe diegene zou functioneren blijkt uit de data. Met dat profiel wordt er vervolgens eerst binnen het eigen netwerk gepoogd mensen aan te dragen. Ben Dankbaar is als voorzitter benaderd door de directeur van het GNMF omdat zij elkaar persoonlijk kenden waarna er gesprekken plaatsvonden met het bestuur om te bepalen of hij een geschikt persoon zou zijn voor de functie van voorzitter. Interessant hierbij is dat hij formeel is gekozen door de ALV maar zoals hij zelf zegt “de facto natuurlijk door coöptatie”(persoonlijke communicatie, 20 april 2017).

De andere respondenten bevestigen dit beeld waarbij er eerst binnen een eigen netwerk wordt getracht mensen te vinden. Zo hadden Caroline en Alex reeds ervaring met de taken die ze op zich hebben genomen. Er zijn uitzonderingen bijvoorbeeld in het geval van Ineke, toen zij aangaf waarnemend penningmeester te zullen zijn omdat die vacature nog openstond terwijl haar profiel daar niet aan voldoet, spreekt dat voor zich. Tevens is er door het bestuur bewust gekozen om bepaalde expertise van buiten te halen voor taken waarvan men dacht daar professionele ondersteuning bij nodig te hebben zoals de administratieve verwerking van leden.

Voor de werkgroepen geldt in principe dat iedereen zich kan aanmelden mits lid of donateur. Hierbij worden geen specifieke voorwaarden betreft kennis aan toetreding er toe gesteld maar volgens Theo selecteert dit zichzelf wel uit. Uit het interview met Erik Kemper komt naar voren dat dit ook zeker een kracht kan zijn voor een werkgroep. De werkgroep waarin hij deelnam over het financiële model bestond uit een keur aan mensen met hun eigen ideeën en ervaringen in het financiële vakgebied maar het werkte als “een tierelier”.

Hoewel vakkennis zeker een voorwaarde is, blijkt gekeken naar de achtergrond van enkele leden, zeker ook *lay knowledge* aanwezig te zijn. Dit wordt ten eerste bewerkstelligt door het zoeken van mensen binnen de regio en die feeling hebben met de positie die ze mogelijk gaan vervullen waarbij praktijkkennis meespeelt. Stichting Wiek II is daar een goed voorbeeld van. Daarnaast zie je ook *expert knowledge*, Ben Dankbaar heeft vanuit zijn achtergrond daarmee in de voorbereiding veel kunnen regelen.

Andere voorwaarden voor bestuursposities

In de theorie die door Heffron et al. in dit onderzoek is aangehaald wordt onder andere bepleit dat een diverse bestuur de *procedural justice* kan bevorderen in een organisatie. Dit houdt in dat men als bestuur bewust bezig is met de samenstelling zoals man/vrouw, leeftijd en plek waar men vandaan komt. Gekeken naar windpark Nijmegen-Betuwe zijn dit geen formele voorwaarden die er aan het bestuur worden gesteld. Voor hen valt het als organisatie gebaseerd op vrijwilligers niet altijd mee om de functies van het bestuur te vullen.

Uit de antwoorden van de respondenten blijkt dat er een aantal voorwaarden volgens hen meespeelden in het selecteren van het bestuur. De meest primaire is natuurlijk dat men lid moet zijn van de coöperatie, dit kan in de vorm van het donateurschap. Zo is de huidige voorzitter van het windpark uiteindelijk eerst donateur gemaakt voordat ze de positie van voorzitter kon bekleden.

Daarnaast kwamen er nog een aantal voorwaarden naar voren waarvan men dacht dat deze meespeelden in het proces maar niet zozeer 'hard' op papier staan, het betreft meer de gedachte van de participatie. Zo noemt Ineke (persoonlijke communicatie, 28 april 2017) de voorwaarde dat wanneer er naar bestuursleden gezocht wordt het criterium is dat deze persoon uit de regio Nijmegen komt en binding heeft met het doel van de coöperatie. Twee respondenten kwamen verder met concrete antwoorden over de samenstelling van het bestuur en de diversiteit daarvan. Volgens De Greeff (persoonlijke communicatie, 20 april 2017) is het zaak om geen club van oude mannen te worden, wat toch vaak bij andere gelijksoortige coöperaties gebeurt, dan wordt je volgens haar namelijk interessant voor een kleinere groep mensen. Het aannemen van relatief jonge mensen is volgens haar ook zeker iets wat men probeert en waar men het in het bestuur ook over heeft gehad, ook over het zoeken van een vrouw voor haar positie.

Het verhaal van Erik (persoonlijke communicatie, 9 mei 2017) sluit hier enigszins op aan, binnen de coöperatie is er nagedacht over hoe jongeren enthousiast gemaakt kunnen worden voor een project als het windpark. Toegang en samenwerking met studenten zou daarin zeker kunnen helpen, dit geldt mogelijk niet meteen voor de posities in het bestuur maar hen erin betrekken kan een mogelijkheid creëren.

Tot slot noemt een respondent nog het meebrengen van een netwerk een mogelijke voorwaarde voor een rol in het bestuur. Dit brengt nieuwe kennis mee en kan helpen bij een verdere verbreding van het initiatief op maatschappelijk vlak. Verder werden er geen andere concrete voorwaarden genoemd en lijkt het erop dat de voorwaarden lid zijn, uit de omgeving komen, persoonlijkheid en capaciteiten de meest harde voorwaarden te zijn. Diversiteit wordt zeker nagestreefd maar daaraan lijkt het binnen de huidige leden te ontbreken, de respondenten gaven allen aan dat de leden van de coöperatie toch uit een bepaalde groep mensen bestaat. Uiteraard speelt het gegeven mee dat het vinden van vrijwilligers voor functies in het bestuur an sich al een opgave is.

Resumé

In dit hoofdstuk is de *procedural justice* geanalyseerd aan de hand van de variabelen *openbaarheid van informatie* en *bestuursposities*. Bij de analyse van de eerste komt naar voren dat de communicatie vanuit de coöperatie vanaf begin professioneel is aangepakt. De wervingscampagne is een succes geweest want uiteindelijk is er voor een miljoen euro meer ingeschreven dan men nodig had. Met name de professionaliteit van de werving is opgevallen en de fysieke zichtbaarheid is op velerlei manieren gedaan. Volgens de respondenten was de communicatie vrijwel altijd duidelijk en was ook de professionaliteit van communiceren in de vorm van website, brochures en nieuwsbrief erg bepalend. Uit de gesprekken blijkt dat voor de toegang tot informatie weinig barrières aanwezig waren. Er zit hier wel een wezenlijk verschil tussen omgeving en leden maar dit is niet meer dan logisch. Daarnaast is deze toegang ook bevorderd door bijvoorbeeld het uitnodigen van gastsprekers over complexe vraagstukken (Theo de Wit, persoonlijke communicatie, 9 mei 2017). Financiële stukken kunnen door leden sowieso in worden gezien, deze worden niet publiek gemaakt maar dit is geen bewuste keuze.

De communicatie naar buiten toe en daarmee worden de mensen bedoeld in de omgeving van het windpark, is ontzettend cruciaal geweest en daar is in het begin een goede basis gelegd door naar de gemeenschappen te gaan en te spreken op buurtbijeenkomsten en andere lokale aangelegenheden. Dit speelde zich af in de beginfase van het idee en is grotendeels gedaan door de initiatiefnemers, later blijkt dat ook vrijwillige bestuursleden hier blijvend een rol in hebben gespeeld. Er is voor hen een omgevingsfonds ontwikkeld wat een platform biedt voor mensen uit de omgeving om mee te denken over projecten in de omgeving dat wordt gefinancierd vanuit geld in de coöperatie. Dit is geen uitzonderlijke regeling want dit betreft een landelijke afspraak.

Uit de analyse van *bestuursposities* tekent zich af dat kennis een primaire voorwaarde is voor het toetreden tot het bestuur waarbij *lay knowledge* als pluspunt wordt gezien. Daarnaast is ook het gegeven dat er naar lokale mensen wordt gezocht een belangrijke factor, het zijn allen burgers die op basis van eigen interesse die feeling hebben met het project. Dat zorgt ervoor dat er een overtuigend verhaal vertelt wordt door het bestuur en dat blijkt volgens de respondenten een positieve invloed te hebben op de sfeer binnen de burgers.

Verder valt te concluderen dat de respondenten allen een democratisch en fair gevoel overhouden aan het meebeslissen binnen de beweging. Transparantie speelt hierbij een toonaangevende factor. Het feit dat er een duidelijke structuur bestaat voor het beslissen waarbij ieder lid zijn invloed kan uitoefenen door actief bij een werkgroep betrokken te zijn en waarbij bestuur vele voorstellen met haar leden overlegt, draagt bij aan goede vorm van *procedural justice*.

4.4 Recognition Justice

4.4.1 Inleiding

Deze vorm van *justice* richt zich op hoe er met burgers is omgegaan die in de omgeving van het windpark wonen. Realisatie van windparken vindt zelden zonder slag of stoot plaats, omwonenden, natuurorganisaties of andere partijen maken regelmatig bezwaar tegen de gevaarten (Ter Maat, 2013). In de theorie van Heffron et al. (2015) speelt *recognition justice* dan ook een belangrijke rol en richt zich op hoe er wordt omgegaan met deze partijen. Om hierop een antwoord te kunnen geven is ook hiervoor een deelvraag opgesteld:

*Hoe ziet **recognition justice** eruit met betrekking tot windpark Nijmegen-Betuwe?*

Om deze vraag te beantwoorden is er één variabele gedefinieerd die tot het domein van erkenning behoort en volgt nu.

4.4.2 Erkenning

Dit domein bestaat uit één variabele die is getoetst in dit onderzoek waarbij centraal staat dat er goed is omgegaan met actoren die kritisch tegenover windpark Nijmegen-Betuwe stonden. De volgende variabele is gemeten:

- **Miserkenning en respect**

4.4.2.1 Miserkenning en respect

Om een kwalitatief goede analyse te maken is in de context van deze casus, een onderscheid gemaakt tussen twee aspecten die deze variabele hebben gemeten:

- Omgang in het verleden met groepen met bezwaar
- Omgang in het heden met groepen met bezwaar

Windturbines zijn door hun gestalte regelmatig onderwerp van bezwaar en kritiek, zeker wanneer windenergie projecten een plek krijgen in de nabijheid van woongemeenschappen. Cruciaal kan het zijn om te luisteren naar deze groepen die vaak het idee hebben dat dat niet wordt gedaan. Binnen deze casus is duidelijk geworden dat er één groep is geweest die aanhoudende kritiek had, hierbij heeft de coöperatie een rol aangenomen waarbij er gepoogd is naar hen te luisteren waarbij het erop lijkt dat er een kentering heeft plaatsgevonden bij hen. Wat de huidige omgang is speelt hierin ook mee, het is mogelijk dat een groep als Reeth zich door nieuwe ontwikkelingen weer minder erkent voelt.

Omgang in het verleden met groepen met bezwaar

Tijdens het afnemen van de interviews kwam al snel naar voren dat er uiteindelijk één groep burgers is geweest die zich niet erkent heeft gevoeld en dat is de buurtgemeenschap Reeth. Een kleine gemeenschap ten noorden van de A15 gelegen, tegenover de windturbines. Daarnaast waren er ook een hoop huiseigenaren die persoonlijk bezwaar hebben gemaakt tegen het park. Figuur 8 laat zien dat naast de A15 ook de Betuweroute in de nabijheid van hen is gelegen. Een vrij ongelukkige plek

zoals reeds duidelijk is geworden, met daarbij in het achterhoofd dat ten westen van Reeth er mogelijk een logistieke terminal komt (John de Bie, persoonlijke communicatie, 14 april 2017).

Figuur 8. Locatie Reeth. Bron: Google Maps.

Van de respondenten is Alex de Meijer er het dichtst bij betrokken geweest in het verleden. Samen met Pim de Ridder zijn zij grotendeels op persoonlijke naam naar de dorpsraad toegegaan om niet alleen uit te leggen hoe het eruit zou gaan zien en het verloop van het bouwproces maar ook om een stukje goodwill te kweken. Men heeft de dialoog gezocht met de omwonenden en is persoonlijk gaan vertellen wat de plannen waren en wat dit voor hen betekende. Volgens Alex (persoonlijke communicatie, 4 april 2017) waren dit prima gesprekken waar standpunten uitgewisseld werden van beide kanten. Ook blijkt dat de stichting via diverse media heeft geprobeerd de omwonenden te betrekken bij het bedenken van compensaties. Zo is er via wijkkranten binnen dorpsvereniging van Lent en Oosterhout en Leefbaar Reeth in artikelen aangegeven dat suggesties hierover welkom zijn.

Een voordeel voor WindpowerNijmegen was dat de omgeving wist dat de plannen er waren, alleen dat de omwonenden de communicatie vanuit grote partijen als gemeente en Eneco gewend waren. Dit is in zekere zin terug te vinden uit beleidsstukken waar bezwaarmakers aangeven dat zij sturing vanuit de Provincie als regierol missen: “buurtschap Reeth moet steeds het initiatief nemen” (Gemeente Nijmegen, 2014, p. 132). Het feit dat op een persoonlijke manier de toenadering werd gezocht lijkt een hoop verandert te hebben voor de omgeving en uiteindelijk heeft zich dat uitbetaald.

Uit de gesprekken met onder andere Ben en Caroline (persoonlijke communicatie, 20 april 2017) blijkt dat er vóór hun bestuursperiode al goed was geïnvesteerd in het erkennen van de bezwaarmakers en het luisteren naar hen. Caroline benoemt dat in haar tijd in het bestuur het voornamelijk een rol was van Stichting Wiek II die het contact heeft gedaan wel haalt ze aan “wat ik hè het minimale vind als rondom de opening zijn betrokken, vind ik ook dat je als bestuurslid de

verantwoordelijkheid hebt om ook gewoon met die mensen te praten” (persoonlijke communicatie, 20 april 2017). Een aantal van de respondenten geven ook aan dat omdat ze een burgerparticipatie zijn het belangrijk is om er vóór de burgers te zijn, dus ook omwonenden. Voor de coöperatie was het ook wel duidelijk dat men niet per sé tegen het windpark was maar vooral tegen alle plannen die er voor dit gebied klaar lagen: “ze hebben dat gewoon als symbool gemaakt en dat is, ja emotioneel. Ik snap dat wel” (John de Bie, persoonlijke communicatie 2017).

Ineke de Jong (persoonlijke communicatie, 28 april 2017) geeft aan dat ze hoopt dat er een soort gebiedsoplossing komt voor die mensen. Zij noemde nog een ander voorbeeld in hoe de stichting heeft getracht in het begin om samen met de omwonenden tot een oplossing te komen. Volgens haar zijn er wel een aantal opties verkend zoals planschadecompensatie maar deze opties hebben het niet gehaald want wanneer er een deal gesloten zou worden dan zou het bezwaar ook vervallen.

Omgang in het heden

Voor de mensen die bezwaar hadden tegen het park is na de persoonlijke communicatie verder geen speciale communicatielijns of iets dergelijks opgezet. Wel is er zoals eerder aan bod kwam, een omgevingsfonds ingericht wat een soort platform biedt voor bewoners uit omliggende dorpen waarin ze mee kunnen denken over projecten in de omgeving. Dit is niet iets wat vanuit het initiatief zelf kwam dit is namelijk een landelijke richtlijn, wel heeft de coöperatie besloten hier mee geld voor vrij te maken dan verplicht is.

Wel is er nog contact met omwonenden wanneer dit aan de orde komt, een mooi voorbeeld hiervan is de omgang met Boer Derks. In principe zouden er vijf windmolens komen te staan langs de A15 maar Boer Derks, eigenaar van de grond waar de vijfde turbine op moet komen, zit deze plannen vooralsnog dwars. Ben Dankbaar (persoonlijke communicatie, 20 april 2017) geeft hierbij aan:

“Je probeert daarnaast op een plezierige manier om te gaan met de mensen, dat is één van de redenen dat boer Derks nog steeds niet geconfronteerd wordt met bestuurlijke dwang omdat we proberen er op een goede manier met hem uit te komen, dus dat kun je fair noemen. In ieder geval we proberen, netjes te zijn en open te opereren”.

De huidige ontwikkelingen die zich afspelen binnen het windpark lijken ook van minder relevantie voor de groep mensen die bezwaar heeft gemaakt. Hierbij kan de kanttekening geplaatst worden of dan een fonds en de vereiste persoonlijke communicatie afdoende is, Caroline oppert hierover echter (persoonlijke communicatie, 20 april 2017) de opmerking of hen dat überhaupt zou bevalen, aangezien de huidige omgang met elkaar prima is en of zij verder nog animo hebben om in het project betrokken te worden daar zet ze kanttekeningen bij. De turbines staan er nu eenmaal en dat was juist hetgeen waar tegen het bezwaar was gericht. De respondenten lijken allemaal aan te geven dat ook in de hedendaagse omgang geen tot weinig problemen zijn en dat men weet wat men aan elkaar heeft.

Vanuit gemeentelijke kant is er verder niets gekomen ten eerste omdat ook zij wisten dat de mensen vanuit het windpark dit waarschijnlijk beter konden doen dan zij, gezien de geschiedenis en de kern van bezwaren. Daarnaast heeft een publieke organisatie ook een morele overweging om neutraal te blijven volgens John de Bie (persoonlijke communicatie, 14 april 2017), als publieke organisatie kan je nu eenmaal niet mensen gaan bevoordelen door bijvoorbeeld een fonds zoals het windpark die moest ontwikkelen en daarnaast is hun rol in het park na de voorfinanciering gestopt.

Resumé

Aan het begin van deze paragraaf is de volgende vraag gesteld waarop getracht is een antwoord op te geven:

*Hoe ziet **recognition justice** eruit gekeken naar het windpark Nijmegen-Betuwe?*

In deze casus blijkt uiteindelijk een klein aantal burgers te zijn waar deze vorm van justice op van toepassing is. De buurtgemeenschap Reeth en daarbij nog enkele particulieren in de nabijheid van het park hebben zich lange tijd proberen te verzetten tegen de plannen. De kern hiervan was reeds gelegd toen de eerste plannen door destijds gemeente Nijmegen en Overbetuwe, werden bedacht. Toen eenmaal het burgerinitiatief in beeld kwam waren de relaties enigszins bekoeld maar uit de resultaten blijkt dat hier toch een kentering heeft plaats gevonden.

Het besef dat aanwezig was bij met name de mensen van Stichting Wiek II, dat de relatie met omgeving ook voor het windpark relevant is, heeft een positieve uitwerking op deze vorm van *justice* gehad. Op basis van een gelijkwaardige relatie waarbij op persoonlijk vlak het contact is gezocht aan het begin van het project, heeft het effect gehad waar men naar streefde. Concreet leverde het vooral meer goodwill op van de omwonenden omdat ze het idee hadden gehoord te worden, waarbij de burgerparticipatie geprobeerd heeft mee te denken met hen. Waar de stemming toch erg anti was is deze omgeslagen naar het voordeel van de twijfel, een indicatie van een grotere mate van *justice*.

Het voorbeeld van Boer Derks is een praktische inkijk in de hedendaagse aanpak, waarbij niet meteen naar harde middelen wordt gegrepen. Het zal in de toekomst aan WindpowerNijmegen zijn om die relatie goed te houden, uit de analyse is duidelijk geworden dat de gemeente Nijmegen daarin haar krediet heeft verspeelt. Door het luisterend oor en zeker ook de erkenning van de lasten die het park met zich meebrengt lijkt er een respectvolle relatie te zijn tussen coöperatie en omwonenden. Of een platform zoals het omgevingsfonds daar aan kan blijven bijdragen zal de toekomst moeten uitwijzen.

5. Conclusie

In het voorgaande hoofdstuk zijn de drie deelvragen beantwoord die een antwoord moeten geven op de centrale vraagstelling van dit onderzoek. In dit hoofdstuk zal een antwoord gegeven worden op de centrale vraag die is uiteengezet in hoofdstuk twee. Eerst zal deze vraag beantwoord worden op basis van de besproken resultaten waarna de discussie volgt en tot slot komen de aanbevelingen en een reflectie op het uitgevoerde onderzoek.

5.1 Beantwoording hoofdvraag

Aan de hand van de theorie van *energy justice* is de centrale vraag opgesteld die is getoetst op casus windpark Nijmegen-Betuwe. Deze theorie probeert te evalueren waar *injustices* voorkomen, of er bepaalde groepen in de maatschappij worden genegeerd en welke processen aanwezig zijn die zich met deze *injustices* bezig houden. Nu deze kenmerken zijn genoemd kan de centrale vraag aan bod komen die leidend is geweest voor deze studie en beantwoord zal worden:

*Hoe ziet **energy justice** eruit met betrekking tot burgerinitiatief windpark Nijmegen-Betuwe en in welke mate hebben de verschillende aspecten hiervan daar aan bijgedragen?*

Het positieve beeld dat over het windpark Nijmegen-Betuwe bestaat is vanuit het framework van *energy justice* te begrijpen. Uit de analyse van de data betreft de diverse aspecten van *EJ*, komt een redelijk eenduidig beeld naar voren die in de termen van *energy justice* als positief kan worden gezien. Het ruimtelijk inpassen van windparken in een omgeving met burgers is een complex vraagstuk en dit zal voor menig windproject in de toekomst een, misschien, ongewild aandachtspunt blijven. WindpowerNijmegen heeft een invulling gegeven aan die complexiteit waarin *fairness* en rechtvaardigheid zoals beschreven in de theorie, zeker een rol hebben gespeeld.

De burgercoöperatie heeft tijdens het hele proces een duidelijk doel voor ogen gehad waar het credo vóór en dóór burgers in het hele proces heeft meegespeeld. Deze gedachte is niet enkel terug te zien naar de leden van het windpark toe maar ook richting de omgeving is gepoogd deze gedachte uit te voeren. Zeker in de omgang mensen uit Reeth en andere particulieren die kritiek hadden is de mate van *justice* verbeterd door vanuit eigen initiatief te handelen waarbij ruimte is geboden aan hun kant van het verhaal. De persoonlijke manier van communiceren en de erkenning van de lasten voor burgers in de nabijheid dragen bij aan een positieve invulling van *recognition justice*, een essentieel aspect van *EJ*.

Sterk verbonden hieraan is de manier van communiceren die door de coöperatie is gedaan. Niet voor niets heeft men daarvoor een prijs gewonnen, de bewuste keuze om daarin gebruik te maken van expertise en vakmensen van buitenaf heeft zichzelf uitbetaald in het bereiken van een groot aantal burgers. Het doel om zoveel mogelijk mensen te laten participeren in het initiatief waarbij wel het idee van een lokaal idee gewaarborgd moest blijven, kan als geslaagd worden beschouwd. Door het grote bereik is mogelijk ook voorkomen dat nog meer groepen burgers zich niet gehoord voelden maar ook is zo bewerkstelligd dat de baten grotendeels binnen de regio zijn behouden. Voorbeelden hiervan zijn de gekozen energieleverancier en het beroep dat is gedaan op de diensten van mensen en bedrijven uit de regio.

Wel heeft de spreidingskaart (figuur 7) aangetoond dat er een duidelijk zwaartepunt ligt qua leden

in bepaalde wijken van Nijmegen. Uit de gesprekken kwam ook naar voren dat de groep leden zeker bepaalde gezamenlijke kenmerken vertoonde. Vanuit het oogpunt van *EJ* gezien funest, het betrekken van een diverse groep burgers, waaronder ook minder kansrijke groepen, draagt bij aan een eerlijke inrichting van een burgerinitiatief. Wel blijkt dat deze gedachtegang binnen de coöperatie leeft, het idee voor verbreding en mensen met minder mogelijkheden bij duurzame energie betrekken is een actuele discussie binnen de leden. Het doet daarmee recht aan een element waar *EJ* zich op richt, namelijk aandacht voor processen die zich buigen over kwesties om groepen die niet betrokken worden of genegeerd.

De diversiteit zoals hierboven genoemd is ook één van de kenmerken waar *procedural justice* zich op focust. Het gevoel van onrechtvaardigheid door een gebrek aan diversiteit of barrières richt zich ook op de coöperatie zelf, zij probeert blijkt uit de analyse, daar wel enige sturing daar aan te geven. Uit de interviews kwam op eigen initiatief in verschillende bewoordingen naar voren dat het besef aanwezig is het gevaar een club te worden met een homogene identiteit. Dit bewustzijn speelt ook mee in de voorwaarden die het gesteld heeft aan het bestuur, voorwaarden die geen grote barrière lijken te zijn voor burgers en de toegang ertoe open houden. Daarbij is te concluderen dat leden zich gehoord voelen en er een hoge mate van democratie en transparantie ervaren wordt binnen de participatie. Uit de gegevens van de respondenten wijst niks erop dat leden hun recht op wat voor manier niet kunnen uitoefenen, een consequentie van de manier van besturen waarbij ruimte is voor zeggenschap en meedenken vanuit de leden.

Er bevindt zich wel een spanningsveld waarin uiteindelijk de praktijk van de Nederlandse energie infrastructuur de coöperatie dwarszit. Een totale afbakening van lokaliteit valt nu eenmaal niet te bewerkstelligen, in termen van *justice* is het moeilijk daar een oordeel over te vellen. Feit is dat in principe de hele regio zich toegang heeft tot de geproduceerde energie en wanneer men klant wordt bij Huismerk in ieder geval meehelpt de duurzame energie te consumeren van de windmolens.

Uiteindelijk lijkt de wisselwerking tussen de aspecten die *energy justice* evalueert ertoe te hebben geleid dat er zich geen grote *injustices* hebben voorgedaan. Vanaf het begin van het project is er vanuit sociaal-ethische principes gewerkt die terug zijn te vinden in de theorie van *EJ*, bovenal omdat men wist dat dat voor een project als windturbines een vereiste is, helemaal gezien de geschiedenis van deze locatie. Daarbij komt dat men continu wist waar men mee bezig is waarbij men met de inrichting ook naar de langere termijn kijkt. Het waarborgen van de burger in breedst mogelijke zin, het onderstrepen van zijn belangen samen met de wil en aanstekelijk enthousiasme hebben niet alleen het project succesvol laten verlopen maar kan vanuit *energy justice* oogpunt als een voorbeeld worden gezien.

5.2 Discussie

Deze studie heeft laten zien dat het framework van *energy justice* een handige tool kan vormen om inzicht te krijgen in sociaal-ethische kwesties omtrent burgerinitiatieven in de energiemarkt zoals windpark Nijmegen-Betuwe. Een goede inrichting van de verschillende aspecten van *EJ* kunnen hierbij een wezenlijk rol spelen hoewel dit onderzoek laat zien dat het niet per sé een voorwaarde is om een lokaal project als Nijmegen-Betuwe te laten slagen. Deze studie illustreert namelijk dat ondanks dat de coöperatie niet zozeer vanuit *energy justice* redeneerden wel principes hanteren die terug te vinden zijn in deze theorie. De samenhang hierbij tussen de drie vormen van *EJ* speelt daar een cruciale rol in,

waar mogelijk binnen een aspect van *EJ* een *injustice* kan voorkomen kunnen de andere vormen deze *injustice* proberen te compenseren.

In Canada is dit terug te zien in een studie over windenergie in twee verschillende provincies waarbij men de *procedural justice* heeft geanalyseerd. In de provincie waar de ontwikkelingen voornamelijk *community based* waren, is een hogere mate van *procedural justice* geconstateerd (Baxter & Walker, 2016). Tevens toont de studie aan dat een *lack of control* over de uitkomst van wind energie projecten stuitte op meer tegenstand. Dit onderstreept in zekere zin de resultaten van dit onderzoek maar er kan ook een kanttekening geplaatst worden bij het evalueren van *procedural justice*.

Wat als *procedural just* kan worden gezien kan namelijk enorm variëren zoals de studie van Simcock (2016) onderschrijft, het is een normatief begrip waar mensen zeer verschillend over denken. Dit houdt dat wanneer *procedural justice* op een case wordt getoetst het moeilijk is een eenduidig beeld te schetsen. De meningen, visies en verwachtingen vooral vanuit de burgerkant over wat *just* is lopen nu eenmaal zeer uiteen. De casestudy die in dit onderzoek is uitgevoerd heeft laten zien dat de case bij de analyse van *procedural justice* een faire inrichting lijkt te hebben. Niet voor niets heeft er een omslag in de opinie van enkele bezwaarmakers plaatsgevonden maar desondanks kan het zijn dat puur gekeken naar hun mening en visie over dit aspect, een heel andere uitkomst had gegeven aan *procedural justice*. Dit normatieve aspect verdient mogelijk aandacht in verder gebruik van de theorie.

Uit het onderzoek spreekt ook de rol van de context van een project als Nijmegen-Betuwe bij: plaats, historie en tijd spelen altijd mee bij het analyseren van *EJ*. Het verloop van het proces voordat het burgerinitiatief in beeld kwam heeft een aantoonbare invloed gehad blijkt uit de resultaten, vooral op de *recognition justice*. Dit wordt onderschreven door de casestudie van Köhne en Rasch (2017). *Energy justice* dient altijd in de context van een project onderzocht te worden wil men *EJ* goed inzichtelijk maken. Het verloop van dit onderzoek heeft laten zien dat *EJ* zich als theorie daar voor leent, niet alle kenmerken van *EJ* kunnen bij elke case worden onderzocht maar daar laat het ook zeker ruimte voor open.

Tot slot is het waarborgen van de lokale identiteit van een burgerinitiatief als windpark Nijmegen-Betuwe een bron voor discussie. De casestudy toont aan dat er een wezenlijk verschil kan zitten tussen theorie en praktijk, dat brengt de vraag met zich mee hoe men daar vorm aan geeft. Hoe communiceer je dit als initiatief naar de betrokken gemeenschap toe is een bron van discussie. Windpark Nijmegen-Betuwe zal zeker niet het laatste burgerinitiatief zijn die zich met deze vraag bezighoudt.

5.3 Aanbevelingen

Dit onderzoek heeft zich ten doel gesteld om inzicht te krijgen in de vormen van *energy justice* bij lokale duurzame energieprojecten waarbij er is gekozen voor de casus windpark Nijmegen-Betuwe. Uit de resultaten is naar voren gekomen dat dit een bruikbaar inzicht geeft in de sociaal ethische kwesties die inherent zijn aan het ontwikkelen van een windpark. De omgang met deze kwesties hebben zeker bij het burgerinitiatief Nijmegen-Betuwe bijgedragen aan de succesvolle uitvoering ervan en de aanbevelingen die daaruit voort komen richten zich op twee punten.

Ten eerste denk ik dat deze theorie een degelijke structuur biedt in het analyseren van zojuist genoemde kwesties die regelmatig binnen andere burgerinitiatieven ook aanwezig zijn. Een aanbeveling gaat hiermee uit om een vergelijkende casestudy uit te voeren om zo een concreter en duidelijker inzicht te krijgen in de theorie van *energy justice* als ook een goed referentiekader. Elk

windpark kent natuurlijk zijn eigen context maar door nieuw onderzoek te doen naar burgerinitiatieven waarbij *EJ* getoetst wordt, kan hiermee praktijkkennis gegenereerd worden waarmee de theorie omtrent *EJ* enkel sterker zal worden.

Ten tweede toont het onderzoek ook aan dat de burger prima de rol van overheid en marktpartijen over kan nemen. Dit biedt een stimulans voor lokale initiatieven om een bijdrage te leveren aan de energietransitie. Vooral voor beleidsmakers kan de theorie van *energy justice* een interessant onderwerp zijn door te kijken naar de criteria die de theorie toetst. Deze casestudy heeft aangetoond dat er voor de rol van de gemeente zeker nog een hoop valt te winnen. De praktische inzichten die *energy justice* analyseert kan een leidraad vormen voor regionaal en misschien nationaal beleid ten aanzien wind energie projecten.

Uiteindelijk zou door een combinatie van de twee bovenstaande aanbevelingen waarbij theorie en praktijk gekoppeld worden, kunnen leiden tot een leidraad voor lokale burgerinitiatieven in de energiesector. Hiermee wordt bedoelt dat *EJ* niet enkel als een evaluerende theorie gebruikt kan worden voor die initiatieven maar dat het aan het begin van een project al concrete handvaten biedt. Hiermee kan het bijdragen aan een grotere mate van *justice* in het project en daarmee mogelijk een succesvoller verloop.

5.4 Reflectie

Dit onderzoek heeft zich ten doel gesteld om inzicht te krijgen in de vormen van *energy justice* bij een lokaal duurzaam energieproject zoals windpark Nijmegen-Betuwe. Het onderzoek is hier zeker in geslaagd maar kent zoals elk onderzoek ook zijn beperkingen.

Een eerste beperking is dat het referentiekader beperkt is voor deze studie. Hoewel de resultaten zoals ook benoemd zeker een rol kunnen spelen voor nieuw onderzoek, is het moeilijk om een waarde aan de gevonden resultaten te hangen. Door het ontbreken van vergelijkbare cases zoals die in deze studie centraal stond, is het moeilijk om te bepalen in welke mate dit als indicatief voor andere cases kan worden beschouwd.

Hierbij komt dat het initiatief voor een buitenstaander als redelijk complex kan overkomen. Ik heb getracht hierin een duidelijk inzicht te verschaffen door zowel een formele als ook een informele beschrijving te geven over hoe de organisaties binnen het windpark functioneren. Ik hoop dat deze omschrijvingen hebben geholpen om het één en ander in de juiste context te plaatsen bij de analyse en dat het helder is wie wanneer besproken is.

Tijdens het onderzoeksproces is gebleken dat de gekozen strategie prima aansloot op de gekozen doel- en vraagstelling. Voor mij werd duidelijk dat voor het goed toepassen van de theorie het afnemen van diepte interviews een vereiste is voor de dataverzameling en nodig is om het inzicht te krijgen in het windpark. Wel hebben de interviews het verschil in perceptie laten zien bij de respondenten en kan het zijn dat mensen bepaalde zaken over het hoofd zien waardoor mogelijk waardevolle informatie niet gegeven wordt. Door de interviews heen heb ik getracht vragen te stellen die in andere interviews niet aan bod zijn gekomen maar goede kritische vragen stellen is een lastig beroep. Daarbij komt ook het enthousiasme van enkele respondenten waar je in je rol als interviewer makkelijk door mee genomen kan worden. Ik heb gestreefd om een kritische bril op te houden maar kan niet ontkennen dat het aanstekelijke enthousiasme soms de vereiste neutrale blik van mij als onderzoeker heeft beïnvloedt.

Een ander punt van reflectie is dat hoewel ik heb gekozen om bewust het verhaal vanuit de coöperatie centraal te zetten, het verhaal van de bezwaarmakers hierdoor mogelijk eenzijdig is behandeld. Het is vooral Stichting Wiek II geweest die hierin een rol heeft gespeeld maar vooral voor het inzicht krijgen in *recognition justice* van het project, had het mogelijk een beter inzicht kunnen geven wanneer er ook met één bezwaarmaker in gesprek was gegaan. Echter dit onderzoek is ook gebonden aan beperkte tijd en middelen waardoor de keuze is gevallen om enkel respondenten te kiezen die bij de coöperatie zijn betrokken, niet in de laatste plaats omdat zij meer kennis hebben van de andere vormen van *energy justice* die inzichtelijk zijn gemaakt.

Tot slot bleek vooral tijdens het analyseren van de data, zoals werd verwacht, dat de diverse vormen van *energy justice* onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden. Ondanks het zo goed mogelijk afbakenen van deze disciplines en de bijhorende variabelen heb ik constant keuzes moeten maken in wanneer ik bepaalde data wel en niet vernoemde. Deze keuzes heb ik gemaakt op grond waarvan ik dacht dat dit het beste bij de operationalisatie van de theorie past en de context van de case, dit wil echter niet zeggen dat een andere indeling van die data niet mogelijk is.

Literatuur

Alliander (2016) Democracy by design – Food for thought.

Arentsen, M., Bellekom, S. (2015). Power to the people: local energy initiatives as seedbeds for innovation? *In Energy, Sustainability and Society*. Volume 4:2.

Aujems, C.T.A.J. (2016) Voor windmolens vechten. *Grip op burgerparticipatie bij provinciale windenergieprojecten door differentiatie in burgers*. (Masterthesis). Geraadpleegd op 04-06-2017, van:
<https://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/337350/THESIS%20DEF.pdf?...2>

Baxter, J., Walker, C. (2017) “It’s easy to throw rocks at a corporation”: wind energy development and distributive justice in Canada. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 1-15.

Baxter, C., Walker, C. (2017). Procedural justice in Canadian wind energy development: A comparison of community-based and technocratic siting processes. *Energy research & Social Science*, 29, 160-169.

Brooks, C., Petts, J. (2006). Expert conceptualisations of the role of lay knowledge in environmental decisionmaking: challenges for deliberative democracy. *Environment and Planning*, 38, 1045-1059. Geraadpleegd op 20-06-2016, van:
https://www.researchgate.net/profile/Judith_Petts/publication/23539692_Expert_conceptualisations_of_the_role_of_lay_knowledge_in_environmental_decisionmaking_Challenges_for_deliberative_democracy/links/5433bba10cf294006f71b68a.pdf

Bickerstaff, K., Bulkely, H., Walker, K. (2013). *Energy justice in a changing climate. Social equity and low carbon-energy*. Londen, Engeland: Zed Books Ltd.

Centraal Bureau voor de Statistiek (n.d.) *Inkomensverdeling van alle huishoudens met inkomen naar regio*. Geraadpleegd op 05-06-2017, van:
<http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=80592ned&D1=0,2,3,4,5&D2=0&D3=425&D4=I&VW=C>

Cowell, R. (2009) Acceptance, acceptability and environmental justice: the role of community benefits in wind energy development. *Journal of Environmental Planning and Management*, 54, 539-557.

Cresswel, J.W. (2007). *Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing Among Five Approaches*. Derde editie. London: SAGE Publications Ltd.

Doorewaard, H., Verschuren, P. (2007) *Het ontwerpen van een onderzoek*. Den Haag, Nederland: Boom Lemma.

De Bruijne, M.L.C., Steenhuisen, B. (2015) Reflections on the role of energy network companies in the energy transition. *Energy, Sustainability and Society*, 5:25, 1-9.

Dworkin, M., Sovacool, B.K. (2015) Energy justice: Conceptual insights and practical applications. *Applied Energy*, 142, 435-444.

Energieonderzoek Centrum Nederland (2014). *Nationale Energieverkenning 2014. Petten*.

Geraadpleegd op 05-02-2017, van:

http://www.pbl.nl/sites/default/files/cms/publicaties/pbl-2014-nationale-energieverkenning-2014_01364.pdf

Forman, A., Jenkins, K., McCauley, D. (2015) Energy justice: a policy approach. *Energy Policy*, 105, 631-634.

Fuller, S., McCauley, D. (2016) Framing energy justice: Perspectives from activism and advocacy. *Energy Research & Social Science*, 11, 1-8.

Finley-Brook, M., Holloman, E.L. (2016) Empowering Energy Justice. *International Research and Public Health*, 13(9), 926.

Gemeente Nijmegen (n.d.). De Grift. Geraadpleegd op 09-06-2017, van:

http://www2.nijmegen.nl/ondernemen/bedrijfslocaties/de_grift

Gemeente Nijmegen (2014) Agenda vergadering Raadscommissie Grondexploitatie Waalsprong.

Geraadpleegd op 04-06-2017, van:

www.2nijmegen.nl

Gemeente Nijmegen (2014). Gewijzigde vaststelling bestemmingsplan Buitengebied Valburg- 16 (Windturbines A15) en aanverwante besluiten. Nijmegen. Geraadpleegd op 30-05-2017, van:

www.2nijmegen.nl

Gemeente Nijmegen (2015). Ambitiedocument De Grift. *Ontwikkeling bedrijventerrein*. Geraadpleegd op 02-06-2017, van:

www2.nijmegen.nl/mmbase/attachments/1638630/Ambitiedocument_De_Grift.pdf

Heffron & McCauley (2014) Achieving sustainable supply chains through energy justice. *Applied Energy*, 123, 435-437.

Heffron, R., McCauley, D., Sovacool, B.K. (2015) Resolving society's energy trilemma through the Energy Justice Metric. *Energy Policy*, 87, 168-176.

Heffron, R., Jenkins, K., McCauley, Stephan, H. (2013) Advancing energy justice: the triumvirate of tenets. *International Energy Law Review*, 32 (3), 107-116. Geraadpleegd op 03-03-2017, van:

<http://www.storre.stir.ac.uk/bitstream/1893/18349/1/IELR%202013.pdf>

Heffron, R., Jenkins, K., McCauley, D., Rehner, R., Stephan, H. (2015). Energy justice: a conceptual review. *Energy Research & Society*, 11, 174-182.

Hekkert, M.P. (2016) Is ons huidige innovatiesysteem geschikt voor de energietransitie. *Universiteit Utrecht*. Geraadpleegd op 11-02-2017, van:
<http://www.topsectorenergie.nl/wp-content/uploads/2016/06/Essay-Marko-Hekkert.pdf>

Helderman, J.K., Oteman, M., Wiering, M. (2014) The institutional space of community initiatives for renewable energy: a comparative case study of the Netherlands, Germany and Denmark. *In Energy, Sustainability and Society*, 4:11.

Hetlzer, J.R.F. (2014) Energietransitie in Nederland. De Groene Rekenkamer
<http://www.groenerekenkamer.nl/download/EnergievisieDrenthe-Def.pdf>

Huygen, A. (2015) Beleid voor innovaties in de elektriciteitssector. *TPE Digitaal. Jaargang 9, nr. 2*, 62-78. Geraadpleegd op 04-02-2017, van:
http://www.tpedigitaal.nl/assets/static/3_-2-2015.pdf#page=66

Kaufmann, M., Leroy, P., Priest, S.J. (2016). The undebated issue of justice: silent discourses in Dutch flood risk management. *Regional Environmental Change*, 1-13.

Köhne, M., Rasch, E.D. (2017). Practices and imaginations of energy justice in transition. A case study of the Noordoospolder, The Netherlands. *Energy Policy*. Geraadpleegd op 21 juni 2017, van:
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421517301817>

Mourik van, R.H.Y. (2013) *Oprichting van een coöperatie*. Geraadpleegd op 20 mei 2017, van:
<http://www.windparknijmegenbetuwe.nl/wp-content/uploads/Oprichtingsakte-Co%C3%B6peratie-WindpowerNijmegen.pdf>

Mourik van, R.H.Y. (2015). *Wijziging statuten van een coöperatie*. Geraadpleegd op 21 mei 2016, van:
http://www.windparknijmegenbetuwe.nl/wp-content/uploads/afschr.-stat.wijz_.Coop-Windpower-Nijmegen-UA.pdf

Lagerweywind (2016) Windturbines Nijmegen-Betuwe overgedragen aan coöperatie. Geraadpleegd op 08-03-2017, van:
<https://www.lagerweywind.nl/blog/2016/12/09/windturbines-nijmegen-betuwe-overgedragen-aan-cooperatie/>

Pront-van Bommel, S. (2011) De consument en de andere kant van de elektriciteitsmarkt. Geraadpleegd op 07-03-2017, van:
https://pure.uva.nl/ws/files/1220945/104839_De_consument_en_de_andere_kant_van_de_elektric

iteitsmarkt_1_.pdf

Rotmans, J. (2011) Staat van de Energietransitie. Geraadpleegd op 04-02-2017, van:
http://rli.nl/sites/default/files/essay_rotmans-staat_van_de_energietransitie_in_nederland_1_0.pdf

Simcock, N. (2016). Procedural justice and the implementation of community wind energy projects: A case study from South Yorkshire, UK. *Land Use Policy*, 59, 467-477.

Ter Maat, L. (2013). Waait de wind harder in Duitsland. *Een onderzoek naar de lokale sociale acceptatie van windparken in Nederland en Duitsland?* (master thesis). Geraadpleegd op 04-06-2017, van:
<http://gpm.ruhosting.nl/mt/2013-MA-MMW-09%2CLesleyterMaat.pdf>

TNO (2013) Naar een toekomstbestendig energiesysteem voor Nederland. Geraadpleegd op 12-02-2017, van:
https://emis.vito.be/sites/emis.vito.be/files/articles/1125/2013/naar_toekomstbestendig_energiesysteem_nederland_tno_2013.pdf

TNO (2013) Succesfactoren voor lokale duurzame energie initiatieven – Learning Histories van vier cases. Geraadpleegd op 11-02-2017, van:
publications.tno.nl/publication/34606519/996ysl/TNO-2013-R11720.pdf

Trouw (2012) Windturbine is een goudmijn voor de Drentse boer. Geraadpleegd op 06-03-2017, van:
<https://www.trouw.nl/groen/windturbine-is-een-goudmijn-voor-drentse-boer~aafa647f/>

Vansintjan, D. (2015) *The Energy transition to energy democracy*. Geraadpleegd op 02-02-2017, van:
<https://rescoop.eu/system/files/downloads/REScoop%20Energy%20Transition%20to%20Energy%20Democracy%20-%20English.pdf>

Windparknijmegenbetuwe.nl (2016) Geraadpleegd op diverse data, van:
<http://www.windparknijmegenbetuwe.nl/cooperatie/>

Windpowernijmegen (2012) Groene stroom van hier. Geraadpleegd op 13-03-2017, van:
<http://www.windparknijmegenbetuwe.nl/wp-content/uploads/2013/10/WindpowerNijmegen-offerte-dec.-2012.pdf>

Bijlagen

Bijlage 1 – Interviewguide

Onderstaande vragenlijst is gehanteerd voor het afnemen van de interviews met de zeven respondenten. Deze interviewguide geeft in grote lijnen de structuur aan die is gebruikt tijdens de interviews en is gebaseerd op de drie vormen van *energy justice*. Aan het einde van elk interview is ook gevraagd of fairness mee speelde in het project en of ze vonden dat het windpark een succes is. Bij verschillende interviews is hier zo nu en dan van afgeweken om de vragen aan te passen aan de respondenten. Tevens was er op enkele vragen in de eerste interviews al een duidelijk antwoord, waardoor deze vragen zijn weggelaten en er is gekozen voor andere vragen.

Interviewguide

Inleidende vragen

Op welke manier bent u betrokken (geweest) bij het windpark?

- Wat is deze nu?

Distributive Justice

1. Ruimtelijk:

Speelde ruimtelijke lasten mee in locatiekeuze?

- Andere lasten

Voor wie is de energie bedoelt?

- Kunnen mensen specifiek kiezen voor de stroom van het windpark?
- Idee dat het iets lokaals moest blijven? (Lokaal gevoel)

2. Financieel:

Wie mocht er investeren in het windpark Nijmegen-Betuwe?

- Hoe zijn zij geworven en wat is hen beloofd?
- Voorwaarden aan de investering of aan mensen? (Inkomen, buurt)

Wie deelt er mee in de financiële baten?

- Hoe is dit beslist?

Procedural Justice

1. Openbaarheid van informatie

Hoe is volgens u de communicatie verlopen vanuit de cooperatie over het project?

Hoe werd er gecommuniceerd en door wie?

- communicatie geslaagd naar alle partijen?

Is het voor niet betrokken actoren mogelijk bezwaar te maken tegen plannen van het windpark?

Welke informatie is openbaar en welke niet?

- Op basis van wat?

2. Bestuursposities

Wat is de structuur van het bestuur?

- Hoe beslissen zij
- Inspraak mogelijkheden/ bezwaar (leden/donateurs)

Op welke manier is het bestuur van de cooperatie tot stand gekomen?

- Specifiek mensen gezocht voor posities?
- Waar moeten mensen voor bestuur aan voldoen (lid/donateur zijn, expertise/kennis/andere voorwaarden)

Recognition

Zijn er actoren geweest (of nog steeds) die het niet eens waren met de realisering van dit project?

Wat is er met deze actoren gedaan?

Is hen wat aangeboden (aandelen/energie)

Afsluitend

Is het project in uw ogen geslaagd?

- Bepalende factoren

Is er in het begin van het proces rekening gehouden met 'fairness' van het proces?